

1

00:00:11,000 --> 00:00:15,110

Zou je eerst willen vertellen wie je bent en waar je bent geboren?

2

00:00:15,110 --> 00:00:28,756

Ik ben Rob Wurms. Ik ben geboren in Amsterdam, in de Swammerdamstraat, 2 februari 1943. Later

3

00:00:28,756 --> 00:00:41,962

heb ik begrepen dat 2 februari 1943 een hele belangrijke wending was in het verloop van de

4

00:00:41,962 --> 00:00:55,315

oorlog, namelijk het einde van de slag bij Stalingrad. Waar ik me dan over verwonder en wat

5

00:00:55,315 --> 00:01:08,228

ik nooit begrijp is dat het was in al dat geweld en wat er allemaal nog meer aan de hand

6

00:01:08,228 --> 00:01:18,940

en de Sjoa en die verschrikkelijke oorlog met die honderdduizenden doden.

7

00:01:18,940 --> 00:01:18,940

Miljoenen.

8

00:01:21,630 --> 00:01:23,730

Ja, bij Stalingrad honderdduizenden.

9

00:01:23,730 --> 00:01:34,010

Ja, miljoenen, absoluut. Dat je dan geboren kunt worden. Maar goed, het is gebeurd en hier ben ik.

10

00:01:34,010 --> 00:01:34,350

Gelukkig.

11

00:01:34,350 --> 00:01:43,410

Ja. Wat wil je meer weten?

12

00:01:43,410 --> 00:01:46,620

Je hebt geen herinneringen?

13

00:01:48,320 --> 00:02:02,122

Ik heb aan ons gezin geen enkele herinnering. Ik heb één of twee beelden die ik steeds terug zie

14

00:02:02,122 --> 00:02:16,065

komen van de onderduik. [stottert] Wat ik gehoord heb van een broer en van nichtjes die ouder waren

15

00:02:16,065 --> 00:02:30,008

is dat ik inderdaad de brieven heb gehad, ik ben besneden en daar is een verhaaltje van en dat speelt

16

00:02:30,008 --> 00:02:43,388

nog een rol bij mijn identificatie na de oorlog. Met een maand of twee, twee en een half ben ik

17

00:02:43,388 --> 00:02:56,768

meegegeven in de onderduik. En dat die onderduik voor Joodse kindertjes werd georganiseerd door

18

00:02:56,768 --> 00:03:10,289

Amsterdamse en Utrechtse studenten. Ik ben meegegeven met een dame die zich als verpleegster had

19

00:03:10,289 --> 00:03:24,655

verkleed, geloof ik. In de trein naar Utrecht, via Amstelstation. Op de Mariaplaats ben ik overhandigd

20

00:03:24,655 --> 00:03:38,457

aan de Utrechtse groep en ik geloof dat mevrouw Olga Hudig, die niet zo lang geleden overleden is,

21

00:03:38,457 --> 00:03:51,978

daarbij betrokken was. Zij was denk ik één van de studenten die mij in ontvangst heeft genomen

22

00:03:51,978 --> 00:04:05,357

en via twee of drie adressen, eerst bij de dominee, toen bij iemand anders, ben ik uiteindelijk

23

00:04:05,357 --> 00:04:19,160

terechtgekomen in het pleeggezin waarin ik verder zou opgroeien. Waar ik in de oorlog gebleven ben

24

00:04:19,160 --> 00:04:33,244

en een jaar na de oorlog ook, totdat mijn pleegmoeder overleed in '49 en mijn pleegvader in '58.

25

00:04:33,244 --> 00:04:47,046

Die was hertrouwd. Mijn tweede pleegmoeder die is, als ik het goed heb, in 2002 overleden. Die was

26

00:04:47,046 --> 00:05:01,412

89 en die heb ik nog een beetje in haar laatste maanden kunnen verzorgen. Dat is eigenlijk het verhaal

27

00:05:01,412 --> 00:05:15,074

van hoe ben ik opgegroeid. Heel globaal, maar mijn ouders heb ik nooit gekend natuurlijk. Ik weet

28

00:05:15,074 --> 00:05:28,735

van de verhalen dat ze heel actief gezocht hebben naar mogelijkheden voor de kinderen om onder te

29

00:05:28,735 --> 00:05:32,819

duiken en dat is ook gebeurd.

30

00:05:32,820 --> 00:05:36,390

Hoeveel kinderen waren er?

31

00:05:37,750 --> 00:05:49,139

Nou, laat ik eerst vertellen, mijn ouders hadden beiden hun tweede huwelijk. Met elkaar waren er twee

32

00:05:49,139 --> 00:06:00,416

kinderen uit het eerste huwelijk van mijn vader, dat waren mijn zusjes, die zijn in Sobibor vermoord

33

00:06:00,416 --> 00:06:11,806

samen met hun moeder, dus de eerste vrouw van mijn vader. Mijn moeder had ook kinderen. Twee jongens.

34

00:06:11,806 --> 00:06:23,083

Daarvan is de oudste vermoord. De jongste, die is elf jaar ouder dan ik, dus hij is 77 nu, die woont

35

00:06:23,083 --> 00:06:34,699

in Luxemburg en die zie ik een hoogst enkele keer. Die heb ik leren kennen toen ik een jaar of, ik weet

36

00:06:34,699 --> 00:06:45,976

niet precies, een jaar of twintig was. Ik wist van zijn bestaan niet. Willy, dat is de oudste, Willy

37

00:06:45,976 --> 00:06:57,253

Cohen, die was ook in de onderduik en door alle spanning is hij in bed gaan plassen en teruggestuurd

38

00:06:57,253 --> 00:07:09,094

door zijn onderduikouders, die vonden dat lastig. Toen is hij opgepakt samen met mijn ouders, zijn moeder

39

00:07:09,094 --> 00:07:20,709

en zijn stiefvader - dat was hun gezin. Hij woonde bij ons in de Swammerdamstraat, ze zijn ondergedoken

40

00:07:20,709 --> 00:07:28,039

in de Vechtstraat en daar zijn ze verraden, opgepakt en vermoord.

41

00:07:28,040 --> 00:07:28,040

Sobibor?

42

00:07:28,040 --> 00:07:51,732

Mijn ouders in Auschwitz, hij ergens in een kleiner kamp. Ik kan niet op de naam komen op dit moment.

43

00:07:51,732 --> 00:08:12,140

Ik had nog twee broers, we waren met z'n drieën, uit het tweede huwelijk van beiden.

44

00:08:12,140 --> 00:08:12,140

Ja.

45

00:08:12,140 --> 00:08:20,865

Daar was ik de jongste van en ik heb één broer, hij woont nu in Israël, die heeft in Limburg

46

00:08:20,865 --> 00:08:29,682

ondergedoken gezeten. Ik had een broer die woonde heel lang in Vlissingen, die is overleden. Hij

47

00:08:29,682 --> 00:08:38,040

is ernstig ziek geweest en een aantal jaar geleden overleden. Daar had ik veel contact mee.

48

00:08:38,130 --> 00:08:38,710

Met beiden?

49

00:08:38,710 --> 00:08:48,449

Met mijn broer in Israël wat minder, die woont immers verder weg. Maar met Juda, dat is de broer

50

00:08:48,449 --> 00:08:57,987

die twee jaar ouder is dan ik, heb ik veel contact gehad. En met Shemoe'él, die woont dus in

51

00:08:57,987 --> 00:09:07,425

Israël, heb ik in ieder geval wekelijks contact, één of twee keer door de telefoon en ik ga

52

00:09:07,425 --> 00:09:16,059

er ook vrij veel heen. Dus, ik heb twee halfzusjes, twee halfbroertjes en twee broers.

53

00:09:16,060 --> 00:09:16,860

Die allemaal vermoord zijn?

54

00:09:21,560 --> 00:09:32,063

Eén broer en twee zusjes, twee halfzusjes. Mijn halfzusjes zijn in Sobibor vermoord. Mijn ouders in

55

00:09:32,063 --> 00:09:42,462

Auschwitz, mijn broer weer ergens anders en de rest van de familie, ik heb het nagegaan, ik kan het

56

00:09:42,462 --> 00:09:52,861

nooit onthouden in Sobibor of in Auschwitz of ergens tussendoor. Eén van de broers van mijn vader,

57

00:09:52,861 --> 00:10:03,365

ome Jopie, ik heb hem natuurlijk nooit gekend, is na de oorlog in het hospitaal in het ziekenhuis in

58

00:10:03,365 --> 00:10:13,974

Oldenzaal terechtgekomen. Ik heb toevallig de hand weten te leggen opeen paar brieven of briefkaarten

59

00:10:13,974 --> 00:10:24,478

die hij gestuurd had naar zijn familie in Amsterdam. Daar vraagt hij om hulp en we moeten goede moed

60

00:10:24,478 --> 00:10:35,087

houden, schrijft hij. Hij is overleden en daar begraven. Dat weet ik ook nog niet zo lang. Ik heb ook

61

00:10:35,087 --> 00:10:46,536

een paar nichtjes die de oorlog overleefd hebben, op wonderbaarlijke wijze. Ook vreselijke kampachtergronden.

62

00:10:46,536 --> 00:10:57,460

In de regel vinden die het heel moeilijk om daarover te vertellen. Ik heb daar jaren geleden over moeten

63

00:10:57,460 --> 00:11:08,490

vragen. Ik heb dat opgenomen, op een bandje. Ik heb dat later laten uittikken. Dat ging over onze familie

64

00:11:08,490 --> 00:11:19,204

aan de hand van foto's. Eén van hem had toch behoorlijk wat foto's, die mocht ik hebben. Ze heeft

65

00:11:19,204 --> 00:11:29,918

uitgelegd wie wie was. Maar als je iets dieper doorvroeg, dan zei ze 'maar dat hoeft jij niet te weten.

66

00:11:29,918 --> 00:11:40,211

Dat vertel ik liever niet, dat hoeft je niet te weten.' Van haar, mijn nichtje Kitty uit Dordrecht,

67

00:11:40,211 --> 00:11:50,505

weet ik iets meer omdat ze wel in het Joods Historisch aan Engelse schoolkindertjes, schoolmeisjes

68

00:11:50,505 --> 00:12:00,799

dingen heeft verteld. Dat kon ze wel, maar aan mij eigenlijk niet zoveel. Toch is zij voor mij een

69

00:12:00,799 --> 00:12:12,038

belangrijk bron van informatie geweest, want ik wist niks. Om door te hebben wie tot mijn familie behoorde,

70

00:12:12,038 --> 00:12:22,647

wie mijn grootouders waren, ben ik jaren geleden naar het bevolkingsregister gegaan en ik heb aan een

71

00:12:22,647 --> 00:12:32,941

meneer die Gazan bleek te heten gevraagd 'kun je dat uitzoeken?' Hij heeft me gewaarschuwd dat het

72

00:12:32,941 --> 00:12:43,550

even zou duren en dat het geld zou kosten. Nou, ik had eigenlijk geen tijd, maar geld had ik wel. Dat

73

00:12:43,550 --> 00:12:53,949

wil zeggen, een paar tientjes had ik wel, dus dat was het probleem niet. Ik heb dus vier pagina's

74

00:12:53,949 --> 00:12:55,210

met familie.

75

00:12:55,210 --> 00:12:55,210

Op schrift?

76

00:12:57,190 --> 00:13:09,693

Op schrift, van het Bevolkingsregister en, althans van de meeste, waar ze vermoord zijn. Kortgeleden

77

00:13:09,693 --> 00:13:21,947

ben ik in de weer geweest om via Westerbork te weten te komen wie daar geweest zijn en de data van

78

00:13:21,947 --> 00:13:33,826

transport. Dat weet ik nu ook. Wat mijn familie betreft, ik wist niet wie mijn familie was, dus

79

00:13:33,826 --> 00:13:46,580

ik ben gaan zoeken en vragen en ook nog genealogie. En nu met internet heb ik ontdekt dat een heleboel

80

00:13:46,580 --> 00:13:58,709

mensen dingen uitzoeken, die kun je zo overnemen. Je kunt daar als het ware op aansluiten, op wat

81

00:13:58,709 --> 00:14:10,963

je zelf weet. Ik ben nu een opzetje aan het maken over hoe ik dat zal beschrijven, die genealogie,

82

00:14:10,963 --> 00:14:22,842

geschiedenis van mijn familie; de beschrijving voor zover ik daar iets van weet bij de foto's

83

00:14:22,842 --> 00:14:31,220

van de vermoorde familieleden. Zodat ze niet zomaar verdwenen zijn.

84

00:14:31,220 --> 00:14:36,310

Dat is een mooie opdracht.

85

00:14:36,310 --> 00:14:36,310

Ja.

86

00:14:36,310 --> 00:14:40,921

Je zei twee dingen waar ik graag op door wil gaan. Het

87

00:14:40,921 --> 00:14:45,020

ene is die beelden die je hebt van de onderduik.

88

00:14:45,020 --> 00:14:45,020

Ja.

89

00:14:45,020 --> 00:14:50,000

Die continuïteit, maar je zei ook dat je het heel moeilijk vindt om erover te praten hè?

90

00:14:50,570 --> 00:14:51,280

Ja.

91

00:14:51,280 --> 00:14:55,410

Wil je me dat uitleggen, want dan denk ik dat ik je verhaal beter begrijp.

92

00:14:55,410 --> 00:15:10,080

Ik noem het maar mijn pleegouders, want dat waren het, maar voor mijn gevoel waren het mijn ouders,

93

00:15:11,980 --> 00:15:25,240

dat waren zulke lieve mensen. Ik was gek op ze. Mijn pleegvader zat in het Verzet.

94

00:15:27,430 --> 00:15:27,930

Ja.

95

00:15:27,930 --> 00:15:32,702

Behalve dat ze mij hadden zat hij ook nog in het Verzet.

96

00:15:32,702 --> 00:15:37,220

Twee van zijn kompanen zijn opgepakt en gefusilleerd.

97

00:15:44,040 --> 00:15:53,912

Vanuit Utrecht waar wij woonden gingen we in de onderduik. Voor mij nog een keer, in Haarlem.

98

00:15:53,912 --> 00:16:03,253

Ik weet dat het Haarlem was en ik zie ook nog de beelden van de huizen en ik weet dat we

99

00:16:03,253 --> 00:16:12,595

daar bij mensen waren, daar was een meisje, zij zal een jaar of twaalf geweest zijn, die

100

00:16:12,595 --> 00:16:21,830

heette Anneke. Dat is wat ik weet. Ik weet dat er velours gordijnen in de kamer hingen.

101

00:16:21,830 --> 00:16:31,172

Daar moest ik mij achter verstoppen als er Duitsers aankwamen. Ik zie de gordijnen en ik

102

00:16:31,172 --> 00:16:40,407

ben daarachter gaan staan. Dat is wat ik weet van tijdens de oorlog. Volgens mij is mij

103

00:16:40,407 --> 00:16:47,520

dat nooit verteld, maar dat weet ik nog. Ik moet twee geweest zijn.

104

00:16:47,850 --> 00:16:56,175

Ouder was ik niet. Het is heel vroeg en ik weet als psycholoog dat dat soort herinneringen

105

00:16:56,175 --> 00:17:01,910

uit de hele vroege jeugd heel zeldzaam zijn, maar dit weet ik.

106

00:17:01,910 --> 00:17:03,680

Kan, ja. bel Even afzetten?

107

00:17:04,250 --> 00:17:06,940

Nee hoor, dit is een nieuwe cliënt.

108

00:17:09,520 --> 00:17:09,590

Oké.

109

00:17:09,590 --> 00:17:19,635

Dat is een beeld wat ik heb. Andere echte herinneringen aan de oorlog zelf heb ik eigenlijk niet.

110

00:17:19,635 --> 00:17:30,199

Ik heb wel dingen gehoord. Ik heb gehoord dat ik in een kinderwagen lag, onder de pakken kleren, opdat

111

00:17:30,199 --> 00:17:40,555

ze me maar niet zouden zien. Ik heb heel lang geleden eens iemand gesproken, die me kennelijk ergens

112

00:17:40,555 --> 00:17:50,704

heengebracht heeft waar ik veilig zou zijn. Maar toen was ik een puber toen ik dat hoorde. Ik weet

113

00:17:50,704 --> 00:18:00,853

niet meer wie dat was, dat is heel lang geleden. Dus wat er nog meer gebeurd is weet ik niet en er

114

00:18:00,853 --> 00:18:11,002

zijn geen mensen aan wie ik het kan vragen. Mijn pleegouders, mijn oorlogspleegouders, zijn beiden

115

00:18:11,002 --> 00:18:22,084

jong overleden. Hun vrienden, die toen vlakbij woonden, die weten niet alles. Die hadden ook een pleegkind,

116

00:18:22,084 --> 00:18:32,233

niet een Joods pleegkind, maar het had ook iets met de oorlog te maken. Die jongen zie ik zo nu en

117

00:18:32,233 --> 00:18:42,278

dan nog, die is iets ouder dan ik. Daar heb ik het toen ook nooit aan durven vragen. Soms weet je

118

00:18:42,278 --> 00:18:52,635

niet te vragen, want je weet immers niks. Die zijn ook overleden inmiddels dus er zijn weinig mensen

119

00:18:52,635 --> 00:19:03,095

aan wie ik kan vragen hoe het was. Ik heb nog iets gehoord ooit van mevrouw Werkman. Die had met haar

120

00:19:03,095 --> 00:19:13,451

man een evangelische boekhandel. Of was dat na de oorlog? In ieder geval, die ken ik van die periode

121

00:19:13,451 --> 00:19:23,911

van op de Oudegracht in Utrecht. Ik kwam daar later vaak en ik heb later met de zoons muziek gemaakt.

122

00:19:23,911 --> 00:19:34,267

Daar had ik ook iets aan kunnen vragen, maar ik wist niks te vragen en haar herinneringen waren meer

123

00:19:34,267 --> 00:19:44,623

aan dat haar man was opgepakt en doodgeschoten; en ook vanuit het Verzet. Dus ik kan het aan niemand

124

00:19:44,623 --> 00:19:54,773

meer vragen. Ik heb wel eens aan iemand gevraagd. Ik zat bij Meijer een broodje te eten en ik kwam

125

00:19:54,773 --> 00:20:05,129

in gesprek met meneer Waterman. Die was heel oud. Hij was ver in de negentig, geloof ik of misschien

126

00:20:05,129 --> 00:20:15,278

wel honderd. Dat zei hij tenminste en waarom zou ik hem niet geloven? Hij had vroeger gewoond in de

127

00:20:15,278 --> 00:20:25,427

Swammerdamstraat of hij kende daar iedereen, dat zei hij in ieder geval. Toen ik vroeg 'Heb je dan

128

00:20:25,427 --> 00:20:35,784

Simon Wurms gekend? Dat was mijn vader', toen sloeg hij dicht. Hij zei niets meer. Zo is het me heel

129

00:20:35,784 --> 00:20:46,036

vaak vergaan, als ik dan de moed had om wat te vragen, dan werd dat afgehouden. Ik begreep dat heel

130

00:20:46,036 --> 00:20:56,703

goed, maar ik werd daar ook soms ontzettend nijdig van, want je voelt je toch een klein onwetend ventje

131

00:20:56,703 --> 00:21:07,267

die alsjeblieft iets wil weten en de anderen, die zeggen -ik ben bang om het te vertellen- die zeggen,

132

00:21:07,267 --> 00:21:17,623

het is niet goed voor je. Daar werd ik wel eens nijdig om. Maar niet zo dat ik het ze kon verwijten.

133

00:21:17,623 --> 00:21:26,737

Het is een boosheid die je zelf maar moet opvreten, want je kunt het ze niet verwijten.-

134

00:21:26,740 --> 00:21:30,760

En misschien is er ook veel minder aan de hand?

135

00:21:30,760 --> 00:21:36,160

Misschien is er minder aan de hand. Die meneer Waterman, die wil ik best

136

00:21:36,160 --> 00:21:41,935

vrijpleiten. Die heeft misschien in zijn overmoed gezegd 'ik kende iedereen'.

137

00:21:41,935 --> 00:21:45,910

Maar ik weet dat ik toen dacht, zie je wel, klootzak.

138

00:21:45,910 --> 00:21:51,970

[lacht] Die zei alleen maar troostend, er is misschien veel minder aan de hand.

139

00:21:54,500 --> 00:21:58,880

Dacht hij, o God, het is een kind ervan en ik wil hem niet kwetsen.

140

00:21:58,880 --> 00:22:08,532

Ik heb dat wel meer, dat gebeurt wel vaker. O, jee, ik durf dat niet te vertellen. Dus

141

00:22:08,532 --> 00:22:19,419

wat ik weet heb ik uit mensen gewrongen. Mijn halfbroer in Luxemburg, die heb ik het afgedwongen.

142

00:22:19,419 --> 00:22:29,071

Die deed zo raar tegen me. Die heb ik leren kennen toen ik een keer naar mijn broer in

143

00:22:29,071 --> 00:22:39,172

Israël was geweest. Wij kwamen natuurlijk te spreken, ik kende hem toen nog niet zo goed.

144

00:22:39,172 --> 00:22:46,580

Hij en mijn broer Juda, zijn opgegroeid in de Rudelsheimstichting.

145

00:22:46,580 --> 00:22:50,220

Dat is een stichting voor Joodse oorlogswezen na de oorlog.

146

00:22:50,220 --> 00:22:58,768

Ja, Hij had het over Leo. Ik zeg 'dat moet je me toch eens vertellen, wie is Leo?'

147

00:22:58,768 --> 00:23:06,170

'Ken je Leo niet?' 'Nee, ik ken Leo niet.' 'Nou, dat is je broer.' 'O?'

148

00:23:06,170 --> 00:23:08,960

Hoe oud was je?

149

00:23:08,960 --> 00:23:15,130

Ik moet achttien, negentien, twintig, ik denk dat ik net studeerde, dus

150

00:23:15,130 --> 00:23:20,780

ik zal eenentwintig geweest zijn. Ik ben eerst in dienst geweest.

151

00:23:20,780 --> 00:23:20,780

Sorry, je zei het net.

152

00:23:20,780 --> 00:23:31,977

Even de Koningin geholpen met landsverdediging en toen ben ik gaan studeren. Toen heb ik hem leren kennen

153

00:23:31,977 --> 00:23:43,067

en heb ik tegen mijn broer Juda gezegd 'Ju, ik heb van Leo gehoord' 'ja' zei hij 'ken je die niet?' Nou,

154

00:23:43,067 --> 00:23:53,838

enfin, hij woont in de Kerkstraat. Ik zeg 'nou goed, ik wil hem leren kennen, maar je moet mee'. Juda

155

00:23:53,838 --> 00:24:05,142

woonde toen in Amsterdam. Toen zijn we samen naar Leo gegaan. Die was getrouwd en had een benauwd kamertje

156

00:24:05,142 --> 00:24:16,979

met zijn vrouw in de Kerkstraat. Heel romantisch en heel leuk. Een leuke vent, stuk ouder dan ik. Neerlandicus,

157

00:24:16,979 --> 00:24:27,749

ook heel leuk om mee te praten. Later heeft hij me erg afgehouden. Toen heb ik hem wel eens opgebeld.

158

00:24:27,749 --> 00:24:38,840

Hij is naar Luxemburg gegaan om op de Europese school les te gaan geven. Daar heb ik hem wel eens gebeld

159

00:24:38,840 --> 00:24:49,611

en dan 'met wie?' 'O, Nollie'. 'Nee', zei ik, 'Rob'. Nollie is mijn broer in Israël, die heette hier

160

00:24:49,611 --> 00:25:00,808

Nollie en daar heet hij Shemoe'él. 'O, jij bent toch heel gelovig?' Ik zeg 'ik ben niet heel gelovig'.

161

00:25:00,808 --> 00:25:11,472

Nou, en zo ging het elke keer. 'Nee, het schikt niet'. En op een gegeven moment had ik de pest in en

162

00:25:11,472 --> 00:25:22,243

heb ik gezegd -hij haalde weer van die toeren uit- ik kom naar je toe. Ik zeg 'ik sta straks een keer

163

00:25:22,243 --> 00:25:32,907

voor je deur'. Toen hebben we afgesproken dat het nog twee maanden zou wachten. Toen ben ik met mijn

164

00:25:32,907 --> 00:25:43,891

broer Juda en zijn vrouw naar hem toegegaan en met mijn vrouw Shifra. Toen heeft hij ons binnengelaten,

165

00:25:43,891 --> 00:25:48,050

heeft hij gezegd 'kom dan maar binnen'.

166

00:25:48,050 --> 00:25:50,000

Nou ja [lacht].

167

00:25:50,000 --> 00:26:00,488

Ja, in zo'n dorpje in Luxemburg. En na een uur, we hadden over zijn hobby's gesproken,

168

00:26:00,488 --> 00:26:10,510

speeldozen van klein tot heel groot. Toen het ijs gebroken was hebben we, laat ik maar

169

00:26:10,510 --> 00:26:20,649

zeggen, een beetje zaken kunnen doen, kunnen spreken over de dingen waar we over wilden

170

00:26:20,649 --> 00:26:31,021

spreken. Hij was daar toe bereid. We hebben elkaar later in Amsterdam gezien en hij heeft

171

00:26:31,021 --> 00:26:41,393

ons een rondleiding gegeven langs de huizen waar familie gewoond had. Zijn vrouw vertelde

172

00:26:41,393 --> 00:26:47,920

later dat hij een stuk minder last had van nachtmerries.

173

00:26:47,950 --> 00:26:49,580

Door die rondleiding?

174

00:26:49,580 --> 00:26:57,150

Doordat hij toch gesproken had over dingen die hij kennelijk ontzettend verdrong,

175

00:26:57,150 --> 00:27:04,534

waar hij het niet over wilde hebben. Dat was haar verklaring en dat is de mijne

176

00:27:04,534 --> 00:27:12,384

ook. Dus ik zie hem een hoogst enkele keer. Hij heeft ook een optrekje in Amsterdam.

177

00:27:12,384 --> 00:27:18,460

Maar hij heeft net zoiets als jij, hij wil eigenlijk niet bellen.

178

00:27:18,460 --> 00:27:20,010

Nee, ik wil best bellen.

179

00:27:20,010 --> 00:27:22,320

Ja, jij wel, jij wilt niet mobiel bellen.

180

00:27:22,320 --> 00:27:23,110

[lacht]

181

00:27:24,110 --> 00:27:24,870

Ik bel heel veel [lacht].

182

00:27:24,870 --> 00:27:32,560

Dat vind hij. Nou goed, ik moet jou er ook niet bijhalen.

183

00:27:32,560 --> 00:27:34,800

Ik wil alleen niet bellen als ik in de auto zit.

184

00:27:34,800 --> 00:27:42,826

O, ik wel, ik vind dat gezellig, lekker handsfree. Nou, hoe dan ook, we zien elkaar

185

00:27:42,826 --> 00:27:50,563

zo nu en dan hier. Hij heeft een dochter in Amsterdam wonen met twee kindertjes.

186

00:27:50,563 --> 00:27:58,493

Hij heeft een zoon, die zwerft een beetje door Europa. Het laatste wat ik weet was

187

00:27:58,493 --> 00:28:05,069

dat hij in Brussel een baan had. Dat is een slimmerd, natuurkundige.

188

00:28:05,380 --> 00:28:16,702

Hij heeft me ook wel wat verteld en mijn broer in Israël heeft wat verteld, maar die was natuurlijk

189

00:28:16,702 --> 00:28:28,025

heel klein, hè. Die is geboren in '36, dus toen ik geboren was in '43 was hij bijna zeven. Maar

190

00:28:28,025 --> 00:28:39,575

die kan wel spreken over beelden en als ik het heb over de namen van mijn zusjes dan weet hij dat wel.

191

00:28:39,575 --> 00:28:49,199

Eén van die zusjes die heeft een officiële naam en een roepnaam die heel anders is.

192

00:28:49,200 --> 00:28:49,200

Namelijk?

193

00:28:49,530 --> 00:28:52,820

Ze heet Veronica en ze werd Selma genoemd.

194

00:28:53,770 --> 00:28:57,280

Ah, nou, kan niet genoeg. [lacht].

195

00:28:57,280 --> 00:29:08,850

En de andere heette Kaatje of Katja. Ze waren dertien en vijftien toen ze vermoord werden.

196

00:29:08,850 --> 00:29:16,640

Het is moeilijk om erover te praten en over te denken.

197

00:29:16,640 --> 00:29:18,940

Ja.

198

00:29:18,940 --> 00:29:18,940

Het is ook helemaal niet erg om dat moeilijk te vinden.

199

00:29:19,480 --> 00:29:22,490

Nou ja, je wilt jezelf onder controle houden hè.

200

00:29:22,490 --> 00:29:22,490

Tuurlijk.

201

00:29:22,490 --> 00:29:22,490

Ja.

202

00:29:22,490 --> 00:29:25,710

Maar het is ook zo gemeen wat er met je is gebeurd.

203

00:29:25,710 --> 00:29:25,710

Ja.

204

00:29:25,710 --> 00:29:33,034

Ze hebben je heel veel verteld. Zou je iets kunnen vertellen over het beeld dat je

205

00:29:33,034 --> 00:29:40,270

hebt van je ouderlijk huis? Wat was het voor soort milieu? Weet je iets van dien?

206

00:29:40,270 --> 00:29:53,610

Wt op zich wel opmerkelijk is, in de Swammerdamstraat zijn na de oorlog nieuwe huizen opgetrokken.
Een

207

00:29:53,610 --> 00:30:06,689

deel is oud, een deel is net na de oorlog gebouwd. Er zit nu ergens onderin een drukkerij en je kunt

208

00:30:06,689 --> 00:30:20,292

wel zien, wij woonden op 54 I hoog. De huizen zijn iets ruimer gebouwd nu. Als je voor die plek ongeveer

209

00:30:20,292 --> 00:30:33,371

staat, dan is daar nummer 52 en dan is er nummer 56 en nummer 54 waar wij woonden is weg. Dat nummer

210

00:30:33,371 --> 00:30:46,711

bestaat niet meer. Dat is voor mij een symbool natuurlijk, maar het bestaat niet meer. Als ik het goed

211

00:30:46,711 --> 00:31:00,183

begrepen heb kwamen we uit -ik moet het anders zeggen- mijn vader kwam uit een groot gezin, veel broers

212

00:31:00,183 --> 00:31:13,523

en zusters, heel veel. Eén daarvan, één zuster heeft de oorlog overleefd. Dat was mijn tante Janne.

213

00:31:13,523 --> 00:31:26,864

Verder zijn alle broers en zusters vermoord, behalve eentje, die is door een ongeluk tijdens de oorlog

214

00:31:26,864 --> 00:31:40,336

omgekomen. Maar voor de rest zijn ze vermoord in Sobibor en in Auschwitz en in diverse werkkampen.
Mijn

215

00:31:40,336 --> 00:31:53,676

grootvader en zijn oudste dochter woonden op de Zwanenburgwal. Elke zaterdag kwamen daar zijn kinderen

216

00:31:53,676 --> 00:32:06,886

en de aanhang en dan was het gezellig en discussiëren. Eén van mijn nichtjes, de jongste -die ouder

217

00:32:06,886 --> 00:32:20,096

is dan ik- die kan zich dat herinneren en die zegt 'ik vond het niet leuk, want iedereen praatte door

218

00:32:20,096 --> 00:32:27,289

elkaar en het was lawaai enfin. En het stonk op de wc'.

219

00:32:27,290 --> 00:32:27,290

Zwanenburgwal, wat wil je.

220

00:32:27,290 --> 00:32:27,290

Ja.

221

00:32:27,290 --> 00:32:27,290

Het arme gettoa.

222

00:32:27,290 --> 00:32:37,960

Ja, absoluut. Dat is heel nieuw. Dit weet ik nog maar heel kort. We hebben besloten, mijn nichtje

223

00:32:37,960 --> 00:32:49,180

en ik, dat we elkaar vaker moeten zien. Ze woont in Voorburg, dat is goed te doen. Ik heb ook begrepen

224

00:32:49,180 --> 00:33:00,510

dat de kinderen dan wat geld meenamen voor opa, want die die heeft heel lang niet kunnen werken.
Waarom

225

00:33:00,510 --> 00:33:09,310

weet ik niet. Zijn vrouw is jong overleden, vrij jong. Nou ja, na tien kinderen.

226

00:33:09,310 --> 00:33:10,880

Zo jong.

227

00:33:10,880 --> 00:33:15,880

Zo jong was ze ook weer niet, maar hij is dik in de tachtig geworden en toen vermoord.

228

00:33:15,880 --> 00:33:34,797

Opa Juda Wurms. Ja. Mijn ouders woonden dus in de Swammerdamstraat en ik heb begrepen dat ze zich beschouwden

229

00:33:34,797 --> 00:33:51,980

als socialisten. Geen pacifisten, geen communisten, dat was toch duidelijk anders. Als socialisten,

230

00:33:51,980 --> 00:34:07,080

volgelingen van Henri Polak. Het beroep van mijn vader weet ik nog steeds niet precies.

231

00:34:07,080 --> 00:34:07,430

Nee?

232

00:34:07,430 --> 00:34:16,056

Er staat dat hij bontwerker was, maar dat kwam, omdat mijn moeder bontstikster

233

00:34:16,056 --> 00:34:22,250

was. Dat was haar vak en zij werkte bij de firma Pelvri.

234

00:34:24,090 --> 00:34:33,601

Dat waren de pelzen van De Vries, oom Sallie de Vries die ik later heb leren kennen. Die had haar

235

00:34:33,601 --> 00:34:43,211

in dienst en toen het oorlog was en iedereen een Sperr nodig had heeft hij iedereen maar in dienst

236

00:34:43,211 --> 00:34:51,350

genomen die dat nodig had. Dat was onder andere mijn vader, die kreeg zo'n Sperr.

237

00:34:53,360 --> 00:34:54,670

Goh.

238

00:34:55,650 --> 00:35:06,594

Mijn moeder heeft ook gevraagd of haar zusje daar kon werken, want die moest op één of andere

239

00:35:06,594 --> 00:35:17,539

manier uit Duitsland een verblijfsvergunning krijgen of hoe dat toen ook heette. Mijn moeder en

240

00:35:17,539 --> 00:35:28,714

haar zusje zijn in in een voorstad van Berlijn geboren uit een Nederlandse vader; mijn grootvader

241

00:35:28,714 --> 00:35:39,543

dus. De andere grootvader, Voorzanger, en mijn grootmoeder kwamen uit een plaats die nu Leszno

242

00:35:39,543 --> 00:35:50,834

heet. Dat ligt in Polen, maar toen tot 1971 in Pruisen, Duitsland. En die moest uit Duitsland weg.

243

00:35:50,834 --> 00:36:01,663

Dat verhaal ken ik niet goed, dat moet ik nog proberen te achterhalen. Dat moet met archieven,

244

00:36:01,663 --> 00:36:12,608

denk ik. Hij is daar gekomen, is daar ook gaan werken en Sallie de Vries werd verliefd op haar.

245

00:36:12,608 --> 00:36:24,013

Om een lang verhaal kort te maken, ze zijn getrouwd, ze kregen één zoon, dat is mijn neef Harrie.

246

00:36:24,013 --> 00:36:34,843

Zij, Jeanne, is in de trein naar het oosten doodgegaan van ellende, maar anderen zeggen dat ze

247

00:36:34,843 --> 00:36:46,018

zelfmoord heeft gepleegd. Dat weten we niet. Ze was in ieder geval via Westerbork naar het oosten

248

00:36:46,018 --> 00:36:57,078

vertrokken en daar niet levend aangekomen. Zij of haar man, Sallie, mijn oom Sallie, die zat ook

249

00:36:57,078 --> 00:37:08,599

in het Verzet. Hij is is door het Verzet naar België gestuurd, heeft daar de Bevrijding meegemaakt,

250

00:37:08,599 --> 00:37:14,590

is als gids voor de Canadezen meegegaan het land in.

251

00:37:14,590 --> 00:37:22,957

Hij is na de oorlog in begin vijftiger jaren naar Canada vertrokken, samen met zijn zoon,

252

00:37:22,957 --> 00:37:31,888

mijn neef Harrie, en zijn nieuwe Belgische vrouw. Op een gegeven moment ben ik erachter gekomen

253

00:37:31,888 --> 00:37:41,289

dat ze in de buurt van Toronto woonden. Ik werd door hem gebeld. Ik had iemand een brief meegegeven.

254

00:37:41,289 --> 00:37:49,845

Ik moet daar nog een neef hebben en Sallie heeft me gebeld. Hij is nog niet zo lang geleden

255

00:37:49,845 --> 00:37:56,050

overleden. Sal de Vries staat nog ergens op een foto met Ben Brill.

256

00:37:56,370 --> 00:37:57,550

De bokser.

257

00:37:57,640 --> 00:37:59,340

Want hij was ook bokser.

258

00:38:00,970 --> 00:38:02,210

Ik heb Ben Bril nog geïnterviewd.

259

00:38:02,210 --> 00:38:04,040

Ja. Wat fantastisch.

260

00:38:04,040 --> 00:38:04,450

[lacht].

261

00:38:04,450 --> 00:38:12,840

Ja. Ze waren wel op de Maccabiade geweest en hadden daar een medailles gewonnen.

262

00:38:13,590 --> 00:38:14,900

Grote bokser.

263

00:38:15,730 --> 00:38:21,340

Ben Bril? Ja,

264

00:38:21,340 --> 00:38:22,400

grote bokser.

265

00:38:22,500 --> 00:38:23,380

Joodse sport hè?

266

00:38:23,380 --> 00:38:23,380

Dat was echt Joods, ja.

267

00:38:23,380 --> 00:38:23,380

Echt Joods, ja.

268

00:38:23,380 --> 00:38:32,270

Nou, Sallie heb ik dus, toen hij al dik in de tachtig was, leren kennen. Hij

269

00:38:32,270 --> 00:38:40,460

was klein en heel breed. Sallie, niet Ben Bril, maar Sallie, mijn oom.

270

00:38:40,460 --> 00:38:42,760

Maar dat is niet het standaard figuur voor een bokser?

271

00:38:42,760 --> 00:38:53,410

Nee, maar het was een hele sterke man. Hij heeft zijn memoires geschreven.

272

00:38:53,410 --> 00:39:01,470

Hij vertelt dat hij ook gedeporteerd is naar Westerbork.

273

00:39:01,800 --> 00:39:05,800

En hij is meteen onder de trein gekropen.

274

00:39:06,060 --> 00:39:07,260

Tjezus.

275

00:39:07,260 --> 00:39:12,377

Heeft zich vastgehouden onder aan de wagon en omdat hij zo sterk was, heeft

276

00:39:12,377 --> 00:39:16,880

hij dat kunnen volhouden totdat de trein weer buiten het kamp was.

277

00:39:16,880 --> 00:39:21,330

Het verhaal is bekend.

278

00:39:21,330 --> 00:39:21,540

Ja.

279

00:39:21,540 --> 00:39:26,900

Het is één van de verhalen over Westerbork

280

00:39:27,420 --> 00:39:29,750

die altijd rond zoemen. Dat is hij dus.

281

00:39:29,750 --> 00:39:32,840

Hij heeft dat in ieder geval beschreven zo.

282

00:39:33,940 --> 00:39:34,160

Ja.

283

00:39:34,160 --> 00:39:38,399

Hij is ook hier geweest uit Canada. Hij is een paar keer hier

284

00:39:38,399 --> 00:39:42,570

geweest in Nederland en één keer kwam ik hem zomaar tegen.

285

00:39:43,720 --> 00:39:53,160

Hij is ook hier op bezoek geweest. Hij is nu dood, maar hij wilde daar ook niet zoveel over kwijt.

286

00:39:53,980 --> 00:39:55,960

Nee, dan werd hij emotioneel.

287

00:39:57,010 --> 00:39:57,960

Toch wel begrijpelijk.

288

00:39:57,960 --> 00:40:06,992

Ja, het is heel begrijpelijk, ja. [hoest] Triest voor mijn neef Harrie, die is net zo oud

289

00:40:06,992 --> 00:40:16,328

als ik, een paar weken ouder. Hij wilde zo graag iets weten over zijn moeder en daar kon hij

290

00:40:16,328 --> 00:40:25,564

niet over praten. Harrie is uit de Schouwborg gered, uit de crèche tegenover de Schouwborg

291

00:40:25,564 --> 00:40:33,480

gesmokkeld. Ja, ik vertel ook over anderen, maar daar ben ik zo mee verbonden.

292

00:40:33,480 --> 00:40:36,880

Dat is toch normaal als je

293

00:40:37,440 --> 00:40:41,080

geen familie hebt. Wat er dan is, daar ben je mee verbonden. Dat is

294

00:40:42,600 --> 00:40:43,350

psychisch toch heel begrijpelijk?

295

00:40:43,350 --> 00:40:45,940

Ja, het is wel begrijpelijk, maar

296

00:40:45,940 --> 00:40:48,260

Dat hoef je niet te verdedigen, tegen niemand.

297

00:40:49,030 --> 00:41:02,880

Maar ik was niet in de Schouwburg en niet in de crèche, maar

298

00:41:02,880 --> 00:41:02,880

Je bent alleen over.

299

00:41:02,880 --> 00:41:02,880

Ja.

300

00:41:02,880 --> 00:41:03,110

Te alleen over, niet alleen, maar te alleen.

301

00:41:03,110 --> 00:41:09,546

Nou ja, als ik het daar weer mag oppakken. Mijn pleegouders

302

00:41:09,546 --> 00:41:14,540

van na de oorlog hè, die waren gereformeerd.

303

00:41:15,920 --> 00:41:29,263

En mijn pleegvader werd directeur van het Bureau voor de Gereformeerde Diaconieën in Nederland

304

00:41:29,263 --> 00:41:41,763

en van de Raad voor Gereformeerd Sociale Arbeid en nog wat van die dingen. Na een poosje,

305

00:41:41,763 --> 00:41:54,825

kort na '48, ik denk '50, verhuisden we naar een mooi pand in Utrecht aan de Koningslaan.

306

00:41:54,825 --> 00:42:07,466

De Koningslaan 7. Koningslaan 1 was het huis van Mussert. Koningslaan 7 heb ik dus gewoond

307

00:42:07,466 --> 00:42:17,860

na de oorlog. Dat was een deftig, statig pand. Het was dus vooral kantoor.

308

00:42:17,860 --> 00:42:17,860

Hmhm.

309

00:42:18,360 --> 00:42:30,300

Wij hadden daar twee verdiepingen, de kelder, het souterrain, en de tweede etage.

310

00:42:30,480 --> 00:42:43,633

Dat was prachtig, aan het Wilhelminapark. Daar kwamen alle gereformeerde bobo's en

311

00:42:43,633 --> 00:42:56,786

die bleven dan ook eten, want zo ging dat. Zij zaten in die landelijke gereformeerde

312

00:42:56,786 --> 00:43:08,530

besturen. Nu omschrijf ik het als: ik woonde in het gereformeerde Vaticaan.

313

00:43:09,340 --> 00:43:13,400

Dan moet je me even uitleggen, dat is wel veel tegelijk.

314

00:43:14,160 --> 00:43:14,530

Ja?

315

00:43:14,530 --> 00:43:17,740

Gewoon, je bedoelt de stad van het Vaticaan?

316

00:43:17,740 --> 00:43:25,845

Nee, nee, ik bedoel het kantoor, dat huis waar we woonden. Een prachtige tuin erachter. Wat ik bedoel

317

00:43:25,845 --> 00:43:33,950

is het kantoor en de mensen die daar werkten en wij. We woonden daar en mijn vader was daar directeur

318

00:43:33,950 --> 00:43:40,289

en daar kwamen van de landelijke gereformeerde bureaus een aantal organisaties.

319

00:43:40,550 --> 00:43:51,026

Dat regelde hij. Er waren bestuursvergaderingen en dan moest hij nou dingen voor elkaar

320

00:43:51,026 --> 00:44:00,420

krijgen. Van al die mensen waar in gereformeerde kringen over geschreven werd.

321

00:44:02,550 --> 00:44:12,782

Het waren aanzienlijke gereformeerden. Ik heb ooit nog, toen ik begon met studeren, een handboekje moeten

322

00:44:12,782 --> 00:44:22,528

bestuderen van Van Dijk. Dat ging over sociologie. Dat is een vak waar ik weinig affiniteit mee had.

323

00:44:22,528 --> 00:44:32,663

Professor Van Dijk die zo van hachee hield, die kwam bij ons eten na de vergadering of na de bespreking.

324

00:44:32,663 --> 00:44:42,506

Hij had een boekje geschreven Inleiding in de Sociologie en later, toen ik aan de VU studeerde heb ik

325

00:44:42,506 --> 00:44:52,154

heb ik dat boekje moeten studeren. Dat soort figuren, van die traditionele gereformeerde mannen met

326

00:44:52,154 --> 00:45:02,095

hoog opgeschoren achterhoofden en een broekbanden die heel hoog zaten, en met gematteerde sigaren. Die

327

00:45:02,095 --> 00:45:11,840

kwamen, dus dat was het centrum van het georganiseerde gereformeerde leven, denk ik. Althans, zo'n

328

00:45:11,840 --> 00:45:18,760

landelijk centrum. Dat is nu met de PKN Het Dienstencentrum in Utrecht.

329

00:45:18,760 --> 00:45:19,570

Wat is PKN, sorry?

330

00:45:19,570 --> 00:45:21,410

De Protestantse Kerk in Nederland.

331

00:45:21,410 --> 00:45:21,680

[lacht]

332

00:45:21,680 --> 00:45:29,404

Ja ik weet dat allemaal nog. Dat zijn fusiekerken, hè, dus de gereformeerde

333

00:45:29,404 --> 00:45:37,230

kerken en de hervormde kerken en ik geloof dat de luteranen er ook bij zitten

334

00:45:37,230 --> 00:45:43,430

en nog een paar. Dat zijn de protestante kerken in Nederland.

335

00:45:43,430 --> 00:45:43,430

Begrijp ik.

336

00:45:43,430 --> 00:45:53,040

In het kader van de interreligieuze dialoog heb ik daar ook wel verhalen gehouden.

337

00:45:53,040 --> 00:45:55,720

Ja, daar ben jij natuurlijk ook heel goed toe in staat.

338

00:45:55,720 --> 00:46:00,564

Nou, toen ik daar voor het eerst voor gevraagd werd dacht ik, why me? Waarom

339

00:46:00,564 --> 00:46:05,664

moet ik dat nou doen? Daar heb ik net afstand van genomen. Dat was wel moeilijk.

340

00:46:05,664 --> 00:46:09,679

Maar je moet gewoon dingen wel eens doen. Daar kwam ik vandaan.

341

00:46:09,680 --> 00:46:14,850

Je belandde dus in een gereformeerd gezin.

342

00:46:14,850 --> 00:46:15,050

Ja.

343

00:46:15,050 --> 00:46:21,790

Even kijken, behalve die gordijnen, hebben we nu die vroege herinneringen gehad?

344

00:46:21,790 --> 00:46:27,692

[kucht] Ja, die hebben we gehad, want ik herinner mij voor zover ik dat zelf kan nagaan

345

00:46:27,692 --> 00:46:33,460

eigenlijk heel weinig meer uit die tijd. Ik heb nog één herinnering nu je het zegt.

346

00:46:33,460 --> 00:46:34,160

Ja, daarom vraag ik ernaar.

347

00:46:34,160 --> 00:46:35,120

Ja, heel goed.

348

00:46:35,120 --> 00:46:37,560

Weet je het zeker [lacht]?

349

00:46:37,560 --> 00:46:49,114

In '44, '44 of '45, dat zal misschien in '45 geweest zijn, ik weet het niet, was er een kamp

350

00:46:49,114 --> 00:47:00,669

op de Veluwe voor bleekneusjes, georganiseerd door de gereformeerde diaconie. Mijn beide pleegouders

351

00:47:00,669 --> 00:47:12,455

waren de kampvader en -moeder. De kampmoeder was tante Mar, zo heette mijn pleegmoeder en de kampvader

352

00:47:12,455 --> 00:47:24,010

was ome Henk, dat was de illegale naam, de schuilnaam, van mijn pleegvader. Dat was Albertus Hofman,

353

00:47:24,010 --> 00:47:35,796

zo ben ik ook heel lang genoemd. Ik heb dat persoonsbewijs nog steeds. In de oorlog ging hij door voor

354

00:47:35,796 --> 00:47:47,698

Hendrik Koster, controleur van de Voedselvoorziening. Dus hij werd ome Henk genoemd. Dat waren allemaal

355

00:47:47,698 --> 00:47:59,137

kindertjes en ik was daar ook en daar zijn foto's van. Een paar vrijwilligers van dat kamp hebben

356

00:47:59,137 --> 00:48:11,039

daar een fotoboek van gemaakt en dat heb ik nog. Wat ik daarvan weet is dat aan de rand van dat terrein

357

00:48:11,039 --> 00:48:22,940

met barakken, vakantiebarakken, was een weg. Daar stonden bomen, niet zulke dikke, grote bomen [kucht].

358

00:48:22,940 --> 00:48:34,495

Daar liepen we en plots wilde ik de weg oprennen, ik wilde oversteken. Ik werd vastgegrepen door een

359

00:48:34,495 --> 00:48:46,050

meisje en ik weet die emotie nog, die hield me tegen. Er ging een vlaag van frustratie door me heen,

360

00:48:46,050 --> 00:48:57,721

ik voel dat nog, en er zoefde een auto voorbij. Er was ineens grote consternatie, ik had zo onder die

361

00:48:57,721 --> 00:49:09,853

auto kunnen lopen. Ik weet nog dat die voorbij zoefde en ik zie hem ook nog, maar dat kan ik wel ingevuld

362

00:49:09,853 --> 00:49:22,333

hebben. Maar ik weet dat nog. We moesten naar mijn vader en mijn moeder en die kinderen allemaal opgewonden.

363

00:49:22,333 --> 00:49:34,234

Dat waren voor mij altijd hele grote kinderen, want ik was een heel klein ventje. Maar dat weet ik nog.

364

00:49:34,234 --> 00:49:37,470

Dat was dus in de onderduik.

365

00:49:37,470 --> 00:49:45,320

Leg me even uit, je vader, je pleegvader,

366

00:49:45,320 --> 00:49:49,410

zelf was hij in het Verzet en had een andere naam?

367

00:49:49,410 --> 00:49:54,360

Ja, hij had een ander persoonsbewijs.

368

00:49:54,360 --> 00:49:55,920

En was hij ondertussen ook actief in het Verzet.

369

00:49:55,920 --> 00:49:57,000

Ja.

370

00:49:57,000 --> 00:50:00,280

Hij had dus echt dat hele ingewikkelde dubbele leven?

371

00:50:00,280 --> 00:50:08,835

Hij had een ingewikkeld dubbel leven, ja. En hij wilde daar nooit iets over vertellen

372

00:50:08,835 --> 00:50:17,391

toen ik het wilde weten. Hij is overleden in '58, toen was ik vijftien. Plotseling.

373

00:50:17,391 --> 00:50:24,939

We werden wakker en hij was dood. Ik had het allemaal willen weten van hem.

374

00:50:24,940 --> 00:50:29,230

Een gereformeerd gezin.

375

00:50:29,230 --> 00:50:30,980

Ja.

376

00:50:32,020 --> 00:50:32,810

Meer kinderen?

377

00:50:32,810 --> 00:50:44,134

Nee. kennelijk zat dat er niet in en ik kan me herinneren, dat moet kort na de oorlog geweest zijn,

378

00:50:44,134 --> 00:50:55,116

dat ze nog een pleegkind wilden. Die is ook in huis gekomen en die heette ook Robbie net als ik.

379

00:50:55,116 --> 00:51:05,984

Mijn pleegmoeder was heel lief voor hem en kleepte hem aan en ik weet dat ik ontzettend jaloers

380

00:51:05,984 --> 00:51:15,250

was en dat ik zat te jennen. Ik heb daar nog spijt van. Ik weet niet wie het was.

381

00:51:15,250 --> 00:51:17,250

[lacht].

382

00:51:17,250 --> 00:51:26,754

Hij is teruggebracht en hij moest heel erg huilen en ik ging mee en ik schaam me ervoor

383

00:51:26,754 --> 00:51:36,150

om het te vertellen. Ik vind het zo erg. Dat is een herinnering van kort na de oorlog.

384

00:51:36,150 --> 00:51:36,960

Kleintje ja.

385

00:51:36,960 --> 00:51:37,430

Ja.

386

00:51:37,430 --> 00:51:39,120

Kan jij dat helpen?

387

00:51:39,120 --> 00:51:41,090

Nee, ik kan het niet echt helpen, maar ik was wel vals.

388

00:51:41,090 --> 00:51:45,994

Ja, maar je ouders zullen daar ook een deel in hebben gehad hè, als dat

389

00:51:45,994 --> 00:51:50,490

soort dingen zo misgaan is het nooit altijd het kleine kind dat je

390

00:51:51,430 --> 00:51:52,300

kwelijk moet nemen.

391

00:51:52,300 --> 00:51:54,170

Ja, maar dat was de emotie.

392

00:51:54,170 --> 00:51:54,560

Dat weet je toch rationeel.

393

00:51:54,560 --> 00:51:57,660

Sorry?

394

00:51:57,660 --> 00:51:58,830

Dat weet je toch rationeel?

395

00:51:58,830 --> 00:52:06,881

Jawel, natuurlijk, maar toch. Die hele basale emotie zoals die schrik toen ik tegengehouden

396

00:52:06,881 --> 00:52:13,960

werd bij die auto en dit. Dat zijn dingen die je heel makkelijk weer terugvoelt.

397

00:52:13,960 --> 00:52:17,100

Vertelden ze je dat je pleegkind was?

398

00:52:17,100 --> 00:52:23,790

Nee, dat hebben ze me niet verteld. Mijn tweede pleegmoeder heeft me dat verteld.

399

00:52:23,790 --> 00:52:30,500

Dat is na '58?

400

00:52:30,500 --> 00:52:37,890

Nee, daarvoor. '58 is mijn pleegvader overleden. Hij is hertrouwd. ik denk in '51.

401

00:52:37,890 --> 00:52:42,900

En die heeft het je verteld?

402

00:52:44,200 --> 00:52:53,676

Die heeft het me verteld. Ik moet een jaar of acht geweest zijn, denk ik. Of was ik iets ouder?

403

00:52:53,676 --> 00:53:03,153

Nee, ik moet een jaar of tien geweest zijn. En, dat weet ik ook nog heel goed, hoe dat ging. Ze

404

00:53:03,153 --> 00:53:13,028

zei, ik moet je wat vertellen en ze zei dat mijn vader dat moeilijk vond. Ik heb tegen haar gezegd,

405

00:53:13,028 --> 00:53:22,505

wat betekent dat, dat snapte ik niet, wat daar allemaal achterzat. Wat ik wel begrepen had, was

406

00:53:22,505 --> 00:53:32,281

dat zij mijn tweede pleegmoeder was. Ik was bij het huwelijk in de kerk dus dat snapte ik wel, dat

407

00:53:32,281 --> 00:53:41,857

er dingen in een gezin anders konden zijn dan je wilde hebben. Toen heeft ze verteld dat [hoest]

408

00:53:41,857 --> 00:53:51,334

mijn ouders er niet meer waren en dat ik Joods was. Ik dacht dat ik precies wist wat Joods was,

409

00:53:51,334 --> 00:54:00,811

wat dat betekende, want op school en in de kerk lazen wij de Bijbel twee keer per dag. Het ging

410

00:54:00,811 --> 00:54:10,587

vaak over de Joden. Dus nou, dat wist ik wel. Ik zei, maar er verandert toch niks? Nee, natuurlijk

411

00:54:10,587 --> 00:54:20,263

niet. En toen zei ik ook, maar tante Janne dan en mijn nichtjes? Zijn die dan mijn familie? Want,

412

00:54:20,263 --> 00:54:30,637

dat was een familie, die was heel anders dan die hele uitgebreide familie van, vooral, mijn pleegmoeder.

413

00:54:30,637 --> 00:54:40,812

Mijn tweede pleegmoeder had een hele grote familie, ook gereformeerd. Zij was dochter van een dominee.

414

00:54:40,812 --> 00:54:50,588

Ik zei dus, tante Janne is mijn familie? Ja. En wat was er nou anders bij tante Janne, als we daar

415

00:54:50,588 --> 00:55:00,264

kwamen, ook kort na de oorlog, dan stond er altijd wat op tafel. Dan zei ze 'neem'. Dat waren dan

416

00:55:00,264 --> 00:55:09,940

dropjes en later werden het chocolaatjes; toen ging het beter. Er stond altijd wat op tafel en je

417

00:55:09,940 --> 00:55:19,517

moest nemen, je moest je vrij voelen. Zo was ik niet opgevoed. Je moet vragen of je moet wachten

418

00:55:19,517 --> 00:55:22,509

tot je iets aangeboden krijgt.

419

00:55:22,510 --> 00:55:24,530

Ik denk vooral het laatste [lacht].

420

00:55:24,530 --> 00:55:36,270

Ja, je mocht niet zomaar nemen. Dat is wel geestig.

421

00:55:36,270 --> 00:55:40,380

Er zijn culturele verschillen.

422

00:55:40,700 --> 00:55:47,827

Och, wat een grote verschillen. Mijn tante was een klein vrouwtje en ze was behoorlijk dik.

423

00:55:47,827 --> 00:55:54,719

Ze liep ook heel langzaam als ik naast haar liep. Ik ging wel eens naar haar toe en toen

424

00:55:54,719 --> 00:56:01,220

ik wat groter was, toen was ik ook een stuk groter dan zij. Ik was echt heel groot.

425

00:56:01,220 --> 00:56:03,710

Je bent echt absoluut geen reus [lacht].

426

00:56:03,710 --> 00:56:12,417

Nee, maar bij haar heb ik me reuze groot gevoeld, als opgroeiende jongen. Hoe kenden

427

00:56:12,417 --> 00:56:20,917

wij elkaar dan? Hoe kenden mijn pleegouders haar? Zij is op zoek geweest naar mij,

428

00:56:20,917 --> 00:56:28,900

naar ons gezin. Ze wist dat ik daar was ondergedoken en ze is op zoek geweest

429

00:56:29,460 --> 00:56:39,720

naar de kinderen. en ook via OPK hè, hoe heet dat?

430

00:56:39,720 --> 00:56:39,890

Oorlogspleegkinderen.

431

00:56:39,890 --> 00:56:51,202

Oorlogspleegkinderen. Er was een vraag gekomen. Ik heb dat gedocumenteerd, van die interviews,

432

00:56:51,202 --> 00:57:03,237

op doorslagpapier getikt. Er is gevraagd bij de huisarts of ik besneden was. De huisarts had gezegd,

433

00:57:03,237 --> 00:57:14,549

nee hij is niet besneden. Er is toch doorgezocht, want ik moest het toch wel, dacht men. Later

434

00:57:14,549 --> 00:57:26,102

bleek dat de huisarts gejokt had, misschien in commissie. Mijn pleegouders konden niet leven met

435

00:57:26,102 --> 00:57:35,610

een leugen. Die waren heel vroom. Echt praktisch vroom en je mocht niet liegen.

436

00:57:36,150 --> 00:57:44,974

Dus toen is mijn tante, die heeft met ze gepraat. Zij heeft zelf aan mij verteld indertijd

437

00:57:44,974 --> 00:57:53,309

'ik was zo onder de indruk van jouw pleegouders'. Vooral van mijn pleegvader. Hij was

438

00:57:53,309 --> 00:58:01,741

heel groot, 1.96 of 98. In ieder geval, hij was bijna twee meter. Breed, heel knap. Ik

439

00:58:01,741 --> 00:58:10,370

vond het gewoon mijn vader, maar ik begreep van alle dames dat hij heel knap was en mijn

440

00:58:10,370 --> 00:58:18,802

tante vond dat ook, dat kleine vrouwtje. Die was zo onder de indruk van hem en ook van

441

00:58:18,802 --> 00:58:25,469

mijn pleegmoeder. Toen heeft ze gezegd 'hij mag wel bij je blijven'.

442

00:58:25,470 --> 00:58:25,730

Goh.

443

00:58:28,290 --> 00:58:37,310

Dat besnijdenisverhaal heb ik niet begrepen. Ze ging naar je op zoek.

444

00:58:37,310 --> 00:58:41,790

OPK vroeg bij al die kinderen, is die besneden of niet?

445

00:58:41,790 --> 00:58:46,190

Want besneden is een Joods kind, dat is de redenering.

446

00:58:46,890 --> 00:58:47,020

Ja.

447

00:58:47,020 --> 00:58:52,797

Ze hebben bij de huisarts gevraagd of de huisarts heeft een verklaring op

448

00:58:52,797 --> 00:58:58,180

schrift gegeven en die heeft eerst verklaard 'hij is niet besneden'.

449

00:58:58,320 --> 00:58:59,490

En toen kon jij het niet zijn?

450

00:58:59,490 --> 00:59:01,290

Toen kon ik het niet zijn.

451

00:59:01,290 --> 00:59:01,290

Aha.

452

00:59:01,330 --> 00:59:05,500

Maar ze zijn daarop teruggekomen en ik ben wel besneden.

453

00:59:05,500 --> 00:59:07,930

En jij was wel bekend bij OPK als

454

00:59:08,400 --> 00:59:08,400

onderduikkind.

455

00:59:08,400 --> 00:59:09,910

Ja.

456

00:59:09,910 --> 00:59:09,910

Oké.

457

00:59:09,910 --> 00:59:18,158

Dat was een hele discussie. Ik was het kind R en er was nog een kind R op hetzelfde moment bij

458

00:59:18,158 --> 00:59:26,231

de dominee. Het eerste adres, het doorgeefadres. Maar was ik nou de onbekende Robbie? Ik was

459

00:59:26,231 --> 00:59:34,918

de onbekende Robbie. Er was ook een R, maar dat bleek Rudolf Ehrlich te zijn. Die ken ik inmiddels.

460

00:59:34,918 --> 00:59:43,079

Rudie belde me een keer op, veel, veel later, zeg maar een jaar of tien geleden. Hij zei, kom

461

00:59:43,079 --> 00:59:51,151

je nog op de vergadering? Ik zeg, oh vergeten. En ik sprong in de auto, ik ging naar hem toe

462

00:59:51,151 --> 00:59:59,575

en ik dacht Rudie Ehrlich, Rudie Ehrlich? Die ken ik. Ik kende hem al langer, maar het was nooit

463

00:59:59,575 --> 01:00:08,350

bij me opgekomen. Maar ineens doordat hij zijn naam zei. Ik kwam aan en ik zeg, voordat we beginnen,

464

01:00:08,350 --> 01:00:16,599

was jij ondergedoken bij Bakker Hamming? Hoe weet jij dat, zei hij? Nou, dat staat allemaal in

465

01:00:16,599 --> 01:00:25,110

mijn papiertjes. Dus hij was daar ook ondergedoken bij die dominee. Dat was een dominee De Jager,

466

01:00:25,110 --> 01:00:33,973

die zorgde dat al die kindertjes die aangeboden werden. Die werden verdeeld onder zijn gemeenteleden.

467

01:00:33,973 --> 01:00:37,219

Dat moeten goede mensen geweest zijn.

468

01:00:37,220 --> 01:00:37,220

Dat is het milieu, gereformeerd,

469

01:00:38,190 --> 01:00:41,510

waar je bent opgevoed?

470

01:00:41,510 --> 01:00:51,510

Daar ben ik naar de kerk gegaan. Aanvankelijk liepen wij naar de kerk, want je mocht niet autorijden

471

01:00:51,510 --> 01:01:02,110

of fietsen op zondag. Later werd dat wat liberaler, maar als ik nu contact heb met mensen van de orthodoxe

472

01:01:02,110 --> 01:01:12,210

snit, joods orthodox dan, en als het gaat over halacha en wat mag en niet mag. Of je op zondag ijsjes

473

01:01:12,210 --> 01:01:22,110

mag kopen -dat mocht niet namelijk- nou, dat is laat ik zeggen, de inhoud is een tikje anders, maar

474

01:01:22,110 --> 01:01:32,910

het is bijna identiek aan wat ik heb meegemaakt. Dus je begrijpt dat ik, hoewel ik op dit moment [stottert],

475

01:01:32,910 --> 01:01:42,810

igenlijk al vrij lang tamelijk enthousiast liberaal joods ben en doe, kan ik niet anders dan al die

476

01:01:42,810 --> 01:01:49,810

verschillen ontzettend relativieren. Ik heb het allemaal al meegemaakt.

477

01:01:50,280 --> 01:01:51,350

Je weet het?

478

01:01:58,580 --> 01:01:59,330

Ja

479

01:02:01,470 --> 01:02:07,490

En als je acht jaar in zo'n gereformeerd gezin opgroeit en je denkt dat het je echte ouders zijn,

480

01:02:07,490 --> 01:02:08,860

dan stel je toch ook geen vragen?

481

01:02:08,860 --> 01:02:19,654

Nee,absoluut niet. Nee, je stelt geen vragen. In ieder geval daarover. Wel over

482

01:02:19,654 --> 01:02:30,723

alle vervelende dingen. Waarom mag dit niet of waarom dat wel? En ik had ook mijn

483

01:02:30,723 --> 01:02:41,518

eigen interesses en mijn eigen dingen die ik wilde doen. Maar goed, het was wel

484

01:02:41,518 --> 01:02:51,220

een dat mijn pleegmoeder overleed. In '49, dat weet ik nog heel goed.

485

01:02:51,220 --> 01:02:52,230

Is zij ziek geweest?

486

01:02:52,230 --> 01:03:00,749

Ja, volgens mij is ze geopereerd aan een hernia en is daar wat fout gegaan. Maar ik weet

487

01:03:00,749 --> 01:03:09,269

niet zeker, ik kan dat niet goed nagaan. Ik weet ook hoe ziek ze was en ze had heel veel

488

01:03:09,269 --> 01:03:17,498

pijn. We hebben haar opgezocht in het ziekenhuis, ergens. Daar moesten we met de auto

489

01:03:17,498 --> 01:03:26,501

naartoe. Mijn pleegvader had een Ford Perfect, zo'n klein Fordje, als één van de weinigen

490

01:03:26,501 --> 01:03:35,118

die een auto hadden toen. Daar gingen we mee naar het ziekenhuis en op een gegeven moment

491

01:03:35,118 --> 01:03:40,830

kwam het bericht dat ze dood was. Dat weet ik nog heel goed.

492

01:03:40,830 --> 01:03:40,830

Want dat was je moeder die dood was.

493

01:03:40,830 --> 01:03:44,730

Dat was mijn moeder die dood was, ja.

494

01:03:44,730 --> 01:03:44,730

Vreselijk.

495

01:03:44,730 --> 01:03:57,159

Ja, ik weet dat nog. Dat heeft toen een paar jaar geduurd. Toen is een nichtje van mijn moeder, mijn

496

01:03:57,159 --> 01:04:09,463

pleegmoeder, die rechten studeerde, in huis gekomen en die heeft een beetje het moederschap op zich

497

01:04:09,463 --> 01:04:20,650

genomen totdat mijn pleegvader hertrouwde. Ik denk dat dat zo'n twee jaar geduurd heeft.

498

01:04:20,650 --> 01:04:20,650

Ja.

499

01:04:20,650 --> 01:04:31,765

Ik vond dat op zich best leuk dat zij in huis was, want ik mocht in haar bed boeken kijken en toen

500

01:04:31,765 --> 01:04:43,107

zag ik dat je Curaçao heel merkwaardig schreef en ik zag ook die eerste Wetsartikelen, ik weet niet

501

01:04:43,107 --> 01:04:54,335

van wat, maar het ging over de Rijksdelen. En toen heb ik met grote interesse gelezen. Twee of drie

502

01:04:54,335 --> 01:05:04,430

artikelen en dan had ik er genoeg van, maar ik vond het heel deftig. Dat weet ik nog wel.

503

01:05:04,430 --> 01:05:05,850

Was je goed op school, een intelligent jongetje?

504

01:05:05,850 --> 01:05:11,243

Ik was goed, ik was redelijk goed. ik hoefde me niet

505

01:05:11,243 --> 01:05:16,430

erg in te spannen, maar ik vond het wel vervelend.

506

01:05:16,430 --> 01:05:18,150

Op zo'n gereformeerde school?

507

01:05:18,150 --> 01:05:25,970

Nou, dat was het niet. De eerste twee klassen op de ene school, toen zijn we verhuisd.

508

01:05:25,970 --> 01:05:33,699

De Tweede Da Costaschool. De diepere betekenis daarvan snap ik nu ook veel meer, maar

509

01:05:33,699 --> 01:05:41,520

goed. Dat was in hele grote schoolklassen, netjes zitten. En ik was zo onder de indruk

510

01:05:41,520 --> 01:05:47,339

van de juf. Maar vanaf de derde klas zat ik op een andere school.

511

01:05:47,340 --> 01:05:48,910

Waarom?

512

01:05:48,930 --> 01:05:49,890

We verhuisden.

513

01:05:49,890 --> 01:05:49,990

Naar?

514

01:05:49,990 --> 01:05:54,355

We verhuisden van het kleinere huis op de Balijelaan

515

01:05:54,355 --> 01:05:58,470

met kantoor naar het mooie pand op de Koningslaan

516

01:05:58,470 --> 01:06:08,240

in Utrecht. Dat was een andere buurt, dat was anders. Maar even over mijn nichtje, mijn nichtje

517

01:06:08,240 --> 01:06:17,600

van mijn pleegmoeder. Die probeerde mij natuurlijk een beetje op te voeden en dat ging niet

518

01:06:17,600 --> 01:06:26,856

zo goed. Ik accepteerde dat niet. Ze was heel lief, maar ja, als mij iets opgedragen werd,

519

01:06:26,856 --> 01:06:36,421

dan ging ik toch heel gauw in het verzet, dat was niet makkelijk, voor haar ook niet. Ik weet

520

01:06:36,421 --> 01:06:45,986

nog heel goed, dat mijn argumenten waren 'ik doe het niet, want ik ben hier de Hofman in huis

521

01:06:45,986 --> 01:06:55,243

en jij bent geen Hofman'. Ik was verder heel goed met haar, maar je hebt wel eens als kind

522

01:06:55,243 --> 01:07:02,339

dat je je verzet en, dat besef ik later, zij heeft nooit iets gezegd.

523

01:07:02,340 --> 01:07:03,180

Wist ze?

524

01:07:03,180 --> 01:07:11,705

Ja, kan niet anders. Ze heeft nooit gezegd, jij bent geen Hofman. Ze zal het hebben kunnen relativeren,

525

01:07:11,705 --> 01:07:19,817

maar ik zou misschien toch de aanvechting hebben en moeite hebben om het niet te zeggen. Zij heeft

526

01:07:19,817 --> 01:07:28,259

het in ieder geval nooit gezegd van, hoho. Dat waardeer ik nog steeds. Ik zie haar nooit, ik weet niet

527

01:07:28,259 --> 01:07:35,130

hoe het met haar is. Je verliest elkaar uit het oog. Het is al zestig jaar geleden.

528

01:07:35,130 --> 01:07:35,130

Maar het is lief

529

01:07:35,130 --> 01:07:35,130

Ze is ontzettend lief, ja.

530

01:07:35,130 --> 01:07:38,320

Niet een kind aan het twijfelen brengen.

531

01:07:39,950 --> 01:07:41,270

Ontzettend lief.

532

01:07:41,270 --> 01:07:52,016

Maar ik heb het haar moeilijk gemaakt. Maar goed, mijn tweede pleegmoeder heeft het me toen

533

01:07:52,016 --> 01:08:02,644

verteld, in de laatste klas, twee klassen van de lagere school. Ja, twee klassen, denk ik.

534

01:08:02,644 --> 01:08:15,043

Toen wist ik van mijn broer, de enige broer waar ik weet van had, dat was Juda op de Rudelsheimstichting.

535

01:08:15,043 --> 01:08:26,026

Nollie of Shemoe'él was al in '53 op alia gegaan, naar Israël. Ik wist van Juda af. Dat

536

01:08:26,026 --> 01:08:37,481

is allemaal heel geleidelijk doorgedrongen. Ik ging op de fiets naar Hilversum, onder schooltijd,

537

01:08:37,481 --> 01:08:48,109

want ik wou Juda zien en dat deed ik dan. Dat heette spijbelen, maar voor mij was het geen

538

01:08:48,109 --> 01:08:58,973

spijbelen. Ik ging naar mijn broer en dan kwam ik daar in de Rudelsheimstichting en dan riep

539

01:08:58,973 --> 01:09:04,760

één van die kinderen 'Juda je broer is er!' Nou.

540

01:09:05,350 --> 01:09:09,470

En van zijn bestaan heb je geweten voor je een nieuwe moeder kreeg of?

541

01:09:09,470 --> 01:09:10,190

Nee.

542

01:09:10,190 --> 01:09:12,340

Dat is toen allemaal ontstaan?

543

01:09:12,340 --> 01:09:22,221

Ja, dat is toen ontstaan. Ik, ik weet wel dat ik Nollie, Shemoé'él, wel heb gezien, maar dat was ook

544

01:09:22,221 --> 01:09:32,102

na die tijd. Ik kan me herinneren dat hij op bezoek was, kort na de oorlog. Waarschijnlijk in dat kader

545

01:09:32,102 --> 01:09:41,887

van die identificatie en er is ook vastgesteld dat we op elkaar lijken. Er was geen DNA. Dat staat ook

546

01:09:41,887 --> 01:09:50,329

op die doorslagjes allemaal, dat de gelijkenis treffend was. Dus ik moest het wel wezen.

547

01:09:50,330 --> 01:09:50,950

Maar je wist niet dat ze daarvoor kwamen?

548

01:09:50,950 --> 01:09:59,764

Ik wist niet dat hij daarvoor kwam. Ik was aan het spelen beneden en hij stond op het platte dakje

549

01:09:59,764 --> 01:10:08,759

boven. Ik kan me herinneren, dat ik was met Robbie Dusseldorf aan het spelen was. Die woonde beneden

550

01:10:08,759 --> 01:10:17,663

en had een mooie trapauto in het model van zo'n Canadese jeep. Ik vond het fantastisch om daarmee

551

01:10:17,663 --> 01:10:26,298

te mogen spelen. Ik was, hoe oud, vijf, zes, ik weet het niet, zeven. Hij stond daar en hij kwam

552

01:10:26,298 --> 01:10:34,843

voor mij, maar ik had geen belangstelling. Maar ik moest aardig doen 'je moet zwaaien'. Ik weet

553

01:10:34,843 --> 01:10:43,388

dat nog, want dat zijn momenten waarop kennelijk iets heel ongewoons van je verwacht wordt. Dat

554

01:10:43,388 --> 01:10:51,932

weet ik nog. Toen hij op alia ging kwam hij naar Utrecht en toen mocht ik voor het eerst alleen

555

01:10:51,932 --> 01:11:00,387

met een vreemde, zo beleef ik dat, de stad in, alleen. Ik mocht zomaar mee en toen zijn we een

556

01:11:00,387 --> 01:11:08,932

ijsje gaan eten bij IJssalon Venetia in het centrum. Toen mocht ik nog een ijsje, want het geld

557

01:11:08,932 --> 01:11:13,070

moest toch op, dat was een dubbeltje, zei hij.

558

01:11:13,070 --> 01:11:15,650

En dat was, hoe oud was je toen?

559

01:11:16,530 --> 01:11:17,570

Toen was ik tien en hij was zeventien.

560

01:11:17,570 --> 01:11:18,300

En toen wist je al dat

561

01:11:18,300 --> 01:11:21,420

Toen wist ik dat het mijn broer was, toen wist ik het net.

562

01:11:21,420 --> 01:11:21,820

Toen wist je het net.

563

01:11:21,820 --> 01:11:32,540

Ja aan de ene kant is het raar en het is ook interessant. Ik weet dat een vriendje zei 'jaaa' zei hij' maar

564

01:11:32,540 --> 01:11:42,653

ik ik ben ook niet het eigen kind'. Dat was onzin, want in zijn gezin werd elk jaar een kind geboren

565

01:11:42,653 --> 01:11:52,867

en die leken allemaal op elkaar. Later heb ik begrepen dat de vondelingenfantasie een bekend deel van

566

01:11:52,867 --> 01:12:03,385

de ontwikkeling is. Bij mij was het dus geen fantasie, maar het paste kennelijk wel in die ontwikkeling.

567

01:12:03,385 --> 01:12:13,296

Maar wat ik gedaan heb is eigenlijk, achteraf terugblikkend, heel geleidelijk die werkelijkheid op

568

01:12:13,296 --> 01:12:23,308

je in laten werken, voor zover je dat kunt. Want je hele manier van denken en kijken naar de wereld

569

01:12:23,308 --> 01:12:33,320

en je eigen omgeving, die is nog zo volop in ontwikkeling. Je beseft steeds meer wat er aan de hand

570

01:12:33,320 --> 01:12:43,231

is geweest en daar word je somber van, ook als kind. Dat wil je niet, maar het is toch zo. Je bent

571

01:12:43,231 --> 01:12:53,547

daar toch tamelijk alleen in en je krijgt ook te horen van iedereen 'nou je hebt nog geluk gehad. Hè,

572

01:12:53,547 --> 01:13:03,559

je moet niet bij de pakken neerzitten'. En dan dacht ik, ja ik moet dankbaar zijn. Dat is toch voor

573

01:13:03,559 --> 01:13:14,077

een kind, ook voor een puber behoorlijk lastig. Toen mijn pleegvader overleden was, plotseling in '58,

574

01:13:14,077 --> 01:13:23,988

toen wilde ik op school niet echt deugen. Dat had ermee te maken dat ik muziek maakte met allemaal

575

01:13:23,988 --> 01:13:34,000

vriendjes. Toen was dé muziek, dat was Dixieland, Jazz. Ik had piano leren spelen en je ontwikkelt

576

01:13:34,000 --> 01:13:44,012

dan je eigen stijl. Je hoort ineens [stottert] mooie muziek, o wat een prachtige muziek, dat wil ik

577

01:13:44,012 --> 01:13:54,227

ook, dus je denkt dan, zo moet dat ongeveer. En op een gegeven moment hadden we een Dixielandband van

578

01:13:54,227 --> 01:14:04,441

zeven man met drie blazers, een bassist, die antisemiet bleek te zijn, bleek later. 'Dat is een Jood,

579

01:14:04,441 --> 01:14:14,757

daar moet je voor oppassen' zei hij. Dus, toen dacht ik, o. Nou, toen was dat bandje ook zo'n beetje

580

01:14:14,757 --> 01:14:25,173

voorbij. Maar ja, ik vond muziek maken, dat was mijn toekomst. En mijn pleegmoeder stond daar wel voor.

581

01:14:25,173 --> 01:14:35,590

Die was verpleegkundige en ze was behoorlijk hoog opgeleid. Toen heeft ze nog een aantal topopleidingen

582

01:14:35,590 --> 01:14:45,703

gedaan om toch weer goed haar brood te kunnen verdienen. Daar heb ik heel veel waardering voor. Maar

583

01:14:45,703 --> 01:14:55,918

ik was behoorlijk aan mijn lot overgelaten, dus ik moest naar een internaat. Dus toen ben ik naar een

584

01:14:55,918 --> 01:15:06,132

christelijk internaat in Culemborg gegaan en daar had ik drie of twee leuke kamergenoten en we hadden

585

01:15:06,132 --> 01:15:16,549

het over filosofie en dat soort dingen. En ik ben daar Das Kapital gaan lezen van Marx. Maar die sfeer.

586

01:15:16,549 --> 01:15:26,763

Vanuit de, de, de directeur en zijn vrouw, daar heb ik me ernstig tegen verzet. Na twee maanden moest

587

01:15:26,763 --> 01:15:37,685

ik maar beter weg, na twee of drie maanden. Toch was dat behalve dat een mooie tijd. Het was een christelijk

588

01:15:37,685 --> 01:15:47,698

internaat, we moesten zondags naar de kerk. Grote kerk in Culemborg met een prachtig orgel en omdat

589

01:15:47,698 --> 01:15:57,912

ik muziek maakte mocht ik tijdens de dienst bij de organist op het orgel. Moet je je voorstellen, als

590

01:15:57,912 --> 01:16:08,025

een huiskamer met zo'n tafel met twee klavieren, en ik mocht aan de registers trekken. Hij speelde

591

01:16:08,025 --> 01:16:18,341

prachtig, hè, dat was zijn vak. Ze hadden een beroepsorganist in dienst, die kerk en hij speelde Bach

592

01:16:18,341 --> 01:16:28,454

en dat vond ik mooi. Dan moest ik de blaadjes omslaan, want ik kon noten lezen. Niet zo vlug als hij

593

01:16:28,454 --> 01:16:38,972

speelde, maar de pedalen, dat waren lange noten, langere noten. Dat kon ik wel volgen, dus ik was altijd

594

01:16:38,972 --> 01:16:48,883

op tijd met blaadjes omslaan en we hadden een hele goede relatie en als zo'n dienst voorbij was,

595

01:16:48,883 --> 01:16:58,794

als iedereen naar huis ging, dan stelde hij een register in. Dan ging hij in de kerk zitten en dan

596

01:16:58,794 --> 01:17:03,952

zei hij, ga maar spelen en dan ging hij luisteren.-

597

01:17:03,750 --> 01:17:03,750

Hoe oud was je toen?

598

01:17:03,750 --> 01:17:05,520

Nou, toen was ik zestien, zeventien.

599

01:17:05,520 --> 01:17:07,510

Jeetje, wat een feest.

600

01:17:07,510 --> 01:17:17,517

Dat was fantastisch, mocht ik op dat orgel spelen en en hij vond het mooi. En daarna, wij waren de

601

01:17:17,517 --> 01:17:27,423

oudste groep in dat internaat, mochten de oudste jongens, die hadden dan vrij, naar hem toe, naar

602

01:17:27,423 --> 01:17:37,328

een woninkje. Dat was in een straatje, daar stonden allemaal bordjes, onbewoonbaar verklaard. Hij

603

01:17:37,328 --> 01:17:47,540

had daar een woninkje. Dan kregen we thee of koffie, dat weet ik niet, met chocolaatjes. Dat was een

604

01:17:47,540 --> 01:17:57,649

feest. Dat was heel goed met die jongens. Toen moest ik daar weg en toen moest ik naar het hervormd

605

01:17:57,649 --> 01:18:08,168

internaat Nieuw Ruimzicht in Doorn. Dat was een instituut waar jongens van lagere komaf, oorspronkelijk

606

01:18:08,168 --> 01:18:18,482

hè, honderd jaar daarvoor, die toch roeping gevoelden tot het ambt van dominee, opgeleid werden voor

607

01:18:18,482 --> 01:18:28,489

de universiteit, dus gymnasium staatsexamen. Alleen voor de exploitatie hadden ze vijftien van die

608

01:18:28,489 --> 01:18:38,905

studenten, van die [stottert] aspirant dominees en vijftien van die jongens die niet zo wilden deugen.

609

01:18:38,905 --> 01:18:49,015

Dus daar heb ik twee jaar gezeten, ik moest weer terug naar de vierde klas, want ik had niks gedaan

610

01:18:49,015 --> 01:18:59,329

behalve Marx gelezen en muziek gemaakt. Mijn boekhouden en handelsrekenen, dat was niet best. Ik vond

611

01:18:59,329 --> 01:19:05,150

daar eigenlijk niks aan en wiskunde vond ik ook niks aan.

612

01:19:05,150 --> 01:19:06,110

Niks aan? Je vond het vervelend of je kon het heel makkelijk?

613

01:19:06,110 --> 01:19:08,290

Nee, ik vond het ontzettend vervelend.

614

01:19:10,680 --> 01:19:19,323

Ja, ik vond het vervelend en ik had ook slechte cijfers daarvoor. Alleen het eindexamen heb ik even

615

01:19:19,323 --> 01:19:28,316

doorgepakt. Ach ik moet het toch, dus ik heb een briljant eindexamen gedaan met een drie voor economie,

616

01:19:28,316 --> 01:19:37,048

maar dat had ermee te maken dat die leraar, daar kon ik niks mee. Ik had zoveel gezegd tegen hem, ik

617

01:19:37,048 --> 01:19:45,691

zeg 'ik doe daar niks voor' dus daar kreeg ik een drie van. Maar het gemiddelde was toch heel mooi.

618

01:19:45,691 --> 01:19:54,335

En ik weet dat de docent boekhouden en handelsrekenen na het schriftelijk examen -daar zat een hele

619

01:19:54,335 --> 01:20:03,678

tijd tussen en dan moest je nog mondeling doen daarna- die keek me aan, zo schuddend, 'hoe is het mogelijk'

620

01:20:03,678 --> 01:20:09,789

zei hij. Maar het het was heel goed, dus ik had ze allemaal te pakken.

621

01:20:09,790 --> 01:20:12,160

[lacht] Voor we even pauzeren

622

01:20:15,310 --> 01:20:18,360

wil ik even nog met je teruggaan

623

01:20:19,050 --> 01:20:23,980

naar: er wordt je verteld dat je ouders niet je eigen ouders zijn.

624

01:20:23,980 --> 01:20:24,300

Ja.

625

01:20:24,300 --> 01:20:27,670

Dat je moeder die net dood is

626

01:20:28,320 --> 01:20:28,790

niet je eigen moeder is.

627

01:20:28,790 --> 01:20:36,550

Ja, dan word je aan het werk gezet.

628

01:20:37,920 --> 01:20:39,990

Wil je daar iets over vertellen?

629

01:20:39,990 --> 01:20:39,990

Ja.

630

01:20:41,770 --> 01:20:53,650

Ik kan me allerlei gevoelens voorstellen.

631

01:20:53,650 --> 01:21:06,292

Kijk, mijn pleegmoeder was overleden in '49. Daar was ik heel verdrietig om, maar ik begreep het

632

01:21:06,292 --> 01:21:18,547

niet. Ze was er ineens niet meer en toen was ik alleen met mijn pleegvader, een tijdje, voordat

633

01:21:18,547 --> 01:21:31,189

dat nichtje in huis kwam. En ik was zo gek op die man, dat ik gebedjes deed 'als hij doodgaat, dan

634

01:21:31,189 --> 01:21:43,702

wil ik ook dood'. Ja, dat was zo. Waarom vertel ik het? Zo was het. Toen dus verteld werd dat het

635

01:21:43,702 --> 01:21:54,410

niet mijn eigen vader was, was het nog steeds die man waar ik vreselijk gek op was.

636

01:21:56,330 --> 01:21:56,830

Tuurlijk.

637

01:21:56,830 --> 01:22:06,995

En mijn tweede pleegmoeder. We hebben alle twee erg ons best gedaan om elkaar te accepteren. Ze

638

01:22:06,995 --> 01:22:17,481

vond mij verwend en ik vond haar soms heel hard, maar ze bedoelde daar toch het beste mee. Zij was

639

01:22:17,481 --> 01:22:28,609

heel Hollands. Er was niet zoveel plaats voor emoties. Als ik dan eens een uitbarsting had van gevoelens

640

01:22:28,609 --> 01:22:38,774

voor haar en haar wilde knuffelen, dan zei ze 'nee, nee, nee'. Dat vond ze moeilijk. Maar later

641

01:22:38,774 --> 01:22:48,939

toen ik, het was eigenlijk [stottert]. Het is een gegeven dat ze je ouders je ouders niet zijn.

642

01:22:48,939 --> 01:22:59,211

Je ouders zijn vermoord en ze waren niet de enigen. Dat is eigenlijk niet zo goed te snappen. Je

643

01:22:59,211 --> 01:23:09,911

wordt er bang van, je kunt er niet altijd bang van zijn maar dan ga je studeren en het blijft altijd

644

01:23:09,911 --> 01:23:20,290

maar rondzingen. Ik heb in dienst joodse les gekregen, want ik was ineens van gereformeerd was ik

645

01:23:20,290 --> 01:23:30,669

joods geworden. Want er was een jongen, ook een Joodse jongen. Hij woont in Buitenveldert nu. Dat

646

01:23:30,669 --> 01:23:41,690

is nu ook een oude man, zal ik maar zeggen. Daar werd ik op gewezen 'o daar zit nog een Joodse jongen'.

647

01:23:41,690 --> 01:23:51,855

Waarom ze dat wisten dat ik Joods was weet ik niet, maar de jongens van het peloton en die dus,

648

01:23:51,855 --> 01:24:02,127

hij was orthodox, zei tegen me 'weet je dat je recht hebt tot joodse geestelijke verzorging'. Ik

649

01:24:02,127 --> 01:24:12,720

zeg 'echt?' Ik zeg 'o, nou, dat is interessant'. Dus toen ik overgeplaatst werd van Amsterdam, waar

650

01:24:12,720 --> 01:24:22,885

ik een opleiding kreeg, naar Apeldoorn, toen heb ik daar gemeld dat ik graag gebruik maakte van

651

01:24:22,885 --> 01:24:34,227

de joodse geestelijke verzorging. Want je bent nieuwsgierig, ik wist niks. En toen kreeg ik de gelegenheid

652

01:24:34,227 --> 01:24:44,606

om eens in de twee weken naar Den Haag te gaan, naar meneer Mossel. Ik moet hopeloos voor die man

653

01:24:44,606 --> 01:24:54,985

geweest zijn, want die probeerde mij het Alefbeet te leren en dat interesseerde me helemaal niks.

654

01:24:54,985 --> 01:25:06,006

Ik wou het hebben over de zondag en de Sjabbat en dan zei hij, zondag is de revolutie van de christenen

655

01:25:06,006 --> 01:25:08,040

tegen het Jodendom.

656

01:25:08,040 --> 01:25:12,110

Maar je wou de interreligieuze dialoog en jezelf aan [lacht].

657

01:25:12,110 --> 01:25:18,505

Ja, ik wou weten. Dus dat zei hij en dat heb ik allemaal opgeschreven. Dan had hij zo'n groen

658

01:25:18,505 --> 01:25:24,833

schriftje, want ik liet hem zien, hier staat het in! En ik zei nog, dat wil ik wel lezen. Nee!

659

01:25:24,833 --> 01:25:30,959

Nou, daar ben je niet aan toe! Mocht ik niet lezen en dan moest ik de Alef en de bet. En ik

660

01:25:30,959 --> 01:25:37,085

had zo'n boekje en daar stond zo'n grote Alef in en zo'n grote bet, en zo, maar goed,

661

01:25:37,085 --> 01:25:41,999

eens in de twee weken die kazerne af, dat was natuurlijk ook niet zo gek.

662

01:25:42,000 --> 01:25:42,000

Maar dan ben je al ouder.

663

01:25:42,000 --> 01:25:42,000

Ja.

664

01:25:42,000 --> 01:25:44,810

En dan ben je al zover dat je dat wil.

665

01:25:44,810 --> 01:25:45,070

Ja.

666

01:25:45,070 --> 01:25:48,920

Maar eerst krijg je te horen dat je Jood bent.

667

01:25:48,920 --> 01:25:49,440

Ja.

668

01:25:49,440 --> 01:25:55,723

En dat je ouders je ouders niet zijn. En dan zeg je, je gaat aan het werk

669

01:25:55,723 --> 01:26:01,920

en dat is de uitkomst van het werk en je zegt ook, ik werd neerslachtig?

670

01:26:01,920 --> 01:26:12,690

Soms, ja. Ik was soms wel somber, daarvan. Ik ben een chaoot op het ogenblik. Wat er gebeurde

671

01:26:12,690 --> 01:26:23,113

natuurlijk, ik zat op die internaten, eerst de ene en het ander. Zei mijn pleegmoeder, als

672

01:26:23,113 --> 01:26:33,420

je nou je examen haalt, dan mag je naar je broer toe. Er was altijd iets voorwaardelijks.

673

01:26:33,420 --> 01:26:44,075

En ik had wat geld, ik had tweeduizend gulden van alle JOKOS en nabestaanden en weer vijftig

674

01:26:44,075 --> 01:26:55,309

cent uit die nalatenschap. Nou ja, dat was dat hele notarissenverhaal, die al die nalatenschappen

675

01:26:55,309 --> 01:27:05,732

precies moesten uitzoeken. Dan kreeg ik weer drieëndertig zevenhonderdvijfenzestigste van

676

01:27:05,732 --> 01:27:16,387

dat, enfin. Bij elkaar, kon ik daar dan de reis voor betalen naar Israël. Met de trein naar

677

01:27:16,387 --> 01:27:23,220

Marseille, met de boot naar Haifa en daar stond mijn broer.

678

01:27:23,220 --> 01:27:25,050

Wanneer was dat?

679

01:27:25,050 --> 01:27:28,520

Dat is geweest in '62.

680

01:27:28,520 --> 01:27:29,140

Zo'n stuk later?

681

01:27:29,140 --> 01:27:40,379

Ja. Toen ben ik voor het eerst bij hem geweest, in de Kibboets. Laat ik dat maar eerst afvertellen.

682

01:27:40,379 --> 01:27:51,504

Ik vond het zo prachtig. Wij woonden in Kibboets Tsor'a en er werd in die Kibboets nog van alles

683

01:27:51,504 --> 01:28:03,197

bijgebouwd, kleine huisjes en één huisje in aanbouw, daar kon ik dan slapen en daar was een afdeling,

684

01:28:03,197 --> 01:28:14,550

een stukje leger voor meisjes, dus die zaten ook in die onaffe huisjes en dat is machtig interessant

685

01:28:14,550 --> 01:28:25,675

[gerommel]. Ik wilde daar wel blijven. Ik dacht, dit is het. Nou ben ik waar ik wezen wil. Ik vond

686

01:28:25,675 --> 01:28:37,028

het prachtig, want daar werd gebouwd aan dat land. Iedereen was jong. Mijn neefje was net één jaar

687

01:28:37,028 --> 01:28:49,062

oud, mijn broer reed op een vrachtauto ik ben met hem op die vrachtauto het land doorgegaan. We vervoerden

688

01:28:49,062 --> 01:29:00,414

onder andere perziken. Uit het autoraampje uit zo'n doos haalde je een perzik als je trek had. Het

689

01:29:00,414 --> 01:29:11,880

was fantastisch. Er werden fietsen gemaakt in die Kibboets. We hebben fietsen vervoerd. Ik heb in Tel

690

01:29:11,880 --> 01:29:23,006

Aviv, waar het altijd een stuk warmer en vochtiger is, een hele vrachtauto met fietsen uitgeladen,

691

01:29:23,006 --> 01:29:34,131

zwetend. We hebben hooibalen naar de dierentuin gebracht. Van alles. Ik vond het geweldig. Ja, wat

692

01:29:34,131 --> 01:29:45,711

gebeurde er toen ik hoorde dat ik Joods was en mijn ouders niet mijn ouders waren en mijn eigen ouders

693

01:29:45,711 --> 01:29:56,837

vermoord waren. Wat er het eerst door je hoofd gaat is de angst voor verandering. Ja, terugkijkend

694

01:29:56,837 --> 01:30:08,757

'het zal toch niet anders worden?' Zei ik. En het werd niet anders. [hoest] En er was al genoeg veranderd

695

01:30:08,757 --> 01:30:20,223

met mijn nieuwe pleegmoeder. Die had zo'n wezenlijk ander karakter dan mijn eerste pleegmoeder. Dat

696

01:30:20,223 --> 01:30:31,576

was de grote verandering. Aan de andere kant vond ze dat ik moest weten, maar het grote probleem wat

697

01:30:31,576 --> 01:30:43,382

zich steeds verder ontwikkelde, ook terugkijkend, was het probleem van loyaliteit. ik heb dat natuurlijk

698

01:30:43,382 --> 01:30:55,530

later pas goed kunnen verwoorden. Op het moment zelf dat ik het hoorde werden me een paar dingen duidelijk,

699

01:30:55,530 --> 01:31:06,769

werd ook duidelijk dat ik me meer wilde identificeren op den duur met Joden en met Israël. Het was

700

01:31:06,769 --> 01:31:18,916

nog niet zo lang na '48 en iedereen was enthousiast over Israël en er kwam een Jemenitisch, Israëlisch,

701

01:31:18,916 --> 01:31:30,268

ballet naar Nederland en daar wou ik zo graag heen. Dat is waar ik aan dacht. Dat was voor mij Joods

702

01:31:30,268 --> 01:31:41,621

zijn. Maar ik moest eerst mijn best doen op school en toen ik eindelijk mocht waren er geen kaartjes

703

01:31:41,621 --> 01:31:52,747

meer. Ik ben daar nooit geweest, maar in het christelijk weekblad De Spiegel stonden de foto's.-

704

01:31:52,520 --> 01:31:54,050

Van de Israëlische balletgroep?

705

01:31:54,050 --> 01:32:05,980

Ja die hele christelijke wereld, in ieder geval waar in ik was, was zeer geïnteresseerd in Israël.

706

01:32:05,980 --> 01:32:05,980

Natuurlijk.

707

01:32:05,980 --> 01:32:20,244

Maar die moord op ons, op ons allemaal, die was te groot om te bevatten, denk ik. Mijn ouders waren

708

01:32:20,244 --> 01:32:34,796

er niet meer, dat was wat ik begreep. Toen ik dat pas had gehoord, mijn ouders waren er niet meer. De

709

01:32:34,796 --> 01:32:49,636

betekenis daarvan, daar viel ook niet over te praten, althans ik kwam niet op het idee. Thuis werd daar

710

01:32:49,636 --> 01:33:03,900

eigenlijk niet over gesproken. Mijn pleegvader was een druk man met vergaderingen en dingen regelen

711

01:33:03,900 --> 01:33:16,580

en hij was ook vrolijk. Hij was gek op me, ik was gek op hem, dat wou ik niet verliezen.

712

01:33:19,290 --> 01:33:20,000

Daar was je bang voor.

713

01:33:20,000 --> 01:33:32,921

Uiteindelijk weet ik dat hij zei 'je bent mijn zoon, je bent een echte Hofman' en dat wilde ik ook.

714

01:33:32,921 --> 01:33:45,712

Maar ik had ook mijn tante in Amsterdam met mijn nichtjes. Aanvankelijk waren dat er drie en later

715

01:33:45,712 --> 01:33:58,634

kwam er nog eentje bij, binnen mijn blikveld, want ze was daar natuurlijk allang. Daar wilde ik wel

716

01:33:58,634 --> 01:34:10,120

heen, zo nu en dan. En een heleboel dingen die zij zei, die ze vertelde begreep ik niet.

717

01:34:10,120 --> 01:34:12,900

Je tante of je moeder?

718

01:34:12,900 --> 01:34:24,606

Mijn tante, mijn tante Janna. Uitspraken die ze deed waren achteraf zo joods.

719

01:34:24,606 --> 01:34:36,617

Zij waren niet gereformeerd. Ik zat met een soort cognitieve dissonantie tussen

720

01:34:36,617 --> 01:34:46,500

die twee. Ze zei bijvoorbeeld 'help jezelf en God zal je helpen'.

721

01:34:49,630 --> 01:35:00,634

En ik had geleerd dat Gods hulp naar je toekomt, louter als genade. Wij zijn in zonde ontvangen en

722

01:35:00,634 --> 01:35:11,862

geboren en onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad. Ik heb dat uit mijn hoofd moeten leren

723

01:35:11,862 --> 01:35:22,866

en het zit erin geramd. Ik zat ook een beetje met die verschillen. Haar man van toen, die vertelde

724

01:35:22,866 --> 01:35:34,432

eens, er was medisch iets met hem, in ieder geval, hij dacht dat hij doodging en ze hadden tegen elkaar

725

01:35:34,432 --> 01:35:45,436

gezegd 'maar je hebt als een goed mens geleefd'. En ik dacht, dat is niet genoeg, je moet geloven,

726

01:35:45,436 --> 01:35:56,665

alleen door het geloof kun je gered worden. Dus het maakte veel meer los dan alleen de emotie die ik

727

01:35:56,665 --> 01:36:08,118

niet kon bevatten, maar ook wat verwarring, ja, over wat ik als absoluut waar en waardevol had geleerd

728

01:36:08,118 --> 01:36:19,459

door mensen die lief voor me waren. Mijn eigen tante en haar man die stonden daar vanaf, hè, en daar

729

01:36:19,459 --> 01:36:31,024

heb ik mee geworsteld. Later is dat ook een onderdeel geworden van wat ik voelde als een gevecht tussen

730

01:36:31,024 --> 01:36:42,365

twee vaders. Ik had twee vaders. Dat is later gekomen, maar het duurt zo lang voordat je dat toelaat.

731

01:36:42,365 --> 01:36:53,594

Eerst is ineens een broer en dan nog eentje. Wat dat betekende, een broer hebben is zo, ja, je voelt

732

01:36:53,594 --> 01:37:05,047

je verbonden. We leken op elkaar, alle drie en ik heb gehoord van mensen die in Israël droppen gingen

733

01:37:05,047 --> 01:37:16,725

brengen, want daar is die zo gek op, het is ongelooflijk, dezelfde gebaren, dezelfde intonatie, dezelfde

734

01:37:16,725 --> 01:37:27,729

stem, dezelfde soort grapjes. En we zijn nooit samen opgegroeid. Dus erfelijkheid is toch wel heel

735

01:37:27,729 --> 01:37:38,733

belangrijk, maar wat het echt betekent om een broer te hebben snapte ik niet. Ik wou zo ontzettend

736

01:37:38,733 --> 01:37:50,074

graag een broer hebben of een zus en ik was alleen. En dus was dat wat ik deed, ik deed daar wat aan.

737

01:37:50,074 --> 01:38:01,528

Ik ging op de fiets naar Hilversum om mijn broer op te zoeken en dat was goed. Dan waren we bij elkaar

738

01:38:01,528 --> 01:38:12,869

en wat we bespraken, ik weet het niet. We waren bij elkaar en voor hem deed dat er ook toe. Later was

739

01:38:12,869 --> 01:38:23,985

hij heel ziek, veel later. Dan belde hij midden in de nacht op, kom naar me toe en dan stapte ik in

740

01:38:23,985 --> 01:38:34,989

de auto en reed ik naar Vlissingen. Die jongen heeft heel veel geleden, heel veel pijn gehad, maar

741

01:38:34,989 --> 01:38:46,330

als ik er was werd hij rustig, ik was zijn jongere broertje. Dus dat betekende het. Maar, ik weet ook

742

01:38:46,330 --> 01:38:57,447

waarom hij niet naar stations wilde; als hij je wegbracht bleef hij in de auto zitten. Hij kon geen

743

01:38:57,447 --> 01:39:08,900

afscheid nemen, vond hij erg. Hij is op de trein gezet, hij weet dat nog, samen met mijn andere broer,

744

01:39:08,900 --> 01:39:10,359

naar Limburg.

745

01:39:10,360 --> 01:39:15,580

Voor de onderduik?

746

01:39:15,580 --> 01:39:18,110

Voor de onderduik, ja.

747

01:39:18,110 --> 01:39:18,110

Want hij was ouder.

748

01:39:18,110 --> 01:39:20,130

Hij was twee jaar ouder.

749

01:39:23,920 --> 01:39:32,209

Ik heb die hele periode met dat CAO achter me, vanuit Israël was een aantal mensen

750

01:39:32,209 --> 01:39:40,399

actief die ik kende uit die Rudelsheimstichting, die van dat wezencomité. Ook die

751

01:39:40,399 --> 01:39:48,489

Philip Staal, die heb ik daar ontmoet. Maar ja, over die kwestie, daar wil ik het

752

01:39:48,489 --> 01:39:56,678

niet over hebben. Maar het is merkwaardig dat je die mensen steeds weer tegenkomt.

753

01:39:56,678 --> 01:40:03,670

En die heb ik leren kennen. Ja, niet goed, maar ik wist dat is Philip.

754

01:40:03,670 --> 01:40:09,200

Die zaten bij je broer?

755

01:40:09,200 --> 01:40:15,402

Die zaten daar. Ik moest daarheen op de fiets naar Hilversum,

756

01:40:15,402 --> 01:40:21,300

van Utrecht en dat is al gauw een uurtje fietsen, denk ik.

757

01:40:21,300 --> 01:40:28,830

Maar het moest toch. Slecht weer, maakte niet uit, ik ging daarheen.

758

01:40:28,850 --> 01:40:29,070

En wat vond je vader daarvan?

759

01:40:29,070 --> 01:40:39,461

Dat weet ik niet zo goed. Ik denk dat hij het wel angstig vond en dat hij het wel begreep. Als het uitkwam,

760

01:40:39,461 --> 01:40:48,300

dat ik niet op school was geweest, dan werd er alleen gesproken over dat ik had gespijbeld.

761

01:40:48,300 --> 01:40:52,930

Maar niet waarom?

762

01:40:52,930 --> 01:41:04,347

Niet daarover. Wat er wel gebeurd is, is dat ze op een gegeven moment hebben gezegd, we nodigen

763

01:41:04,347 --> 01:41:15,283

Juda uit om te komen logeren. Dat is ook een keer gebeurd. Ik weet niet of hij dat erg leuk

764

01:41:15,283 --> 01:41:26,460

heeft gevonden. Maar die tochten naar Hilversum, ja, op die manier was ik op zoek en je zoekt

765

01:41:26,460 --> 01:41:37,997

naar de dingen waarvan je weet dat ze er zijn en ik wist dat mijn broer er was. Van een heleboel

766

01:41:37,997 --> 01:41:46,410

familie heb ik dat niet geweten. Later wel ja. Maar dat was eerst, ja.

767

01:41:46,410 --> 01:41:48,840

Je wilt geen veranderingen en je wilt op zoek naar je broer.

768

01:41:48,840 --> 01:41:54,949

En je wil toch, ja. De verandering in mijn leven kwam natuurlijk, een

769

01:41:54,949 --> 01:42:00,970

aantal mensen ging dood. Mijn vader, mijn pleegvader, ging ook dood.

770

01:42:01,500 --> 01:42:03,490

Werd hij ziek? Nee, hij kreeg een ongeluk.

771

01:42:03,490 --> 01:42:08,820

Nee, hij werd ziek. Hij was geopereerd en er was iets heel groots weggehaald

772

01:42:08,820 --> 01:42:13,590

en dat zal wel kanker geweest zijn, maar dat werd toen niet verteld.

773

01:42:14,630 --> 01:42:25,306

En we waren voor het eerst in het buitenland op vakantie, in een vakantiepark in Juan-les-

774

01:42:25,306 --> 01:42:35,983

Pins. Daar waren we met de auto naartoe. Mijn vriendje, Frits, was mee, dat was die jongen

775

01:42:35,983 --> 01:42:46,185

die bij die vrienden van mijn pleegouders onderdak had gevonden in de oorlog, een paar

776

01:42:46,185 --> 01:42:56,269

huizen verder. Ik droomde vreselijk. Ik droomde dat er iets heel ergs was. Toen stond

777

01:42:56,269 --> 01:43:03,980

mijn pleegmoeder aan mijn bed en die zei 'je vader is overleden'.

778

01:43:04,360 --> 01:43:04,680

In Juan-les- Pins?

779

01:43:04,680 --> 01:43:06,860

In Juan-les- Pins.

780

01:43:07,870 --> 01:43:08,910

Pff.

781

01:43:11,210 --> 01:43:24,050

Ja, en toen wist ik en nou niet bij de pakken neerzitten, ik moet haar helpen, ik moet haar steunen,

782

01:43:24,050 --> 01:43:38,174

we moeten flink zijn en dat ben ik ook geweest. Ik was heel stoer. En de begrafenis kwam en het was ontzettend

783

01:43:38,174 --> 01:43:51,527

druk, in Utrecht. We hebben de hele tocht gemaakt met de auto, eerst naar Nederland. Daarvoor was iemand

784

01:43:51,527 --> 01:44:01,800

die de auto reed. Wij zaten achterin. Dat kon niet in één keer, dus een hotel.

785

01:44:01,800 --> 01:44:03,310

Want met auto's van toen, [lacht], ja.

786

01:44:03,310 --> 01:44:13,164

Ja. Nou de begrafenis. Toen veranderde er veel en ik was een puber, ik was vijftien en ik

787

01:44:13,164 --> 01:44:23,240

maakte muziek en dat daar hield ik me aan vast. Niet aan school. Ik was zo trots, we hadden

788

01:44:23,240 --> 01:44:32,872

een bandje en op het Janskerkhof, op Koninginnedag of zo, hadden we daar muziek gemaakt

789

01:44:32,872 --> 01:44:42,616

in het openbaar. Een paar dagen later loop ik op de Nieuwegracht, want daar was onze HBS

790

01:44:42,616 --> 01:44:52,803

en de ouderen die hoefden niet op het schoolplein, maar die mochten op de Nieuwegracht lopen

791

01:44:52,803 --> 01:45:00,000

in de pauze. En er fietste iemand voorbij die riep 'hé pianist'.

792

01:45:00,000 --> 01:45:00,750

Leuk.

793

01:45:00,750 --> 01:45:05,866

En ik was zo trots. Iedereen hoorde dat en ik was zo trots.

794

01:45:05,866 --> 01:45:10,290

Dus daar hield ik me aan vast, maar dat mocht niet.

795

01:45:10,290 --> 01:45:13,330

Bleven jullie wonen waar jullie woonden?

796

01:45:13,330 --> 01:45:23,773

Nee, we zijn verhuisd. Ik denk dat dat heel ingewikkeld was geweest, want daar was immers allemaal kantoor.

797

01:45:23,773 --> 01:45:33,924

En ik denk dat mijn moeder dat ook niet aankon, die confrontatie elke keer. Mijn vader, mijn pleegvader,

798

01:45:33,924 --> 01:45:43,880

hield ontzettend van muziek, die draaide ook platen. Dat was allemaal vrij primitief toen, maar ik heb

799

01:45:43,880 --> 01:45:53,640

er nog een paar boven, van Händel en gezongen door Kathleen Ferrier en zij wou het goed voor elkaar

800

01:45:53,640 --> 01:46:03,499

hebben. Dus ze heeft een mooi huis gekocht in Utrecht, in een mooie buurt en daar zijn we gaan wonen.

801

01:46:03,499 --> 01:46:13,259

Ze kocht ook een mooie installatie met radio en daar kon je ook grammofoonplaten draaien en dat deed

802

01:46:13,259 --> 01:46:20,579

ze nooit. Ze kon geen muziek meer horen. Ja, ik wel, dan was ik weer terug.

803

01:46:20,580 --> 01:46:28,510

En je was ook nog steeds enig kind?

804

01:46:28,510 --> 01:46:38,050

Ik was nog steeds enig kind. Ik ging naar school en toen kwam die internaatsperiode.

805

01:46:38,050 --> 01:46:38,860

Weet je ook waarom het mis ging op school?

806

01:46:38,860 --> 01:46:38,860

Jawel.

807

01:46:38,860 --> 01:46:38,860

Wat?

808

01:46:38,860 --> 01:46:49,883

Ik was niet een gezeglijke leerling. Als ik vond dat er iets gebeurde wat ik onrechtvaardig vond,

809

01:46:49,883 --> 01:47:00,566

en dat vind je nog wel eens in de puberteit, ik kan dat best relativeren, maar dan zei ik dat.

810

01:47:00,566 --> 01:47:11,475

Dan zei ik 'nee, dat doe ik niet'. Dat heb ik nog wel. Dat komt me in de praktijk als psycholoog

811

01:47:11,475 --> 01:47:23,181

wel te pas, want daar moet ik soms ook mensen confronteren met de uitkomsten van hun eigen redeneringen

812

01:47:23,181 --> 01:47:34,091

of emoties en ik heb daar denk ik een redelijk gevoel voor. Maar ik was absoluut niet gezeglijk.

813

01:47:34,091 --> 01:47:45,114

Ik was absoluut niet geïnteresseerd in sommige onderdelen van van wat er allemaal verplicht was,

814

01:47:45,114 --> 01:47:56,251

er waren geen keuzevakken. Ik zag niet het belang daarvan in, wat het misschien wel had, maar toch

815

01:47:56,251 --> 01:48:07,161

deed ik het ook niet. Ik deed het niet. Nou ja, uiteindelijk als het dan moest dacht ik: ik moet

816

01:48:07,161 --> 01:48:18,071

toch eens van die school af hè. Dan heb ik me wel even ingespannen, maar waar ik vooral mee zat

817

01:48:18,071 --> 01:48:28,753

was het overlijden van mijn vader, van mijn pleegvader. Die heb ik zo gemist, dat is een reden

818

01:48:28,753 --> 01:48:39,777

geweest. Die heb ik echt gemist. Mijn vriendje zei tegen me, nou jij bent wel goed hoor, je vader

819

01:48:39,777 --> 01:48:50,459

is net dood, maar ik merk niks aan je. Dat weet ik nog, dat vind ik eigenlijk beledigend, want

820

01:48:50,459 --> 01:49:01,256

ik zat er vreselijk mee, maar ik heb het niet laten merken. Kon hij ook niks aan doen, maar ja,

821

01:49:01,256 --> 01:49:12,052

het overlijden van mijn vader, alle reden uit je bestaan, de zingeving is dan weg. Alle. Als ik

822

01:49:12,052 --> 01:49:17,279

wat deed, als ik me inspande was het voor hem.

823

01:49:18,050 --> 01:49:18,750

Ja?

824

01:49:18,840 --> 01:49:30,386

Mijn eigen belang, ja, een opstandige puber, het belang van school, leren? Dat, nee. Maar pf, omdat

825

01:49:30,386 --> 01:49:42,282

hij graag wilde heb ik nog wel eens wat gedaan. Ja, dat verandert natuurlijk op den duur wel, maar hij

826

01:49:42,282 --> 01:49:54,061

was heel belangrijk in mijn leven. En laat ik zeggen, mijn stap naar het Jodendom toe heb ik ook heel

827

01:49:54,061 --> 01:50:06,191

lang uitgesteld, omdat ik niet wist wat hij ervan vond. Het gevecht is dus heel langzaam op gang gekomen

828

01:50:06,191 --> 01:50:17,737

tussen mijn biologische vader, om het zo maar te zeggen, en mijn pleegvader. Ze hebben elkaar nooit

829

01:50:17,737 --> 01:50:29,283

gezien, ze zijn alle twee in 1905 geboren, maar hier hebben ze mekaar gezien [klopt op zijn borst].

830

01:50:29,283 --> 01:50:41,063

En ik heb wel een handig compromis gevonden, maar dat was heel moeilijk, want mijn vrouw was ook niet

831

01:50:41,063 --> 01:50:52,842

Joods. Daar was ik gek op en ik werd toch steeds verdrietiger dat ik daar niks mee kon. Maar ik mocht

832

01:50:52,842 --> 01:51:01,590

haar nergens toe bewegen, vond ik. Het was erg genoeg dat ik Joods was hè?

833

01:51:01,590 --> 01:51:01,590

Zo kijk je er tegenaan, erg genoeg?

834

01:51:01,920 --> 01:51:02,880

Nu niet.

835

01:51:02,880 --> 01:51:03,360

Maar toen.

836

01:51:03,360 --> 01:51:15,245

Toen. Ja, ik was ook wel trots, maar het was verdomde lastig en ik was wel Joods, maar niemand

837

01:51:15,245 --> 01:51:27,384

zou dat ooit accepteren in die georganiseerde Joodse wereld. Ik dacht dat en die ervaring had ik

838

01:51:27,384 --> 01:51:40,029

ook wel een beetje, maar dat kwam dan een beetje van die synagogale kant waar je wel eens een poging

839

01:51:40,029 --> 01:51:51,915

toe deed. Nee, als je zo opgevoed bent, dan ben je toch een verloren geval. Ik dacht ik ben in

840

01:51:51,915 --> 01:52:04,306

Nederland blijven wonen, ik ben teruggekomen uit Israël, omdat mijn pleegmoeder destijds zei -dat

841

01:52:04,306 --> 01:52:16,445

was kort, vrij kort na het overlijden van mijn pleegvader- m'aar dan ben ik helemaal alleen, dan

842

01:52:16,445 --> 01:52:28,963

heb ik niemand'. Toen ben ik teruggekomen. Ze had weliswaar een heleboel broers en zusters en neven

843

01:52:28,963 --> 01:52:36,930

en nichten, maar toen was dat het argument waarop ik terugkwam.

844

01:52:36,930 --> 01:52:39,290

Maar eerst ging je naar je eerste internaat.

845

01:52:39,730 --> 01:52:41,560

Ja.

846

01:52:41,560 --> 01:52:45,940

Wil je daar iets over vertellen, want je hebt het er maar twee maanden uitgehouden [lacht].

847

01:52:46,090 --> 01:52:48,050

Ja.

848

01:52:48,050 --> 01:52:49,880

Wat was er mis?

849

01:52:49,880 --> 01:53:00,065

Nou wat er mis was, dat er, in mijn ogen en met de ogen van het kind van nu of de volwassen wordende

850

01:53:00,065 --> 01:53:10,046

jongeman, was dat de directeur en zijn vrouw niet oprecht waren. Die zag ik veel, want wij moesten

851

01:53:10,046 --> 01:53:19,518

ontbijten aan de tafel van beiden. Met die man die uit de zending kwam, geen ervaring had als

852

01:53:19,518 --> 01:53:28,990

internaatsdirecteur, kon ik het nogal vinden en dan maakten we afspraken: we kunnen dit of we

853

01:53:28,990 --> 01:53:38,869

kunnen zo. Dat waren kleine voorrechten die het leven aangenamer maakte of die misschien redelijk

854

01:53:38,869 --> 01:53:48,545

waren. Ik weet niet meer precies waar het over ging, maar 's ochtends bij het ontbijt zei hij

855

01:53:48,545 --> 01:53:58,221

'ik heb het er nog eens met mijn vrouw over gehad en het is toch beter van niet' en zo ging het

856

01:53:58,221 --> 01:54:07,795

maar steeds. Nou, en dan word ik nijdig. Ik ben in de regel wel vriendelijk tegen mensen, maar

857

01:54:07,795 --> 01:54:14,110

dan ging ik toch mijn eigen gang en dat werd niet gewaardeerd.

858

01:54:18,540 --> 01:54:29,790

Dat je met hem ontbeet, was dat omdat je de oudste was ?

859

01:54:29,790 --> 01:54:39,238

Dat weet ik eigenlijk niet. Het was een eetzaal met allemaal tafels en aan één tafel zat

860

01:54:39,238 --> 01:54:48,897

het directeursrechtspaar en daar zaten ook een paar van dat internaat en ik heb het gezien als

861

01:54:48,897 --> 01:54:58,556

toeval [hoest] [lacht]. Er zat ook een gehandicapte jongen aan tafel en die was zielig, maar

862

01:54:58,556 --> 01:55:08,110

ik kon niet zo goed tegen hem. Hij at boterhammen met hageltjes en zijn onderkaak stond een

863

01:55:08,110 --> 01:55:15,880

stuk terug. Dat at hij met smaak op, maar al die hageltjes die vielen dus.

864

01:55:17,560 --> 01:55:26,240

Ik kon dat niet relativieren. Ik kon niet denken, wat ongelukkig voor die jongen.

865

01:55:26,240 --> 01:55:26,240

Ja.

866

01:55:27,120 --> 01:55:36,621

En hij was ook heel eigenwijs, hij wist alles beter. Ik heb hem nooit uitgescholden, maar ik vond

867

01:55:36,621 --> 01:55:45,926

hem wel ongelukkig. Ja. En ondertussen boven, het was een oud pand, bovenop zolder, ging ik met

868

01:55:45,926 --> 01:55:54,840

Das Kapital in een soort inloopkast zitten waar ze me niet zouden vinden. Dan kon ik lezen.

869

01:55:54,840 --> 01:56:01,340

Maar dat is een heel moeilijk boek.

870

01:56:01,340 --> 01:56:11,276

Ja, ik wou het toch lezen en ik denk dat ik de helft niet snapte. Ik weet het niet,

871

01:56:11,276 --> 01:56:21,212

maar ik heb gewoon doorgelezen. Als je jong bent en je leest iets, wat mensen doen,

872

01:56:21,212 --> 01:56:30,909

wat ik ook deed is hoe je zo'n tekst opvat, dat komt binnen, En kritisch lezen,

873

01:56:30,909 --> 01:56:39,170

ja, dat was er waarschijnlijk niet bij. Maar ik vond dat interessant.

874

01:56:39,170 --> 01:56:48,310

En in de klas?

875

01:56:51,200 --> 01:56:56,150

Ik hield niet van wiskunde, daarom moest ik maar talen doen, was ik goed in. Dat was ook zo.

876

01:56:56,150 --> 01:56:56,710

Dat zal toch wel.

877

01:56:56,710 --> 01:57:05,644

Op dat schoolniveau was dat geen probleem, daar hoefde ik geen moeite voor te doen. Maar de prijs

878

01:57:05,644 --> 01:57:14,393

die je moest betalen was boekhouden en handelsrekenen en dat vond ik zo ontzettend saai. En dat

879

01:57:14,393 --> 01:57:23,788

was zo'n groot deel van het curriculum, dus daar ging ik steeds op onderuit en ik had geen motivatie

880

01:57:23,788 --> 01:57:32,354

om daar iets aan te doen. Ja, er waren wel mooie dingen in Culemborg, dat was die organist en

881

01:57:32,354 --> 01:57:39,170

dat was dat orgel, dat uitje. Ik hou nog steeds van orgelmuziek, prachtig.

882

01:57:39,170 --> 01:57:39,170

Prachtig.

883

01:57:39,170 --> 01:57:48,622

Mits goed gespeeld, hè, mooie muziek. Maar later, veel later was ik Gabai en dat ben ik nog in de

884

01:57:48,622 --> 01:57:58,460

Liberaal Joodse Gemeente. Dan zorg je dat de mensen die het nodig hebben iets kunnen doen in de dienst

885

01:57:58,460 --> 01:58:08,106

en Mitswe vervullen. Dat kun je zien als een religieuze activiteit, maar het is in hoge mate ook een

886

01:58:08,106 --> 01:58:17,558

sociale activiteit. Het is mensen erkenning geven. Dat vind ik leuk, maar je moet eerst kijken wie

887

01:58:17,558 --> 01:58:27,204

er is. Dan stonden daar achterin Sjoel de sjamasj, Luuk, hij is overleden en daar stonden we. [maakt

888

01:58:27,204 --> 01:58:37,138

mondgeluid] Het was zo gebeurd. Dan gingen we praten. Hij was ouder dan ik en hij wist van de onderduik

889

01:58:37,138 --> 01:58:46,591

en van psalmen zingen en van orgelmuziek en hij was gek op orgel en ik ook. En dan stonden we over

890

01:58:46,591 --> 01:58:56,526

de mooiste orgelmuziek te praten, fantastisch, vond ik leuk. Ik kon als we naar de kerk gingen, vroeger

891

01:58:56,526 --> 01:59:05,882

als kind, horen wie er speelde: dat is die of dat is die organist. Ik vond het mooi. Maar nou ja,

892

01:59:05,882 --> 01:59:11,379

dat was het internaat. Twee maanden en toen moest ik weg.

893

01:59:11,380 --> 01:59:16,710

Werd je dat gezegd?

894

01:59:16,710 --> 01:59:18,790

Neehee. Dat ik weg moest?

895

01:59:18,790 --> 01:59:18,790

Ja.

896

01:59:18,790 --> 01:59:21,970

Nee, er werd naar huis gebeld, naar mijn moeder. Ja.

897

01:59:21,970 --> 01:59:23,580

Niet te handhaven?

898

01:59:23,580 --> 01:59:31,046

Ja. Ik denk dat het reuze mee viel, maar ja, als ik eraan terugdenk, ik kan het

899

01:59:31,046 --> 01:59:38,608

wel relativeren, maar het was een slapjanus. Ik had er een hekel aan. Ik heb ook

900

01:59:38,608 --> 01:59:45,130

wel mijn zwakke momenten, maar ik had geen respect meer voor die man.

901

01:59:45,130 --> 01:59:46,060

Voor die man.

902

01:59:46,060 --> 01:59:55,152

Nee. Voor die vrouw ook niet, die vrouw die hem van alles influisterde. Wij zeiden dan 'o, ze

903

01:59:55,152 --> 02:00:04,245

hebben weer naast elkaar gelegen'. We waren de oudsten het was een klein groepje en daar werd

904

02:00:04,245 --> 02:00:13,631

van alles mee besproken, dat was de traditie en het ging natuurlijk over dagelijkse dingen, maar

905

02:00:13,631 --> 02:00:22,822

als je in zo'n klein wereldje zit, dan is dat belangrijk. En dat dan steeds dingen toegezegd

906

02:00:22,822 --> 02:00:32,110

en teruggedraaid. Dus ik vond het niet zo erg. Jammer van die maatjes. Die waren ook iets ouder

907

02:00:32,110 --> 02:00:41,398

dan ik en toen vond ik ze heel wijs, wereldwijs. Ik heb van ze geleerd. Ik was altijd beschermd

908

02:00:41,398 --> 02:00:50,491

opgevoed, heel beschermd. Toen ik muziek ging maken, dat was vooral in de tijd dat mijn vader

909

02:00:50,491 --> 02:00:59,779

en mijn pleegvader niet meer leefden, ging ik spelen met de band ergens op de Oudegracht en dan

910

02:00:59,779 --> 02:01:08,970

zei mijn moeder, voor twaalf uur thuis. Ja, zei ik dan en ik wist, dat kan niet. Toen stond ik

911

02:01:08,970 --> 02:01:18,063

verlegen muziek te maken. Gelukkig kon ik in de piano kijken en hoefde ik niet naar de mensen

912

02:01:18,063 --> 02:01:27,351

te kijken en ik kon goed horen wat die jongens speelden. Dat het wel klopte met elkaar. Maar ik

913

02:01:27,351 --> 02:01:33,120

hoefde niet zo naar het publiek te kijken. Ik was verlegen.

914

02:01:33,120 --> 02:01:33,120

En christelijk.

915

02:01:34,140 --> 02:01:36,710

En heel christelijk.

916

02:01:39,540 --> 02:01:41,400

Het volgende internaat even christelijk?

917

02:01:41,400 --> 02:01:50,410

Nou, anders christelijk, het was hervormd, niet gereformeerd.

918

02:01:50,410 --> 02:01:51,040

Ja, jij weet het verschil [lacht].

919

02:01:51,040 --> 02:02:02,278

Ja, ik weet het verschil. het was intellectueler, omdat de helft van de dertig jongens

920

02:02:02,278 --> 02:02:13,516

zich voorbereiden voor op Staatsexamen gymnasium; om dan dominee te kunnen worden. En

921

02:02:13,516 --> 02:02:24,754

de andere helft moest de exploitatie rondmaken. Er werd veel over theologie gesproken.

922

02:02:24,754 --> 02:02:35,600

De directeur die was geloof ik aan het promoveren over Paulus, als je dat wat zegt.

923

02:02:35,600 --> 02:02:35,850

Jazeker.

924

02:02:35,850 --> 02:02:47,341

Ja, oké. En dat gaf weer hele nieuwe theologische inzichten. En dat

925

02:02:47,341 --> 02:02:58,664

gaf ook, achteraf denk ik, meer ruimte. Want er was meer dan wat ik

926

02:02:58,664 --> 02:03:09,480

voor noodzakelijk waar had gehouden. Maar ik was wel Joods toen.

927

02:03:09,480 --> 02:03:11,580

Toen was je joods intussen?

928

02:03:11,580 --> 02:03:23,075

Nou, dat is een soort besluit hè. Dat besluit, dat groeit. In het begin blijkt je Joods te zijn en dan

929

02:03:23,075 --> 02:03:34,571

denk je, dat weet ik, want we lezen in de Bijbel over Joden, dat ben ik dus ook. Nou, leuk. En dat was

930

02:03:34,571 --> 02:03:46,404

het dan. En voor je vriendjes is er niets veranderd. Voor jezelf is er dan op dat moment niets veranderd.

931

02:03:46,404 --> 02:03:58,351

Maar wat ik wel dacht, daarna, dat was in die lagerschooltijd 'o, maar Nollie dan?.. en Juda, die geloven

932

02:03:58,351 --> 02:04:09,734

niet'. En ik droomde ervan dat ik ze zover kon brengen dat ze ook in Jezus zouden geloven en zo gered

933

02:04:09,734 --> 02:04:21,680

zouden kunnen worden, want dat was mijn zorg. Maar daar was geen kans op. Ik heb het ook nooit geprobeerd.

934

02:04:21,680 --> 02:04:32,837

De eerste keer in Israël weet ik dat ik met mijn broer over een paar van die onderwerpen gesproken

935

02:04:32,837 --> 02:04:39,600

heb. Dat was ik vergeten, maar hij heeft me eraan herinnerd.

936

02:04:39,600 --> 02:04:43,190

Maar dan, toen was je al van dat internaat af.

937

02:04:43,190 --> 02:04:44,290

Ja, toen was ik er vanaf.

938

02:04:44,290 --> 02:04:47,670

Op het internaat, je zegt dat je daar joods was.

939

02:04:49,360 --> 02:04:49,810

Ik vraag je wanneer je dat zo'n beetje weet.

940

02:04:49,810 --> 02:05:02,067

Ja, nou ja, het is het erkennen voor jezelf en je eigen identiteit. Dat je daarbij hoort.

941

02:05:02,067 --> 02:05:14,599

Je weet dat e je ouders, daar hou ik het maar even bij, vermoord zijn. Van mijn zusjes wist

942

02:05:14,599 --> 02:05:25,480

ik toen nog niks. Ik wist van mijn ouders en dat dat niet zonder betekenis was.

943

02:05:25,480 --> 02:05:25,480

Nee, tuurlijk niet.

944

02:05:26,020 --> 02:05:31,142

Dan kon ik toch niet zeggen dat ik daar niet bij hoorde.

945

02:05:31,142 --> 02:05:35,900

Ik kon me ook niet bang laten maken of zo, verdomme.

946

02:05:38,550 --> 02:05:38,810

Waarvoor?

947

02:05:38,810 --> 02:05:47,648

Voor antisemieten. Kijk, je bent dan verstandig en volwassen genoeg om te snappen dat de wereld vol

948

02:05:47,648 --> 02:05:56,844

zit met mensen die niet van Joden houden en sterker nog, die ze dood willen hebben. En dat was allemaal

949

02:05:56,844 --> 02:06:06,040

nog niet zo lang geleden. En mij persoonlijk wilden ze ook dood hebben, anders had ik niet hoeven onder

950

02:06:06,040 --> 02:06:14,968

te duiken. Dat begreep ik wel. Dus ik moest wel Joods zijn. En door dat niet te zijn, zonder al die,

951

02:06:14,968 --> 02:06:23,717

laat ik zeggen, religieuze consequenties, maar het naakte feit dat je Joods bent gaf mij voor mijn

952

02:06:23,717 --> 02:06:32,913

gevoel de verplichting om dat ook te zijn. Ik deed dit niet om religieus te zijn of om koosjer te eten.

953

02:06:32,913 --> 02:06:39,519

Daar had ik helemaal geen idee van. Maar ik moest zeggen dat ik joods was.

954

02:06:39,860 --> 02:06:42,350

Vanaf het moment dat je verteld was dat je dat was?

955

02:06:42,350 --> 02:06:51,738

Nou, op een gegeven moment wordt de noodzaak groter als je met je vriendjes praat, zeker in de puberteit,

956

02:06:51,738 --> 02:06:59,160

die middelbare schooltijd. Je ontwikkelt je denken, je discussieert over van alles.

957

02:06:59,990 --> 02:07:01,310

Ja.

958

02:07:01,960 --> 02:07:09,820

We discussieerden veel en ik was Joods.

959

02:07:09,820 --> 02:07:10,600

En dat kwam eruit in het internaat?

960

02:07:10,600 --> 02:07:18,578

Onder andere. Dat was ik. Ik heb, nog niet zo lang geleden ook weer, iemand van dat internaat

961

02:07:18,578 --> 02:07:26,471

gesproken die mij op wonderbaarlijke wijze heeft teruggevonden en die heeft tegen mij gezegd

962

02:07:26,471 --> 02:07:34,621

'jaha, jij was Joods' en je zei 'misschien kan ik later wel iets in een organisatie doen of zo,

963

02:07:34,621 --> 02:07:42,600

in een Joodse organisatie'. Dat schijn ik gezegd te hebben, daar weet ik niets meer van, maar

964

02:07:42,600 --> 02:07:51,436

dat was kennelijk mijn wens. Maar voor ons onderling met die jongens, dat had geen enkele consequentie.

965

02:07:51,436 --> 02:07:59,500

Dat was een constatering en ik had daarmee te leven en er waren daar wel meer die het moeilijk

966

02:07:59,500 --> 02:08:07,393

hadden, want op een internaat, behalve dan als je daar uit eigen keuze zit, omdat je dominee

967

02:08:07,393 --> 02:08:15,458

wilde worden, daar zat je meestal toch niet uit eigen vrije keuze. En iedereen had wel wat. Ik

968

02:08:15,458 --> 02:08:23,436

heb later voor de televisie een jongen teruggezien, dat bleek een kind te zijn van een meisje

969

02:08:23,436 --> 02:08:28,670

na de oorlog en een Duitse soldaat. Dat was een leuke jongen.

970

02:08:28,670 --> 02:08:32,300

Ja, waarom niet [lacht]

971

02:08:32,300 --> 02:08:41,713

Maar die zat nou in een organisatie van kinderen van Duitsers, oen dacht ik, o hij is ook actief geworden,

972

02:08:41,713 --> 02:08:51,037

ik ook. Zo, zo, goed voor hem. Maar ik bedoel, iedereen had wel wat en van hem was het ook niet duidelijk

973

02:08:51,037 --> 02:09:00,450

hoe hij nou heette. De ene keer heette hij zo, had hij die achternaam, en dan had hij weer die achternaam.

974

02:09:00,450 --> 02:09:09,242

Kennelijk de achternaam van zijn vader die er niet was of die van zijn moeder. Ik heette Hofman. Ik

975

02:09:09,242 --> 02:09:18,566

heb later begrepen dat er nogal wat Joden zijn die Hofman heten. Ik heb zelfs een Rabbijn Hofman ontmoet,

976

02:09:18,566 --> 02:09:27,358

maar voor mij was dat een niet-Joodse naam. Dat was de naam van mijn pleegvader en zo heette ik ook

977

02:09:27,358 --> 02:09:36,061

en zo werd ik genoemd, op school. Dat internaat, dat tweede, was in Doorn. Ik was in Driebergen en

978

02:09:36,061 --> 02:09:45,296

op Doorn gingen we op school. Nou, goed, die buurt. Daar wonen veel mensen die van adel zijn of meerdere

979

02:09:45,296 --> 02:09:54,177

namen hebben. Mijn vriendje Frits waar ik over vertelde van heel klein, die heeft ook een hele serie

980

02:09:54,177 --> 02:09:58,440

namen en op een gegeven moment dacht ik, ik ook.

981

02:09:58,440 --> 02:09:58,440

Een paar namen [lacht]

982

02:09:58,440 --> 02:10:06,086

Nou, ik wist niet, want op een gegeven moment weet je dat je Wurms heet, maar dat gebruik

983

02:10:06,086 --> 02:10:13,390

je niet. Toen dacht ik, nou, ik zet er gewoon Wurms achter. Toen was ik Hofman Wurms.

984

02:10:13,390 --> 02:10:14,760

Het wordt steeds chiquer [lacht]

985

02:10:14,760 --> 02:10:21,966

Het was ook chiquer, maar het was ook een soort van compromis. Ik kon met geen mogelijkheid

986

02:10:21,966 --> 02:10:29,490

Hofman loslaten, maar ik was toch ook Wurms, want zo heette mijn vader. Dus ik was Hofman Wurms

987

02:10:29,490 --> 02:10:36,935

en zo heb ik een gedichtje in de schoolkrant gepubliceerd en ondertekend met Hofman Wurms. Dus

988

02:10:36,935 --> 02:10:43,350

ik heb dat geopenbaard, zal ik maar zeggen, want ik was Joods en ik heette Wurms.

989

02:10:43,350 --> 02:10:46,430

Je zei dat je Joods was?

990

02:10:46,430 --> 02:10:46,810

Ja.

991

02:10:47,720 --> 02:10:49,290

En dat je pleegkind was?

992

02:10:49,290 --> 02:10:49,290

Ja.

993

02:10:49,290 --> 02:10:55,270

Had dat consequenties voor je theologische opvatting?

994

02:10:55,270 --> 02:10:55,840

Ja.

995

02:10:55,840 --> 02:10:57,380

Want dat ontwikkel je natuurlijk ook zo rond je vijftiende.

996

02:10:57,380 --> 02:11:09,129

Nou, aanvankelijk nog niet. Aanvankelijk zit je helemaal in dat denksysteem.

997

02:11:09,129 --> 02:11:18,870

Laat ik zeggen die concepten van in wezen zonder geboren worden

998

02:11:18,870 --> 02:11:29,626

maar door geloof tot verlossing komen en wat dat dan betekent voor het hierna; wij zullen ooit

999

02:11:29,626 --> 02:11:40,382

voor eeuwig opgenomen, maar o wee. Mijn pleegvader was wel vrolijk in zijn opvattingen. Maar

1000

02:11:40,382 --> 02:11:51,367

daaromheen waren zoveel onheilsprofeten, hè: je zult geworpen worden in de buitenste duisternis

1001

02:11:51,367 --> 02:12:02,352

waar de worm van het geweten eeuwig knaagt. Nou, dat wou ik niet. ja, ik vond dat somber. En die

1002

02:12:02,352 --> 02:12:13,109

andere theologie, laat ik zeggen, al dat geprut en gedenk over Paulus, van die directeur, waar

1003

02:12:13,109 --> 02:12:23,865

hij ook over sprak, dat zette je aan het denken. Dat was wel een eerste opening. Het had niets

1004

02:12:23,865 --> 02:12:31,990

met Jodendom te maken, maar het werd, laat ik zeggen, wat vloeibaarder.

1005

02:12:31,990 --> 02:12:33,020

Dat is Paulus natuurlijk ook.

1006

02:12:33,020 --> 02:12:42,911

Ja. Die heeft ook een hele slag moeten maken voor zover we dat weten, ja. Theologisch, ja, maar ik heb

1007

02:12:42,911 --> 02:12:52,705

daar altijd mee geprut. Ik heb boeken gelezen over Jodendom, van onnozele boeken tot wat ingewikkeld.

1008

02:12:52,705 --> 02:13:02,791

En over hoe Jezus daar dan in past als historisch figuur. Het kost zoveel inspanning om dan los te komen

1009

02:13:02,791 --> 02:13:12,488

van die hele zware lading die alles heeft, wat het voor mij had binnen die gereformeerde opvattingen

1010

02:13:12,488 --> 02:13:22,282

waarin ik was opgegroeid. Waar mijn vader ontzettend hard werkte voor de vluchtende Hongaren, voor de

1011

02:13:22,282 --> 02:13:32,271

mensen die bij de watersnoodramp van '53 [slikt] geen onderdak hadden. En er werd kleding ingezameld,

1012

02:13:32,271 --> 02:13:42,744

we hebben dat als kinderen uitgezocht. Nou, hij was altijd met dat soort dingen bezig. Hij was met ongehuwde

1013

02:13:42,744 --> 02:13:52,538

moeders van na de oorlog, die kinderen hadden van Duitsers of van Amerikanen. Daar heeft hij een heel

1014

02:13:52,538 --> 02:14:02,430

huis, een hele opvang voor ingericht. En mijn tante uit Amsterdam die had een atelier om rond te komen

1015

02:14:02,430 --> 02:14:12,418

in haar achterkamer. Daar zaten een paar meisjes. Die mochten alle gordijnen leveren, alles wat textiel

1016

02:14:12,418 --> 02:14:23,861

was mochten ze leveren. Mijn vader, mijn pleegvader, die deed van alles. Dat was een man met grote overtuigingskracht,

1017

02:14:23,861 --> 02:14:33,656

kennelijk grote charme, kreeg veel voor elkaar. Hij was het probleem niet, maar daaromheen, de preken

1018

02:14:33,656 --> 02:14:43,450

en zondags in de kerk. Ik luisterde altijd heel goed en ik nam het bloedserieus en sommige waren heel

1019

02:14:43,450 --> 02:14:45,389

somber, heel somber.

1020

02:14:46,650 --> 02:14:52,250

Maar ja, die kant van het gereformeerde, die kan er wat van.

1021

02:14:52,250 --> 02:15:02,051

Nou. Later met mijn neefje -eigenlijk een neef, een tantezegger van mijn pleegmoeder, een zoon

1022

02:15:02,051 --> 02:15:11,956

van een broer van mijn pleegmoeder, die is onder andere dominee geworden en nog veel meer, want

1023

02:15:11,956 --> 02:15:21,862

hij is vreselijk getalenteerd- toen zei ik tegen hem, Jaap, dat met die erfzonde en die erfsmet

1024

02:15:21,862 --> 02:15:32,184

waar we nooit onderuit komen, altijd, als we geboren al worden is het al mis, dat is toch zo zwaar.

1025

02:15:32,184 --> 02:15:42,194

Daar kon ik niet meer mee verder. Ik was allang actief joods en hij zegt: ja joh. Ja, mijn vader

1026

02:15:42,194 --> 02:15:52,725

nam dat wel serieus, die was dominee hè. Ja, die vond dat wel ernstig, maar mijn moeder zei daarvan,

1027

02:15:52,725 --> 02:16:02,527

ach joh, laat ze maar lullen. Zo. Ja, dan zei ik: toch kleine Joodse jongetjes bang maken, zei

1028

02:16:02,527 --> 02:16:13,370

ik tegen hem. Dat is wat er gebeurd is. Dat was ook zo. Jaap is geen dominee meer, Jaap is kunstschilder

1029

02:16:13,370 --> 02:16:19,210

en doet dat heel mooi en we zien mekaar een enkele keer.

1030

02:16:19,210 --> 02:16:23,940

We kwamen daarop via het internaat. Je zat in het tweede internaat.

1031

02:16:23,940 --> 02:16:33,694

En dat tweede internaat was behoorlijk, er was wat intellectuele drive, zal ik maar zeggen.

1032

02:16:33,694 --> 02:16:43,449

We moesten ons verdiepen en dat sprak me wel aan. Of het nou Marx was of Paulus, dat kon me

1033

02:16:43,449 --> 02:16:53,204

eigenlijk niet zoveel schelen. Elke week was er weeksluiting. De ene week door de directeur

1034

02:16:53,204 --> 02:17:03,280

en dan ging het over Paulus. De andere week door de predikant directeur, die was er ook en dat

1035

02:17:03,280 --> 02:17:13,463

ging over van alles en nog wat. Eens in het jaar moesten we meezingen in het koor en de bekende

1036

02:17:13,463 --> 02:17:24,076

componist Adriaan Schuurman leidde dat koor dan. Adriaan Schuurman is een componist van kerkmuziek.

1037

02:17:24,076 --> 02:17:34,366

En daar stonden wij braaf te zingen, maar hij moest aan elke mond luisteren, want sommigen deden

1038

02:17:34,366 --> 02:17:41,119

alleen hun mond open. Ik ook [maakt playbackgeluiden en lacht].

1039

02:17:41,120 --> 02:17:42,370

Je maakte je school af

1040

02:17:42,400 --> 02:17:45,780

en besloot eindexamen, Staatsexamen, te gaan doen.

1041

02:17:45,780 --> 02:17:53,260

Nee de jongens van het gymnasium die deden Staatsexamen.

1042

02:17:53,260 --> 02:17:59,590

Kregen daar ook les en de rest ging naar het lm, naar Burgerlyceum.

1043

02:17:59,590 --> 02:18:10,232

Dus ze fietsen elke dag tien minuten naar school en dan zaten we op het Revius lyceum in Doorn.

1044

02:18:10,232 --> 02:18:20,650

Dat was een christelijk lyceum, zeker geen joods lyceum, maar je merkte daar niet zoveel van.

1045

02:18:21,170 --> 02:18:27,369

Er was een een weekopening of een dagopening, dat weet ik niet precies,

1046

02:18:27,369 --> 02:18:32,870

maar dat was het dan ook wel. Dat was op zich een prima school.

1047

02:18:32,870 --> 02:18:35,350

Met meisjes, neem ik aan?

1048

02:18:35,350 --> 02:18:44,544

Met meisjes. Ja, wij hadden een kleine klas van negen met twee meisjes en eentje moest er

1049

02:18:44,544 --> 02:18:53,945

altijd gillen als er een wesp binnen kwam en dan was ik de held, want ik joeg hem weer weg.

1050

02:18:53,945 --> 02:19:03,140

Dan deed ik het raam open 'nou, sst'. Wat kan ik daarvan vertellen? Ik had een hekel aan

1051

02:19:03,140 --> 02:19:12,644

boekhouden en handelsrekenen. Geschiedenis vond ik fantastisch. In Nederlands hadden we heel

1052

02:19:12,644 --> 02:19:22,665

goed onderwijs, vond ik fantastisch, literatuur. Duits deed ik niet. Ik deed wel wat proefwerken,

1053

02:19:22,665 --> 02:19:32,067

ik kon het wel, maar ik weigerde om daar iets voor te doen. Ik had de pest aan Duits, omdat

1054

02:19:32,067 --> 02:19:41,571

het Duits was. Die lerares, daar had ik geen hekel aan, dat was een goed mens en die begreep

1055

02:19:41,571 --> 02:19:48,079

het. Ik heb nooit een verwijt gehad van haar. Dat vond ik mooi.

1056

02:19:48,080 --> 02:19:55,390

Maar intussen was je zo joods dat toen je daarna in dienst ging?

1057

02:19:57,750 --> 02:20:06,147

Ja, toen wist ik nog niet zo goed wat ik moest zeggen bij het lijstje invullen 'wat is je godsdienst?'

1058

02:20:06,147 --> 02:20:13,811

Want ik heb ingevuld 'geen' en toen kwam ik Bennie Tugendhaft tegen en die zei, je moet zeggen

1059

02:20:13,811 --> 02:20:21,883

dat je Joods bent, want dan heb je recht op joodse geestelijke verzorging. Ik dacht, o, geestelijke

1060

02:20:21,883 --> 02:20:30,199

verzorging, ja, dat is waar ook, dat bestaat ook nog, want er waren legerpredikanten en aalmoezeniers.

1061

02:20:30,199 --> 02:20:37,700

Er was zelfs een legerrabbin. En je hebt recht op vrij met joodse feestdagen. Nou, dat leek

1062

02:20:37,700 --> 02:20:45,200

me wel wat. En iedereen vond kennelijk ook dat ik Joods was. Ik kan me niet herinneren of ik

1063

02:20:45,200 --> 02:20:52,783

dat nou gezegd heb of dat mensen dat gevraagd hebben en dat ik geen ja heb gezegd. Ik was het

1064

02:20:52,783 --> 02:21:00,202

in ieder geval. Maar ik was geen lid van een joodse gemeente. Toen ik in dienst ging was ik

1065

02:21:00,202 --> 02:21:02,730

al in Israël geweest trouwens.

1066

02:21:02,730 --> 02:21:04,460

Sorry, dat hebben we dan overgeslagen.

1067

02:21:04,460 --> 02:21:04,460

Ja.

1068

02:21:04,460 --> 02:21:04,460

Wanneer ben je naar Israël gegaan?

1069

02:21:04,870 --> 02:21:07,560

Direct na het eindexamen.

1070

02:21:08,190 --> 02:21:12,160

Ben je je broer gaan zoeken?

1071

02:21:12,160 --> 02:21:22,464

Ja, toen ben ik naar Israël geweest, zes weken. Mijn moeder schreef toen een

1072

02:21:22,464 --> 02:21:33,037

briefje: je moet terugkomen, anders ben ik alleen. En toen ben ik teruggekomen.

1073

02:21:33,037 --> 02:21:41,870

Toen moest ik in februari in '63 in dienst en dat heb ik gedaan.

1074

02:21:41,870 --> 02:21:41,870

Je had overwogen om in Israël te blijven?

1075

02:21:41,870 --> 02:21:42,870

Ja, heel erg.

1076

02:21:42,870 --> 02:21:51,510

Ik voelde me daar zo thuis. Ik had natuurlijk geen verplichtingen, behalve dat ik sociaal moest doen

1077

02:21:51,510 --> 02:22:00,582

voor mijn broer en mijn schoonzus en hun kind, maar dat was geen enkel probleem. En met die Kiboetsnikiem

1078

02:22:00,582 --> 02:22:08,963

kon ik het ook wel goed vinden. Maar ik hoefde niet te werken. Ik kon eten in de garderochel. Die

1079

02:22:08,963 --> 02:22:15,530

huisjes hadden nauwelijks een keuken en ik werkte wel met zakken hooi en zo.

1080

02:22:15,530 --> 02:22:22,610

Maar op die leeftijd ben je toch ook gewoon tevreden met de keuken van een Kibboets?

1081

02:22:22,610 --> 02:22:23,370

O, absoluut.

1082

02:22:23,370 --> 02:22:23,530

Ja.

1083

02:22:23,530 --> 02:22:24,140

Ik vond het fantastisch.

1084

02:22:24,140 --> 02:22:24,140

Ja.

1085

02:22:24,140 --> 02:22:24,770

Ja, dat was prima.

1086

02:22:24,770 --> 02:22:27,020

Je wordt helemaal verzorgd.

1087

02:22:27,020 --> 02:22:38,008

Je wordt verzorgd en ik reed met die auto. Reden we het land door, zoals ik vertelde, of hooi of perziken

1088

02:22:38,008 --> 02:22:48,578

ik sjouwde. Ik was jong en sterk. En ik was met mijn broer, dat was fantastisch. Dat was zo geweldig.

1089

02:22:48,578 --> 02:22:59,043

Ik leerde wat Ivriet en de meisjes van het leger, die in opleiding waren, die vonden dat leuk om mij

1090

02:22:59,043 --> 02:23:09,718

letters te leren. Die had ik natuurlijk van die meneer waar ik naartoe ging toen ik in dienst was. Hij

1091

02:23:09,718 --> 02:23:18,300

had me nog van alles kunnen leren. Toen heb ik het hele Aleft geleerd en woordjes.

1092

02:23:18,300 --> 02:23:20,600

Maar, maar sorry, je ging eerst

1093

02:23:20,600 --> 02:23:21,320

naar Israël en toen naar?

1094

02:23:21,880 --> 02:23:23,760

En toen naar dienst.

1095

02:23:23,760 --> 02:23:23,760

Ja.

1096

02:23:24,520 --> 02:23:34,930

Dus dat was die tijd in Israël, zes weken. Het was de tijd van mijn leven, toen. Ik vond het geweldig

1097

02:23:34,930 --> 02:23:45,340

en ik wou blijven. Ik dacht, ik blijf en dat had ik geschreven naar mijn moeder. Opbellen was te duur.

1098

02:23:45,340 --> 02:23:55,341

We schreven, luchtpost, en dat ging vrij vlot, dat ik wilde blijven en dat dat wou ze niet. Ik was

1099

02:23:55,341 --> 02:24:05,547

gevoelig voor het argument dat ze alleen was. Achteraf ook een beetje vals van haar, misschien, maar

1100

02:24:05,547 --> 02:24:15,753

misschien ook wel echt. Ik weet het niet, maar ik ben teruggekomen. Ik vond dat het moest en ik kwam

1101

02:24:15,753 --> 02:24:25,755

sterk vermagerd terug. Ik had iets aan mijn darmen en ik was ontzettend mager geworden. Het kon me

1102

02:24:25,755 --> 02:24:35,961

allemaal niks schelen. Het was wel ongemakkelijk, maar ik zat daar goed en toch ben ik teruggekomen.

1103

02:24:35,961 --> 02:24:45,861

Toen moest ik in dienst en kreeg ik de opleiding in Amsterdam op de Oranje Nassaukazerne. Dat was

1104

02:24:45,861 --> 02:24:55,760

de opleiding voor sergeant bevoorrading. Dat zou dan wat voor mij zijn. Het was uitermate saai en

1105

02:24:55,760 --> 02:25:05,660

ik bleef eigenwijs wie ik was. Ik had om de haverklap licht arrest, dan mocht je het weekend niet

1106

02:25:05,660 --> 02:25:11,580

naar huis. Ik heb zelfs één keer streng gehad in de cel.

1107

02:25:11,580 --> 02:25:11,580

Wat had je gedaan?

1108

02:25:12,870 --> 02:25:14,190

Ik had gevloekt.

1109

02:25:15,390 --> 02:25:15,660

Nou, dat vind ik ook echt alle reden.

1110

02:25:15,660 --> 02:25:25,168

Dat was ook zo, het was vreselijk. Ha [lach]. Ik vloekte nooit, alleen in dienst. Iedereen

1111

02:25:25,168 --> 02:25:34,360

vloekte, al die sergeanten die moesten leren. Nou ja, zo'n groepje onwillige jongens.

1112

02:25:34,400 --> 02:25:34,990

Ik heb recent zelfs met soldaten te maken gehad,

1113

02:25:35,330 --> 02:25:39,940

ik schrik echt van het vloeken.

1114

02:25:39,940 --> 02:25:42,160

Er werd vreselijk gevloekt.

1115

02:25:42,160 --> 02:25:42,160

Verschrikkelijk.

1116

02:25:42,960 --> 02:25:49,897

En toen was er weer wat gebeurd, ik weet niet wat. En we stonden met een rijtje op de gang,

1117

02:25:49,897 --> 02:25:56,759

te wachten. Dan moesten we bij de majoor komen. Oké, we kregen weer licht arrest, dus dan

1118

02:25:56,759 --> 02:26:03,545

mocht je het weekend niet de kazerne uit, moest je blijven en we stonden weer terug op de

1119

02:26:03,545 --> 02:26:10,254

gang en ik weet dat ik zei: godverdomme, dat vind ik lullig. Was er zo'n dienstklopper

1120

02:26:10,254 --> 02:26:17,497

die zei: wat zei je daar? Ga daar staan! Nou, dan moest ik weer binnenkomen. Wat heb je gezegd?

1121

02:26:17,497 --> 02:26:24,664

Ik zei: godverdomme, dat vind ik lullig. Nou, kreeg ik twee dagen streng in de cel, het gebouw

1122

02:26:24,664 --> 02:26:29,010

de Napoleon. Nou, eigenlijk was dat helemaal niet zo erg.

1123

02:26:29,010 --> 02:26:34,350

Er is nog nooit iemand doodgegaan in die cel [lacht].

1124

02:26:34,350 --> 02:26:41,740

Nee, ik denk het niet. Je mocht alleen in de cel de Bijbel en het

1125

02:26:41,740 --> 02:26:48,790

handboek Soldaat meenemen. Maar ik had Anna Blaman meegenomen.

1126

02:26:51,000 --> 02:26:52,250

Welke, Eenzaam Avontuur?

1127

02:26:52,250 --> 02:27:01,785

Weet ik niet meer. Ik heb er een aantal van haar gelezen, ik weet niet of ze veel geschreven heeft.

1128

02:27:01,785 --> 02:27:11,610

Toen vond ik het heel mooi. Er waren ook jongens die waren verzwaard gestraft, die zaten dan met z'n

1129

02:27:11,610 --> 02:27:21,434

allen in een ruimte en die mochten roken en die gooiden zo nu en dan door de ijzeren celdeur -daar zat

1130

02:27:21,434 --> 02:27:30,970

zo'n rond kijkgaatje in- daar gooiden ze dan een brandende sigaret door. Dan had ik wat te roken.

1131

02:27:30,970 --> 02:27:40,505

Moest ik wel op mijn bed gaan staan en de rook uitblazen door de tralies aan de achterkant, anders,

1132

02:27:40,505 --> 02:27:50,426

nou afin. Maar ik ben ook wel wakker geworden die dag of die twee dagen, dan lag er een hele opgebrande

1133

02:27:50,426 --> 02:27:59,961

sigaret daar voor die deur. En Marsen werden er doorheen gegooid. Dat was reuze lief allemaal. Maar

1134

02:27:59,961 --> 02:28:09,786

[hoest] ik hield niet van die discipline. Ik was heel goed met alles wat met sport te maken had of met

1135

02:28:09,786 --> 02:28:19,707

duurlopen of met lopen met bepakking, fysiek. Dat vond ik allemaal wel aardig. De lessen bajonetvechten

1136

02:28:19,707 --> 02:28:29,242

vond ik vreselijk, dus heb ik mij opgegeven als vrijwilliger om de was uit te zoeken. De schone was

1137

02:28:29,242 --> 02:28:38,778

kwam binnen tijdens het bajonetvechten, ging ik weg. Ik zeg: wasbaas ik moet weg. Nou, dan mocht ik

1138

02:28:38,778 --> 02:28:44,749

weg. Maar dat geschreeuw van die sergeanten vond ik vreselijk.

1139

02:28:44,890 --> 02:28:50,220

En je geestelijke verzorging kreeg je van meneer Mossel in Den Haag.

1140

02:28:50,220 --> 02:28:58,354

Ja, dat was in mijn tijd in Apeldoorn na de opleiding waar ik voor gezakt ben vanwege gebrek

1141

02:28:58,354 --> 02:29:06,223

aan militaire houding. Dat was onvoldoende en dat vond ik toen mooi. Toen werd ik soldaat

1142

02:29:06,223 --> 02:29:14,269

schrijver typist. Schrijven kon ik, maar typen had ik nog nooit gedaan. Toen heb ik gezegd,

1143

02:29:14,269 --> 02:29:20,370

ik ben Joods en ik wil joodse geestelijke verzorging en dat kreeg ik.

1144

02:29:20,370 --> 02:29:21,650

En je was overgeplaatst naar Apeldoorn.

1145

02:29:21,650 --> 02:29:30,786

Naar Apeldoorn, naar de staf van de vijfde divisie. Dat is een divisie die alleen gemobiliseerd

1146

02:29:30,786 --> 02:29:40,211

kan worden, dus daar bestond alleen de staf van. En daar kwam zo nu en dan rabbijn Slachter langs.

1147

02:29:40,211 --> 02:29:49,828

Slachter heette hij of Slager, dat weet ik niet. En, dat was wel leuk, er was ook een majoor, majoor

1148

02:29:49,828 --> 02:29:59,349

Cohen, dat was mij een hoge officier, want ik was maar gewoon soldaat. Maar we mochten elkaar toch.

1149

02:29:59,349 --> 02:30:08,486

Hij was ook van een andere afdeling en ik had officieel niks met hem te maken, maar we groetten

1150

02:30:08,486 --> 02:30:17,622

mekaar en er was wel eens een praatje. 's avonds moesten die bureauladen gecontroleerd worden

1151

02:30:17,622 --> 02:30:27,047

van iedereen, want omdat het een divisiestaf was, was alles in beginsel geheim. Dus de bureauladen

1152

02:30:27,047 --> 02:30:36,568

moesten op slot en toen ik bij de bureauladen van majoor Cohen kwam was-ie open. Tenminste, ik trok

1153

02:30:36,568 --> 02:30:45,897

hem zo open en toen heb ik daar zijn majoorstrepen uitgehaald. Die zaten op zo'n dingetje en ik

1154

02:30:45,897 --> 02:30:55,418

heb hem op slot gedrukt. Dat moest je rapporteren, de officier kreeg dan een douw, zoals dat heette

1155

02:30:55,418 --> 02:31:05,228

en er werd verondersteld dat soldaten dat leuk vonden, maar dat heb ik niet gedaan. Ik ben de volgende

1156

02:31:05,228 --> 02:31:14,652

dag naar hem toegegaan en ik heb gezegd, majoor Cohen, hier zijn uw strepen. Nou, dat was zo leuk.

1157

02:31:14,652 --> 02:31:24,077

Het is ook zo'n klein wereldje. Ik was daar schrijver typist totdat de staf opgeheven werd, maar

1158

02:31:24,077 --> 02:31:34,560

ik toch nog niet uit dienst mocht. Dus de laatste drie maanden was ik de enige overgebleven vertegenwoordiger

1159

02:31:34,560 --> 02:31:44,178

van de sectie Intendance van de vijfde divisie, beantwoordde de telefoon en hoorde dan aan de andere

1160

02:31:44,178 --> 02:31:53,314

kant: jawel majoor en zo. Dat vond ik grappig, want ik werd ineens voor majoor gehouden of voor

1161

02:31:53,314 --> 02:31:54,180

kapitein.

1162

02:31:54,300 --> 02:31:55,000

En wat moest je doen dan?

1163

02:31:55,000 --> 02:31:56,990

Nou, niks.

1164

02:31:56,990 --> 02:31:56,990

[lacht]

1165

02:31:56,990 --> 02:32:06,693

Eerst heb ik heb ik allerlei dingen uitgetikt en zat ik tegenover een sergeant majoor die uit Indonesië

1166

02:32:06,693 --> 02:32:16,023

kwam en mij onderwees in de Javaanse vechtsport, zo over het bureau heen. Pak mij eens beet bij mijn

1167

02:32:16,023 --> 02:32:25,912

keel?! Nou, dan moest ik dat doen. Ja, drukken, drukken, dichtdrukken! Nou, dat durfde ik niet natuurlijk,

1168

02:32:25,912 --> 02:32:35,149

maar dan liet hij je zien hoe je los kon komen. Dat was buitengewoon zinnig. De laatste tijd heb ik

1169

02:32:35,149 --> 02:32:44,572

geschaakt. Er was niks te doen. Er waren chauffeurs van de transportsectie, die zaten ook te wachten.

1170

02:32:44,572 --> 02:32:53,809

Er zat één bij die kon heel goed schaken, daar verloor ik altijd van. Ik had niks te doen, dus ik

1171

02:32:53,809 --> 02:33:03,792

ging schaken, maar hij was heel goed. Dat was op de gang, we hadden een paar kasten neergezet en daarachter

1172

02:33:03,792 --> 02:33:13,308

kon je rustig schaken. Niemand stoorde je. En één ochtend dacht ik, en nou zal ik hem pakken, ik wil

1173

02:33:13,308 --> 02:33:22,731

een keer winnen. We hebben de hele ochtend geschaakt en uiteindelijk heb ik van hem gewonnen. Dat was

1174

02:33:22,731 --> 02:33:31,968

één keer gebeurd en ik was zo moe. Maar het is één keer gelukt. Voor de rest was ik toen vooral

1175

02:33:31,968 --> 02:33:41,298

bezig met 'hoe kom ik die tijd door?' Niet zozeer met jodendom. Dat was [zucht] er ook nog en ik was

1176

02:33:41,298 --> 02:33:50,814

inmiddels joods, vond ik. Ik had immers een boekje met het Alefbeet en ik vond het wel best. En ik had

1177

02:33:50,814 --> 02:34:00,331

mijzelf gedefinieerd als deskundige op het gebied van typemachines, want met één beweging kon ik die

1178

02:34:00,331 --> 02:34:09,754

wagen er afhalen en dan zei ik, 'nee, dat kan hier niet gerepareerd worden, dat moet naar Zutphen' en

1179

02:34:09,754 --> 02:34:19,177

dan gingen we met een jeep naar Zutphen, met een machine en een kopje koffie. Dat was heel wat en dan

1180

02:34:19,177 --> 02:34:28,601

weer terug. En hardlopen in het bos, want aan je conditie mocht je werken, maar elke dag moest je een

1181

02:34:28,601 --> 02:34:37,930

pasje vragen en ik had een pasje gekregen. Daar was de majoor vergeten de datum op te zetten, dus ik

1182

02:34:37,930 --> 02:34:47,447

had een doorlopend pasje. Ik kon altijd weg als het maar in sporttenu was. En zo heb ik het vaderland

1183

02:34:47,447 --> 02:34:49,500

van veel onheil gered.

1184

02:34:49,500 --> 02:34:51,390

Je hebt ervoor gevochten.

1185

02:34:51,390 --> 02:34:52,130

Ja.

1186

02:34:52,860 --> 02:34:53,850

Je komt uit dienst.

1187

02:34:53,850 --> 02:35:02,405

Ja, ik ging studeren, Amsterdam. Ik had al een paar tentamens in dienst gedaan, kleintjes, want je

1188

02:35:02,405 --> 02:35:10,700

hebt niet zoveel aandacht in die tijd. Ik ging psychologie doen aan de VU. En waarom aan de VU?

1189

02:35:10,700 --> 02:35:13,070

Je was een nette gereformeerde jongen.

1190

02:35:13,070 --> 02:35:24,300

Ja, ik was gereformeerd. Ik was natuurlijk ook nog een gereformeerde jongen. Soms denk ik dat ik

1191

02:35:24,300 --> 02:35:35,998

dat nog ben, maar ja. Ik ging naar VU, mijn vriendje Frits, die ging ook aan de VU. Die had er grote

1192

02:35:35,998 --> 02:35:47,579

verhalen over en thuis bij mijn moeder was iemand op kamers gekomen om dat allemaal rond te breien.

1193

02:35:47,579 --> 02:35:59,394

Die had psychologie gestudeerd en dat vond ik wel interessant. Hij vertelde er wat van. Dus ik dacht,

1194

02:35:59,394 --> 02:36:10,508

dat moet ik ook doen, dat vind ik leuk. Dus dat ben ik gaan doen. De tentamens wijsbegeerte der

1195

02:36:10,508 --> 02:36:21,738

wetsidee en alles en de hele psychoanalyse. Daar was ik fantastisch in. Ik kon me daar heel goed

1196

02:36:21,738 --> 02:36:34,138

in bewegen. Ik geloofde er eigenlijk niet zoveel van, maar ik kon briljant tentamen doen in psychoanalyse.

1197

02:36:34,138 --> 02:36:45,251

Maar ja, dan ga je het studentenleven in en, op de VU was dat in ieder geval zo, moest je nogal

1198

02:36:45,251 --> 02:36:56,715

wat filosofie doen in het begin. Het aardige is dat je moet toch nadenken, een beetje. Ik weet dat

1199

02:36:56,715 --> 02:37:03,150

ik bij vlagen wel somber was, dat ik ermee zat, wat nu?

1200

02:37:03,150 --> 02:37:03,150

00:25:05

1201

02:37:03,150 --> 02:37:14,939

Hè, mijn ouders. Want het zijn altijd mijn ouders. Je weet dat je ouders niet

1202

02:37:14,939 --> 02:37:27,030

de enigen waren, verre van dat. Maar mijn ouders, mijn broertje, mijn zusjes, en

1203

02:37:27,030 --> 02:37:39,877

dan nog ooms en tantes en neven en nichten. Hè, dat weet je wel en het is nauwelijks

1204

02:37:39,877 --> 02:37:49,400

voor te stellen, wat er allemaal gebeurd is. Maar dat raakt je.

1205

02:37:49,400 --> 02:37:49,400

Tuurlijk.

1206

02:37:49,400 --> 02:38:05,040

Ik heb ze nooit gekend en daar kan ik zo godvergeten kwaad om worden. Ontzettend.

1207

02:38:05,040 --> 02:38:05,040

Natuurlijk.

1208

02:38:05,040 --> 02:38:16,581

Nog steeds. En mijn broertje en mijn zusjes. Dan denk je, ze zijn uit de trein gegooid, ja, eerst

1209

02:38:16,581 --> 02:38:27,765

in de trein en toen eruit en toen daar naartoe geschreeuwd en geslagen. Een meisje van dertien

1210

02:38:27,765 --> 02:38:37,760

en van vijftien. Daar valt eigenlijk niet mee te leven, vind ik. Maar het moet toch.

1211

02:38:37,760 --> 02:38:37,760

En je doet het.

1212

02:38:37,980 --> 02:38:46,734

Ja, maar als ik erover moet vertellen is het moeilijk. En ik heb het niet meegemaakt,

1213

02:38:46,734 --> 02:38:54,767

maar je moet je voorstellen. Het waren mijn zusjes. Mijn broer in Israël, die

1214

02:38:54,767 --> 02:39:01,050

heeft ze gekend en die zegt, Selma hield zo van mij, zei hij.

1215

02:39:01,050 --> 02:39:01,050

En dat kan jij niet zeggen.

1216

02:39:01,050 --> 02:39:14,878

Ik kan niks zeggen. Ja dat vind ik moeilijk. En dan komen al die andere geschiedenissen

1217

02:39:14,878 --> 02:39:28,866

erbij van mijn nichtjes en hun ouders en hun zusjes. Nou, in die tijd, aan het begin van

1218

02:39:28,866 --> 02:39:43,330

die studie, op een gegeven moment, dat had ook met het curriculum te maken, ik vond sommige

1219

02:39:43,330 --> 02:39:55,570

dingen buitengewoon oninteressant, over ratjes en teambeestjes in doolhofjes.

1220

02:39:55,570 --> 02:39:55,570

Wat zeg je?

1221

02:39:55,570 --> 02:39:58,320

Dat was toen zo met psychologieopleidingen?

1222

02:39:58,320 --> 02:40:08,987

Ja. Dan hadden we college van Fokkema. Dat was zo'n reuze aardige man, maar college geven dat

1223

02:40:08,987 --> 02:40:19,541

kon hij absoluut niet. Het was één chaos. Tekende hij weer zo'n doolhofje. Ja, ik vond het

1224

02:40:19,541 --> 02:40:30,321

vreselijk. Dat had niks wat ik me voorstelde bij psychologie hè. Dat het wetenschappelijk is en

1225

02:40:30,321 --> 02:40:41,100

dat het empirisch is of moet wezen. Dat ideaalbeeld van wat wetenschappelijk is vond ik allemaal

1226

02:40:41,100 --> 02:40:51,992

prima. Vond ik ook wel mooi, die wetenschapstheorie. Maar die teambeestjes, ik kon dat niet, daar

1227

02:40:51,992 --> 02:41:02,771

was niet door te komen. En je weet, mijn boekhouding en handelsrekenen daar was ook niet door te

1228

02:41:02,771 --> 02:41:11,530

komen. Als je je een keer druk maakt, dan kan dat wel. Maar je zit in je hoofd

1229

02:41:11,530 --> 02:41:12,360

met vragen.

1230

02:41:13,080 --> 02:41:20,490

Met wat er gebeurd is. Dat gaat niet weg.

1231

02:41:20,490 --> 02:41:20,700

Nee.

1232

02:41:20,700 --> 02:41:28,673

Ja, ik was wel somber in die tijd, zo nu en dan, bij vlagen. En dan denk je waar doe ik

1233

02:41:28,673 --> 02:41:36,647

het eigenlijk voor? Wat heeft het voor zin? Je vlucht in muziek. Je vlucht in baantjes,

1234

02:41:36,647 --> 02:41:44,805

hè. Ik heb mijn onderhoud op een gegeven moment verdiend, ik kreeg toch geen beurs meer.

1235

02:41:44,805 --> 02:41:53,054

Alles wat je hebt meegemaakt of wat er aan je hangt, wat in je rugzak zit, dat speelt mee.

1236

02:41:53,054 --> 02:42:00,020

Ook het overlijden van mijn pleegouders. Ik wist nooit wat het zwaarste was.

1237

02:42:00,020 --> 02:42:07,090

Hoe oud was je toen je tweede pleegmoeder doodging, veel later dus?

1238

02:42:07,090 --> 02:42:08,590

Ja, dat is

1239

02:42:08,590 --> 02:42:09,140

veel later.

1240

02:42:09,140 --> 02:42:17,279

Dat is in 2002 geweest, dus dat is zeven jaar geleden. Ja. Ze woonde in Amstelveen,

1241

02:42:17,279 --> 02:42:25,125

ze wou daar niet weg. En ze was toen behoorlijk aan het dementeren ook en ze wou

1242

02:42:25,125 --> 02:42:33,461

per se niet weg. We hebben verpleging voor haar geregeld. Ik had toen een baantje,het

1243

02:42:33,461 --> 02:42:39,150

Crescas op zetten. Ik was de coördinator of de directeur.

1244

02:42:39,150 --> 02:42:39,150

Wat is Crescas?

1245

02:42:39,150 --> 02:42:50,356

Crescas, dat dat bestaat nu tien jaar. Het is een instituutje wat, zeg maar, Joods volwassenen

1246

02:42:50,356 --> 02:42:58,940

onderwijs geeft. Eigenlijk gericht op laat ik maar zeggen, buiten Joden.

1247

02:42:58,940 --> 02:42:58,940

Aha?

1248

02:42:58,940 --> 02:43:10,054

Die dat willen uiteraard. Het gaat om religieuze onderwerpen, culturele onderwerpen, het Judaïsme,

1249

02:43:10,054 --> 02:43:20,606

alles. Dus filosofie, ik heb dat een paar jaar gedaan en maar nu bestaat het tien jaar. Het is

1250

02:43:20,606 --> 02:43:31,384

ontstaan uit een bijzondere subsidie van Financiën, nog voor de Maror bestond, begonnen. Het is

1251

02:43:31,384 --> 02:43:40,590

begonnen door Andreas Dessaur en die zoiets in d'r hoofd had, samen met Joop Al.

1252

02:43:40,590 --> 02:43:40,670

Ik kende haar.

1253

02:43:40,670 --> 02:43:50,462

Jij kende haar. En die sprak met Gerrit Zalm een keer. En Gerrit had gezegd, ik moet nog ergens tien

1254

02:43:50,462 --> 02:44:00,254

miljoen kwijt of zes. Ik weet het niet meer, op een receptie, en daar was ze op ingesprongen en toen

1255

02:44:00,254 --> 02:44:09,654

is er geld gekomen. Toen ben ik benoemd als eerste directeur. Dat wou ik wel, dat leek me leuk om

1256

02:44:09,654 --> 02:44:19,153

dat op te zetten en dat heb ik gedaan en het wordt nu door een ander succesvol voortgezet. En het

1257

02:44:19,153 --> 02:44:28,945

geld wat ervoor is, dat mag helemaal besteed worden. Toen nog niet. Het kantoortje was in Amstelveen.

1258

02:44:28,945 --> 02:44:38,443

Mijn moeder woonde ook in Amstelveen, dus op een gegeven moment ben ik bij haar thuis gaan zitten

1259

02:44:38,443 --> 02:44:48,333

werken in een kamer. Zij lag in de andere kamer en als het nodig was kwam de secretaresse op de fiets

1260

02:44:48,333 --> 02:44:57,832

met spullen. Als ik er niet hoefde te zijn dan dan was ik in Amstelveen. Dat hebben we zo gedaan.

1261

02:44:57,832 --> 02:45:07,624

Toen ze nog wat beter was heb ik ook voor haar gekookt, zo nu en dan. En dan lazen we na de maaltijd

1262

02:45:07,624 --> 02:45:13,010

uit de Bijbel, zoals vroeger. Ja, dat vond ze wel mooi.

1263

02:45:13,010 --> 02:45:19,060

We gaan terug naar je studie, christelijke jongen aan de VU.

1264

02:45:19,060 --> 02:45:29,855

Op de VU waren toen niet veel rolmodellen van christelijke jongens, want ik vond ze allemaal losgeslagen

1265

02:45:29,855 --> 02:45:40,131

Nou, allemaal? Maar, wel een heleboel van die losbollen die eindelijk vrij waren. Maar goed, ik heb

1266

02:45:40,131 --> 02:45:50,615

me daar nooit zoveel van aangetrokken. Ik ben niet lid geworden van een dispuut, maar ik had een paar

1267

02:45:50,615 --> 02:46:01,307

jongens met wie ik muziek maakte. Geen studenten. Als er dan muziek gemaakt moest worden, dan trommelde

1268

02:46:01,307 --> 02:46:11,998

ik die op. We huurden een drumstel en dan gingen we spelen, verdienden wat, maar dat stelde niet zoveel

1269

02:46:11,998 --> 02:46:22,379

voor die verdiensten. Dat deed ik aan de VU. Ik had het druk met van alles, met muziek, met baantjes

1270

02:46:22,379 --> 02:46:33,174

zo nu en dan. Een beetje studeren. Dan toch vaak in de kroeg. Dat was gezellig. Maar, dat is toch altijd

1271

02:46:33,174 --> 02:46:43,346

geweest, je bent voortdurend ook op de vlucht voor je emotie. Bij alles wat je doet, bij alles wat

1272

02:46:43,346 --> 02:46:53,727

ik deed en ik heb het soms nog. En wat leuk was, had je het gevoel 'ja, maar dat mag eigenlijk niet.

1273

02:46:53,727 --> 02:46:59,540

Ze zijn dood allemaal, dan mag ik toch geen lol hebben?'

1274

02:46:59,540 --> 02:47:01,050

Je was ook heel gereformeerd.

1275

02:47:01,050 --> 02:47:13,649

O, ja. Daarom zeg ik, ik ben nog een beetje. Maar dat gevoel dat je geen geen lol mag hebben. Ja, je

1276

02:47:13,649 --> 02:47:27,004

mocht een borreltje na de kerk, maar nee ik mocht geen lol hebben. En als ik lol had, dan zag ik gaskamers

1277

02:47:27,004 --> 02:47:40,108

en zo. Dat zag ik. Dat wil je niet, maar ja, dat gebeurt wel. Er was een Hongaarse student in ons flatje

1278

02:47:40,108 --> 02:47:52,581

en die was gevlucht uit Hongarije, maar op één of andere manier, hij studeerde theologie, had hij

1279

02:47:52,581 --> 02:48:06,692

een Chanoekia. Ik zeg, o wat leuk. Ik had een oude Nederlandse vertaling van de Koran en hij was geïnteresseerd

1280

02:48:06,692 --> 02:48:19,922

in de Koran en toen zei hij, zullen we ruilen? Toen zei ik, dat is goed. Dus ik heb van hem de Chanoekia,

1281

02:48:19,922 --> 02:48:27,229

ik heb hem nog. Eén van deze, ja, daar staat-ie, denk ik.

1282

02:48:27,230 --> 02:48:27,560

Ja.

1283

02:48:28,220 --> 02:48:28,900

Daarboven.

1284

02:48:29,920 --> 02:48:30,040

Ja.

1285

02:48:30,040 --> 02:48:40,135

Eh de sjamasj is weggeraakt. We hebben eentje laten maken bij de smid hier. In ons dorp. Ik zeg,

1286

02:48:40,135 --> 02:48:50,545

je moet zo'n dingetje maken van koper en dat moet hierbij. Nou, dat maakt de smid dan. Wij hebben

1287

02:48:50,545 --> 02:49:01,061

een smid, vind ik leuk. Maar, maar dat was mijn eerste Chanoekia en mijn eerste bewijs van Jodendom.

1288

02:49:01,061 --> 02:49:11,262

Op één of andere manier had ik van iemand een Tenach gekregen, een oude druk uit 1871, niet een

1289

02:49:11,262 --> 02:49:21,567

Hebreeuwse, ja, wel in het Ivriet, maar een theologische uitgave met Latijn aan het begin. En toen

1290

02:49:21,567 --> 02:49:31,767

ik mijn vrouw leerde kennen toen we mekaar wel aardig leken te vinden, toen vroeg ze, wat studeer

1291

02:49:31,767 --> 02:49:41,863

je? Theologie, antwoordde ik onmiddellijk. Ik wist dat zij psychologie deed, ik ook, maar ik was

1292

02:49:41,863 --> 02:49:51,958

toen al een beetje obscuur, een beetje weg. Theologie, zei ik. Kijk maar, zei ik en ik liet haar

1293

02:49:51,958 --> 02:49:59,740

die Tenach zien. O, nou, dat geloofde ze wel. Maar ze vond me toch aardig.

1294

02:50:00,770 --> 02:50:02,560

Dat heeft er niets mee te maken natuurlijk.

1295

02:50:02,560 --> 02:50:17,359

Ja, maar goed, zo'n grap kun je maar even volhouden. Dus toen ik dacht, ik kom daar niet onderuit

1296

02:50:17,359 --> 02:50:31,711

als ik daarmee doorga. Dat is serieus, dacht ik. Dus ja, dan vertel je over je hebben en houden.

1297

02:50:31,711 --> 02:50:43,820

En zo is het gekomen. Zij deed joodse dingen. Ik werkte, ik was studentassistent.

1298

02:50:43,820 --> 02:50:46,660

Hoezo deed zij joodse dingen?

1299

02:50:46,660 --> 02:50:59,015

Nou, zij vond dat leuk. Als ik dan thuis kwam, dan had ze appeltjes met honing klaargezet, want

1300

02:50:59,015 --> 02:51:10,200

het was Rosj Hasjana. Alleen dat wist ik niet, maar zij wel en dan zei ik, o wat leuk.

1301

02:51:10,200 --> 02:51:12,090

Zij verdiepte zich voor jou in het jodendom?

1302

02:51:12,090 --> 02:51:13,190

Ja.

1303

02:51:13,190 --> 02:51:14,590

Wat lief.

1304

02:51:14,950 --> 02:51:25,155

Nou ja, god, ja. Zij heeft mijn joodse ziel een beetje gered, denk ik. Dat is wat ze deed. En

1305

02:51:25,155 --> 02:51:35,360

ze zei, maar je moet toch weten waar je broer woont? En ik wist niet meer waar hij woonde. In

1306

02:51:35,360 --> 02:51:46,004

Arad, maar ik wist niet waar. Hij antwoordde niet en ik schreef ook niet. Dus we zijn gaan liften

1307

02:51:46,004 --> 02:51:56,429

naar Israël. Naar Venetië met de boot naar Haifa. Van Haifa met de trein naar Tel Aviv en van

1308

02:51:56,429 --> 02:52:07,073

Tel Aviv in de bus naar Be'er Sheva, naar Arad. In Arad vraag ik aan iemand, waar is dit adres?

1309

02:52:07,073 --> 02:52:17,388

Nou, dat adres bleek niet te bestaan. Maar o, zei hij -hij zag die naam- is dat die Hollander?

1310

02:52:17,388 --> 02:52:27,923

Ik zeg, ja. Nou, dat was die halte en dan twee huizen naar boven en dan ben je er en daar woonde

1311

02:52:27,923 --> 02:52:38,018

hij. En wij belden aan, en zijn zoon deed open, die ik als eenjarige gekend had. Ik zei iets

1312

02:52:38,018 --> 02:52:48,114

van, ik ben Rob, Ani Rob, dat wist ik nog. Efo abba, waar is papa? En, hij rende naar achter

1313

02:52:48,114 --> 02:52:58,429

en riep, abba, ach sheleha, hè, dus je broer! Dus toen waren we daar. Toen hebben we het land

1314

02:52:58,429 --> 02:53:08,744

doorgetrokken. Hij reed op de vrachtauto, inmiddels niet meer in de Kibboets. Grote vrachtauto

1315

02:53:08,744 --> 02:53:14,560

het hele land doorgereden. Nou ja, zo is dat gebeurd.

1316

02:53:14,560 --> 02:53:24,570

Goed. Ja.

1317

02:53:24,570 --> 02:53:36,156

Oké, dat met Shifra was dus, dat voelde ik wel, dat was serieuze business. Dat

1318

02:53:36,156 --> 02:53:47,303

was geheel anders dan andere vriendinnetjes die ik had. Dat werd serieus. En

1319

02:53:47,303 --> 02:53:57,569

wat ik vertelde, was dat ze joodse symboliek, voor zover ze die kende,

1320

02:53:57,570 --> 02:53:57,570

inbracht.

1321

02:53:57,570 --> 02:54:07,694

En dat ik dat aardig vond. Inmiddels had ik een baantje als docent op een fysiotherapie academie. Ik

1322

02:54:07,694 --> 02:54:18,021

wist nooit wat fysiotherapie was, maar toen heb ik dat geleerd. Ik heb daar ook psychologie gegeven en

1323

02:54:18,021 --> 02:54:28,651

een mooie tijd gehad. Toen hebben we kinderen gekregen. Eerst Simon, de oudste. Ik vond het geen gezicht,

1324

02:54:28,651 --> 02:54:38,775

zo'n piemeltje. Ik vond dat die besneden moest worden. Dat hebben we laten doen in het ziekenhuis,

1325

02:54:38,775 --> 02:54:49,507

gewoon keurig medisch. Dat is ook met Ruben gebeurd, vijf jaar later. Ik vond, die jongens moeten besneden

1326

02:54:49,507 --> 02:55:00,036

zijn, Shifra vond dat ook. Dat is medisch gebeurd door een Chinese arts die heel trots op zijn resultaat

1327

02:55:00,036 --> 02:55:10,262

was en daar een studie van had gemaakt, hoe dat ging bij primitieve volkeren, dat die ook de voorhuid

1328

02:55:10,262 --> 02:55:20,386

verwijderden. In ieder geval, ik heb er een hoop van geleerd. En nou ja, onze dochter die is ook nog

1329

02:55:20,386 --> 02:55:30,915

geboren, maar dat heeft niks met besnijden te maken gelukkig. Dus we hebben drie kinderen, drie schatten

1330

02:55:30,915 --> 02:55:41,242

van kinderen. Ik vond dat geweldig, dat ik kinderen had. Op een gegeven dag zei zij tegen me, luister,

1331

02:55:41,242 --> 02:55:51,569

ik ben nou twee jaar aan het onderzoeken hoe dat nou moet, maar ik heb besloten dat wij joods zijn. In

1332

02:55:51,569 --> 02:56:01,997

ieder geval, ik wil joods worden. Dat heet uitkomen, heb ik begrepen en ik heb gesproken met die en met

1333

02:56:01,997 --> 02:56:12,526

die en daar en daar en met de orthodoxie en met de liberaal joodse gemeente en daar ga ik uitkomen.
Nou,

1334

02:56:12,526 --> 02:56:22,651

ik was in shock, ik wist van niks. Ze zei, wij zijn, jij bent zo joods. Dat moest zij mij vertellen.

1335

02:56:22,651 --> 02:56:33,079

En ik wil een beetje eenheid in dit gezin. En ze had wel gelijk, want ik was Joods van de sombere kant.

1336

02:56:33,079 --> 02:56:38,040

Jodendom was een hoop gedoe, hoop sombere dingen.

1337

02:56:38,040 --> 02:56:38,040

Moord?

1338

02:56:38,040 --> 02:56:38,790

Wat zeg je?

1339

02:56:38,790 --> 02:56:39,900

Het Jodendom was moord?

1340

02:56:39,900 --> 02:56:47,295

Ja, Sjoa, het Jodendom was Sjoa. En ik ben nogal nijdig op haar geweest, want de kinderen waren

1341

02:56:47,295 --> 02:56:55,002

automatisch bij de hervormde kerk ingeschreven geweest, omdat zij ooit ingeschreven was en dat gaat

1342

02:56:55,002 --> 02:57:02,475

dan automatisch en dat heeft zij buiten mij om ongedaan gemaakt. Zij heeft zich uitgeschreven en

1343

02:57:02,475 --> 02:57:10,104

de kinderen uitgeschreven en daarna heeft ze me verteld en ik was ontzettend boos. Ik zeg, hoe kun

1344

02:57:10,104 --> 02:57:18,045

je nou zo stom doen? De kinderen hadden bescherming, jij had bescherming, nou heb je geen bescherming,

1345

02:57:18,045 --> 02:57:25,440

die heb je weggegooid. Ik was heel boos. Ik was natuurlijk ook bang. Als je kinderen krijgt word

1346

02:57:25,440 --> 02:57:30,889

je bang voor je kinderen. Ik bedoel, voor het welzijn van je kinderen.

1347

02:57:30,890 --> 02:57:42,370

In ieder geval, ik was daar heel boos over. Maar ze zei, ja maar ik kan niet van twee één: of je bent

1348

02:57:42,370 --> 02:57:54,073

joods of je bent het niet. En wij zullen joods worden en dan moet ik naar joodse les en een cursus volgen

1349

02:57:54,073 --> 02:58:05,218

en dat soort dingen. En ze zei, ik weet niet wat je doet, maar ik ga het doen. Hè, je moet het zelf

1350

02:58:05,218 --> 02:58:16,253

weten. En zo heeft ze dat doorgezet. Ze heeft dus door mijn angsten en weerstanden heen dat gedaan.

1351

02:58:16,253 --> 02:58:27,398

En als ik erover vertel dan 'o god, ja, ach. Ik heb altijd mezelf voorgehouden -nooit gezegd- ik kan

1352

02:58:27,398 --> 02:58:38,432

dat van haar niet vragen. Ik kan van haar niet vragen dat ze op één of andere manier. Ik wist ook

1353

02:58:38,432 --> 02:58:49,578

niet of dat kon en hoe joods wilde worden. Dat is een keuze en mij heel joods identificeren, dat kan

1354

02:58:49,578 --> 02:59:00,947

ik in mijn eentje wel. Maar een joods gezin, dat zit er voor mij niet in. Mijn kinderen waren voor mij

1355

02:59:00,947 --> 02:59:12,093

Joods, maar ik wist hoe dat zat met erkenning door de, laat ik zeggen, de gangbare Joodse wereld. Of

1356

02:59:12,093 --> 02:59:23,127

in ieder geval, ik dacht dat ik dat wist. Geen Joodse moeder, niet Joods, klaar. En ik kwam ook van

1357

02:59:23,127 --> 02:59:34,384

buiten. Ik was natuurlijk een vreemde eend in de bijt. Maar zij heeft dat zo op die manier doorgezet.

1358

02:59:34,384 --> 02:59:46,087

Hè, ik had geen last van de familie hoor, mijn nichtjes en mijn broers die hebben nooit een punt gemaakt

1359

02:59:46,087 --> 02:59:57,344

van waar ik vandaan kwam. Ik geloof dat ze er überhaupt ook nooit bij hebben stilgestaan of in ieder

1360

02:59:57,344 --> 03:00:08,378

geval tegenover mij nooit laten merken dat dat misschien wat ongewoon was. Maar het zat wel in mij.

1361

03:00:08,378 --> 03:00:19,413

En ik heb natuurlijk ook wel wat van die afwijzing meegemaakt van, o ben je zo een. Nou, ik begrijp

1362

03:00:19,413 --> 03:00:30,670

het wel, zo. Maar toen heeft zij dat zo doorgezet en we zijn joodse lessen gaan volgen op de LJG. Zij

1363

03:00:30,670 --> 03:00:35,239

zei, ik ben ook bij die Maarssen geweest.

1364

03:00:35,240 --> 03:00:37,080

Bij wie?

1365

03:00:37,510 --> 03:00:46,444

Maarssen, die Maarssen, dat was toen de man van van de NIHS, van de orthodoxie. Die dat soort gesprekken

1366

03:00:46,444 --> 03:00:54,949

voerde en die zei, nou het kan wel, maar dan moet je elke vrijdagavond naar Amstelveen in een joods

1367

03:00:54,949 --> 03:01:03,540

gezin en dan moet je daar logeren en dan moet je Sjabbat doorbrengen en dan kunnen we kijken hoe het

1368

03:01:03,540 --> 03:01:12,819

loopt. En toen had zij gedacht, dat gaat hem te ver, dat zal hij nooit doen. Dat heeft ze me nooit gevraagd,

1369

03:01:12,819 --> 03:01:19,520

maar dat heeft ze me later wel verteld. En dat zou ik ook nooit gedaan hebben.

1370

03:01:19,520 --> 03:01:21,180

Vreselijk ontwrichting van je familieleven.

1371

03:01:21,180 --> 03:01:29,856

Daarom. En ik vond zelf, er was een soort spagaat. Ik vond, wie mijn vrouw en mijn kinderen niet

1372

03:01:29,856 --> 03:01:38,442

als Jood erkent, ze was toen nog niet uitgekomen, maar ze heeft zo getobd met deze man. Wie zal

1373

03:01:38,442 --> 03:01:46,938

nou zeggen dat ze niet Joods is? Wie dat echt gelooft, die heeft voor mij een probleem en daar

1374

03:01:46,938 --> 03:01:55,253

hoef ik verder ook niks mee. Maar ik zat wel in een soort spagaat, want hoe krijgt dat vorm,

1375

03:01:55,253 --> 03:02:03,659

dat Jodendom van mijn vrouw en van mijn kinderen? Dat moet een vorm krijgen. Voor mij had het

1376

03:02:03,659 --> 03:02:12,155

ook nauwelijks vorm, dus ik tobde daar wel een beetje mee, maar zij heeft dat opgelost op deze

1377

03:02:12,155 --> 03:02:20,470

manier zonder dat ik haar dat heb gevraagd of gesuggereerd heb. We zullen vast wel eens over

1378

03:02:20,470 --> 03:02:29,056

iets gesproken hebben, maar zij heeft dat in d'r eentje uitgezocht en zo heeft ze dat gedaan.

1379

03:02:29,056 --> 03:02:34,569

We gingen dus elke woensdagavond, geloof ik, naar joodse les.

1380

03:02:37,230 --> 03:02:47,572

Van David Lilienthal, een voortreffelijke onderwijzer, zal ik maar zeggen. Dat was heel leuk.

1381

03:02:47,572 --> 03:02:57,803

Ik had inmiddels van alles gelezen, los en vast, ook over Jodendom en ook over de figuur van

1382

03:02:57,803 --> 03:03:08,257

Jezus en dat had voor mij zoveel te maken met loyaliteit met mijn pleegvader. Die lessen waren

1383

03:03:08,257 --> 03:03:18,821

systematisch. Die waren niet altijd op het hoogste intellectueel niveau, maar wel handig en wel

1384

03:03:18,821 --> 03:03:29,164

praktisch en voor mij viel een heleboel toch op zijn plaats. Ik weet niet of ik zoveel nieuwe

1385

03:03:29,164 --> 03:03:39,729

feiten te horen kreeg, maar die hele systematiek en manier van denken en het contact met andere

1386

03:03:39,729 --> 03:03:50,293

Joden dan mijn familie, dat was wel bevrijdend. Ik vond dat warm. Ik vond dat heel warm. Ik sla

1387

03:03:50,293 --> 03:04:00,858

een heleboel details over, omdat ik mensen ontmoet heb buiten in Frankrijk, die bleken dan hier

1388

03:04:00,858 --> 03:04:11,312

ook lid van te zijn en je vindt dan toch mensen om mee te praten, om wat van je eigen ervaring

1389

03:04:11,312 --> 03:04:22,766

mee uit te wisselen. Ik weet niet of het in de tijd helemaal klopt, maar er was ook nog die conferentie

1390

03:04:22,766 --> 03:04:27,659

van ondergedoken kindertjes in in Amsterdam.

1391

03:04:27,730 --> 03:04:28,060

'92.

1392

03:04:28,060 --> 03:04:35,616

'92? En we hadden toen daar een overbuurvrouw, Lea, die kende ik eigenlijk niet zo

1393

03:04:35,616 --> 03:04:43,263

goed. Ik had vaag gehoord dat ze Joods was, maar ik had er geen aandacht aan besteed.

1394

03:04:43,263 --> 03:04:50,550

Die kwam naar me toe en zei, mag ik met je meerijden? Ik ga naar die conferentie.

1395

03:04:50,550 --> 03:04:51,950

Gezellig hè.

1396

03:04:52,850 --> 03:04:53,610

Ja, leuk.

1397

03:04:53,610 --> 03:05:06,314

Leuk, dat hebben we gedaan, dat was fantastisch. Dat is voor mij ook een soort openbaring en

1398

03:05:06,314 --> 03:05:19,156

een bevrijding geweest, want ik dacht altijd, wie er in februari '43 geboren is, dat moeten

1399

03:05:19,156 --> 03:05:30,480

bijna wel d het laatste Joodse kind zijn wat geboren is. Dat kan niet gewoon. Nou,

1400

03:05:30,480 --> 03:05:32,060

tientallen [lacht].

1401

03:05:32,060 --> 03:05:41,569

Ja, godzijdank. Maar dat dacht ik toch, dat was het gevoel, wat ik nooit echt getoetst heb. Dat

1402

03:05:41,569 --> 03:05:51,678

is het gevoel waar je mee leeft en soms is het goed om door te denken en dan ook hele nuchtere acties

1403

03:05:51,678 --> 03:06:01,387

te ondernemen, laten we dat eens onderzoeken. Maar dat heb ik nooit gedaan. En zo hou je je eigen

1404

03:06:01,387 --> 03:06:10,896

mythe in stand. Maar dat was toch het gevoel. Zij was iets ouder dan ik, maar daar waren er nog

1405

03:06:10,896 --> 03:06:20,405

meer van mijn leeftijd en nog jonge. En ik moet zeggen dat dat indelen in leeftijdsgroepen, dat

1406

03:06:20,405 --> 03:06:30,014

vond ik toch wel verhelderend. Ik weet niet precies wat er allemaal gebeurd is, maar ik vond het

1407

03:06:30,014 --> 03:06:39,824

verhelderend, want ik was inmiddels lid van de LJG. We waren uitgekomen, denk ik, of misschien nog

1408

03:06:39,824 --> 03:06:49,433

niet, Shifra dan. Nou het was zo rond die tijd. In ieder geval, ik was toen actief in de LJG. Ik

1409

03:06:49,433 --> 03:06:56,440

ben op wonderbaarlijke manier al heel vroeg gevraagd om Gabai te zijn.

1410

03:06:56,440 --> 03:06:57,750

Wat is Gabai?

1411

03:06:57,750 --> 03:07:07,950

Gabai is een vrijwillige functionaris die tijdens de dienst de Mitswes verdeelt.

1412

03:07:07,950 --> 03:07:17,640

Moet ik daar nog iets bij vertellen? De mensen worden opgeroepen voor Thora.

1413

03:07:18,100 --> 03:07:25,454

Acht stuks. Er zijn nog wat dingen die door mensen die er zijn gedaan moeten worden.

1414

03:07:25,454 --> 03:07:32,720

Dat vinden ze een eer, dat vinden ze Mitswes. Soms zijn ze daar emotioneel heel erg

1415

03:07:32,720 --> 03:07:40,249

bij betrokken. Dan vinden ze dat ze het nodig hebben en de Gabai die verdeelt dat, die

1416

03:07:40,249 --> 03:07:48,129

organiseert als het ware dat in de dienst. En er zijn zo wat mensen die je kan raadplegen.

1417

03:07:48,129 --> 03:07:53,820

Ik moet dat dus elke Sjabbat doen en ik doe dat met veel plezier.

1418

03:07:53,820 --> 03:07:53,820

Daar in Amsterdam Zuid?

1419

03:07:53,820 --> 03:07:57,330

Ja, nu is het op de Stadionweg, tijdelijk.

1420

03:07:57,500 --> 03:08:08,367

Omdat mensen daar soms heel gelukkig van worden. Ze worden ook vaak ongelukkig als ze niet uitgekozen

1421

03:08:08,367 --> 03:08:18,911

worden of je ze vergeet. Maar je bent een soort sociaal bemiddelaar, zal ik maar zeggen. Je kijkt,

1422

03:08:18,911 --> 03:08:29,025

wie heeft er wat nodig of wie is er jarig of wie heeft er jaartijd? En dan laat je mensen iets

1423

03:08:29,025 --> 03:08:39,355

doen waar ze troost uit vinden of waar ze blij van worden en sommigen vinden het niet bijzonder,

1424

03:08:39,355 --> 03:08:49,469

maar die vinden het alleen vervelend als ze nooit gevraagd worden. Dus het is een heel sociaal

1425

03:08:49,469 --> 03:08:59,798

gedoe, vind ik. En wat het religieus betekent, nou ja, dat weet ik eigenlijk niet. Het vervullen

1426

03:08:59,798 --> 03:09:10,235

van Mitswot. Ja, dat doe ik nu, omdat ik joods ben. Ik zal joods zijn, ik doe het op mijn manier.

1427

03:09:10,235 --> 03:09:20,564

Ik ben er denk ik heel eigenwijs in, maar ik laat me niet sturen. Maar, ik eet koosjerstijl, dat

1428

03:09:20,564 --> 03:09:26,159

vind ik koosjer. Dat persoonlijk vind ik het genoeg.

1429

03:09:26,160 --> 03:09:34,174

Ik leef koosjerstijl, vind ik genoeg. Ik vind Sjabbat belangrijk. Dat is ook een advies wat ik

1430

03:09:34,174 --> 03:09:42,443

aan al die overwerkten mensen geef, zorg nou dat je een dag in de week ontspant, maar dan ook echt

1431

03:09:42,443 --> 03:09:50,457

en ik zeg ook dat ze dat midden overdag moeten doen. Je moet niet doorwerken tijdens de lunch,

1432

03:09:50,457 --> 03:09:59,068

al kauwend rapporten lezen. Je moet even ophouden, dan word je productiviteit groter. Ik vind Sjabbat

1433

03:09:59,068 --> 03:10:07,168

een fantastische uitvinding. En dat we dat allemaal op dezelfde dag doen, dat is mooi, want dat

1434

03:10:07,168 --> 03:10:15,267

is voor de familie gezellig, hè, dan kun je namelijk bij elkaar komen. Maar ik vind ook dat er

1435

03:10:15,267 --> 03:10:23,366

op Sjabbat muziek gemaakt moet worden, in ieder geval moet kunnen worden. Dat mag van de meeste

1436

03:10:23,366 --> 03:10:29,420

orthodoxe rabbijnen niet, maar die hebben geen gezag over mij gelukkig.

1437

03:10:29,420 --> 03:10:31,490

Mag je ook een cd'tje opzetten?

1438

03:10:31,490 --> 03:10:41,013

Ja. Ik heb ooit een verhaaltje bedacht en ok verteld, dat toen Adam en Eva het Paradijs uitmoesten,

1439

03:10:41,013 --> 03:10:50,536

toen dacht de Eeuwige in zijn wijsheid, ik kan dit niet over mijn kant laten gaan, maar het is toch

1440

03:10:50,536 --> 03:11:00,060

ook wel triest, dus ik geef ze een herinnering aan het Paradijs mee. Ik geef ze muziek mee. Ja, dat

1441

03:11:00,060 --> 03:11:09,679

vind ik ook. Dat is mijn gevoel bij muziek. Niet met hele lelijke muziek of die ik lelijk vind, maar

1442

03:11:09,679 --> 03:11:19,202

dat is in het algemeen toch mijn gevoel. Dat is mooi, dat is prachtig, iets Paradijselijks, dat zit

1443

03:11:19,202 --> 03:11:28,437

in je. En anderen halen dat eruit, componisten. Dat herken je. Ik schrijf nu zelf ook een beetje

1444

03:11:28,437 --> 03:11:38,345

muziek en ik improviseer op de piano met mensen en dat is hemels. Dat is Paradijselijk, dat is prachtig

1445

03:11:38,345 --> 03:11:47,965

en daar hoeven ze niet Joods voor te zijn, dat is ook heerlijk. Het is universeel. Als je maar thuis

1446

03:11:47,965 --> 03:11:53,159

bent in het muzieksysteem, dat hele auditieve systeem.

1447

03:11:53,160 --> 03:11:55,540

Het is een acquired taste, yes.

1448

03:11:55,540 --> 03:12:04,800

Ja, dat is prachtig. En een cd'tje, dat is prima. toen de Rabbijnen ooit bedachten

1449

03:12:04,800 --> 03:12:15,053

dat je het lichtknopje niet aan mocht doen, toen wisten ze nog niet zo goed wat elektriciteit

1450

03:12:15,053 --> 03:12:24,644

was, ze dachten dat het vuur maken was. Een ernstig misverstand. ik vind het goed, maar

1451

03:12:24,644 --> 03:12:31,700

voor mijzelf heb ik het nodig om mijn leven joods vorm te geven.

1452

03:12:31,830 --> 03:12:33,970

Is dat een keuze voor één van de twee vaders?

1453

03:12:33,970 --> 03:12:45,307

Nee, het is een keuze voor beiden. Ik heb een handig compromis, een slim compromis. Ik ben

1454

03:12:45,307 --> 03:12:57,525

religieus, ik voel religieus, maar ik ben niet gelovig. In die zin dat ik me vastleg op dogma's

1455

03:12:57,525 --> 03:13:09,618

of dat ik me vast zal leggen op een bepaalde godsvoorstelling. Dat zijn dingen waar ik eigenlijk

1456

03:13:09,618 --> 03:13:20,955

au fond niks van begrijp, niks van snap, maar ik heb wel die gevoelens van dat er iets is,

1457

03:13:20,955 --> 03:13:32,418

noemt men dat wel eens. Maar niet dat er iets is, maar als we het alleen met onszelf moeten

1458

03:13:32,418 --> 03:13:43,756

doen en er lopen zoveel klootzakken op de wereld. Dat vind ik eigenlijk niet voldoende. Er

1459

03:13:43,756 --> 03:13:55,345

lopen ook hele goede mensen op de wereld en lieve mensen, maar ik hoop dat wij deel uitmaken

1460

03:13:55,345 --> 03:14:06,808

van iets goddelijks. Daar heb ik geen theologie voor, maar ik hoop het. En wat dat betekent

1461

03:14:06,808 --> 03:14:14,870

weet ik ook niet, maar mijn vormgeving is een joodse vormgeving.

1462

03:14:14,900 --> 03:14:18,960

Als je dit zegt allemaal, hoe heb je je kinderen opgevoed?

1463

03:14:20,600 --> 03:14:30,273

Simon is voor een deel nog een beetje christelijk opgevoed, een beetje, want hij zat op een christelijke

1464

03:14:30,273 --> 03:14:40,039

school. Allemaal hebben ze dat hier gedaan en mijn kleinkinderen zijn nu op dezelfde school, gewoon omdat

1465

03:14:40,039 --> 03:14:49,805

dat kennelijk ook een goede school is. Mijn kinderen zijn op een gegeven moment, toen we die keuze hadden

1466

03:14:49,805 --> 03:14:59,199

gemaakt en ik in die keuze meeding, toen mijn vrouw die keuze voor mij heeft gemaakt -maar ik, ik ben

1467

03:14:59,199 --> 03:15:09,058

wel meegegaan- toen hebben we ze joods opgevoed, zijn naar joodse les gegaan. Ze hebben Bar Mitswa gedaan.

1468

03:15:09,058 --> 03:15:18,545

Simon heeft apart joodse les gehad van een ontzettend lieve vrouw die dat met veel gevoel deed en waar

1469

03:15:18,545 --> 03:15:28,311

hij zich heel erg op zijn gemak voelde. Die heeft toen hij bijna zestien was Bar Mitswa gedaan. We hebben

1470

03:15:28,311 --> 03:15:38,170

hem de keuze gelaten en zeiden, wil je dat doen? Hij is me komen vertellen, apart, ik heb erover nagedacht

1471

03:15:38,170 --> 03:15:43,100

[emotioneel]. Nou, waarom moet ik daar nou om janken?

1472

03:15:43,140 --> 03:15:43,410

Het is toch ook ontroerend?

1473

03:15:43,410 --> 03:15:44,100

Ja.

1474

03:15:44,100 --> 03:15:49,670

Dat is toch niet gek als je kind dat zegt?

1475

03:15:49,670 --> 03:15:58,340

Ja, maar het was kennelijk iets wat ik ontzettend graag wilde en hem ook niet wilde opleggen.

1476

03:15:59,050 --> 03:16:07,191

En hij heeft dat gedaan en hij woont hier nu tweehonderd meter vandaan, met vier lieve kindertjes.

1477

03:16:07,191 --> 03:16:15,498

En ik ben daar dolgelukkig mee. En met een ontzettend lieve vrouw, een Joods meisje. Hij kwam altijd

1478

03:16:15,498 --> 03:16:23,307

met prachtige vriendinnen thuis, lang en blond en niet Joods en ik vond het lieve meiden en ik

1479

03:16:23,307 --> 03:16:29,870

vond het prima, maar ik ben zo gelukkig met deze schoondochter, zo'n lieverd.

1480

03:16:35,510 --> 03:16:47,340

Je vertelde dat je in die jaren ook op zoek ging naar de rest van je familie.

1481

03:16:47,340 --> 03:16:47,340

Ja.

1482

03:16:47,340 --> 03:16:47,340

Sorry.

1483

03:16:47,340 --> 03:16:58,730

De familie die ik gekend had van jongs af aan, dat was de familie van mijn eerste

1484

03:16:58,730 --> 03:17:10,120

pleegmoeder. Die hadden in een voormalige boerderij een bakkerij, in Bergambacht.

1485

03:17:10,120 --> 03:17:21,651

En daar was opa en oma en daar waren tantes en neven en nichtjes. En in het begin,

1486

03:17:21,651 --> 03:17:30,369

als je naar de wc moest, moest je naar de doos boven de sloot.

1487

03:17:30,370 --> 03:17:30,370

Dat is heel hygiënisch.

1488

03:17:30,370 --> 03:17:40,885

Ja, veel vliegen [lacht], maar het waren lieve mensen en zij overleed dus in '49. Dan was er de familie

1489

03:17:40,885 --> 03:17:51,100

van mijn vader, mijn pleegvader. Die had één zuster, die was getrouwd met ome Jan en die was bakker,

1490

03:17:51,100 --> 03:18:01,315

koekenbakker, die bakte ontbijtkoeken in Soest en die hadden drie dochters en een zoon, dat waren mijn

1491

03:18:01,315 --> 03:18:11,229

grote neven en nicht, mijn grote nichten en één neef. Toen kwam mijn tweede pleegmoeder, die kwam

1492

03:18:11,229 --> 03:18:21,444

uit een groot gereformeerd gezin met veel broers en zusters, allemaal ooms en tantes en een hoop neven

1493

03:18:21,444 --> 03:18:31,659

en nichten. Dat was de familie die ik kende toen duidelijk werd dat dat, laat ik maar zeggen, allemaal

1494

03:18:31,659 --> 03:18:41,474

pleegfamilie was. Die waren allemaal heel aardig hoor, daar was niks mis mee, maar dan wil je weten

1495

03:18:41,474 --> 03:18:51,288

wat je eigen familie is. Mijn eerste conclusie, dat weet ik nog heel goed, dat was dat tante Janne

1496

03:18:51,288 --> 03:19:01,203

mijn echte tante was. Die had ik binnen, dat wist ik. En mijn nichtjes die ik kende, drie nichtjes,

1497

03:19:01,203 --> 03:19:11,117

bleken er later vier te zijn. En dan bleek ik broers te hebben, nog meer dan ik aanvankelijk dacht.

1498

03:19:11,117 --> 03:19:21,232

maar ik wist niet wie mijn grootouders waren, geen idee hoe ze heetten. Ja, Wurms en Voorzanger. Mijn

1499

03:19:21,232 --> 03:19:31,547

moeder was Voorzanger, heette Voorzanger. Dus ben ik dat gaan informeren. Je gaat nadenken en navragen,

1500

03:19:31,547 --> 03:19:41,361

hoe kom ik daarachter? Nou, bevolking, dus naar één van de grachten. Ik weet nooit van onze drie

1501

03:19:41,361 --> 03:19:51,376

grachten waar wat is, maar daar was het Bevolkingsregister en ik zei tegen die man die mij hielp, ik

1502

03:19:51,376 --> 03:20:01,191

zei, dit is, dit zijn de namen van mijn ouders en ik wilde weten wie mijn grootouders waren en wie

1503

03:20:01,191 --> 03:20:11,205

hun broers en zusters waren. Toen zei hij, dat kunnen wij hier uitzoeken, want daar kun je zelf niet

1504

03:20:11,205 --> 03:20:14,109

in, want dat is nog gesloten.

1505

03:20:14,600 --> 03:20:28,753

Maar dat zal ik uitzoeken. Dat kan even duren, want alle erfeniskwesties gaan voor. Dan moet

1506

03:20:28,753 --> 03:20:43,830

er van alles uitgezocht worden. Hij heeft toen op een briefje gegeven de namen van mijn grootouders

1507

03:20:43,830 --> 03:20:58,137

'dat kan ik wel even nakijken, wacht maar even'. Mijn grootouders, namen van mijn grootouders

1508

03:20:58,137 --> 03:21:12,753

wist ik. Een tijd erna ben ik echt depressief geraakt, kort daarna. compleet met therapie. Want

1509

03:21:12,753 --> 03:21:23,830

ik was hartstikke down en we hadden in het HBO al die fusies gehad, hè.

1510

03:21:23,830 --> 03:21:28,450

Op zich ook een reden om depressief te worden. Welke jaren schrijven we dan, tachtig?

1511

03:21:29,700 --> 03:21:38,462

Nou, wanneer begon dat? In de jaren tachtig, ja. Dan kreeg je eerst taakverdeling concentratie op de

1512

03:21:38,462 --> 03:21:47,575

universiteiten en wij hadden ook zoiets, schaalvergroting en concentratie of zo conder Deetman. Die kwam

1513

03:21:47,575 --> 03:21:57,038

ik later tegen. Ik zeg, wij kennen mekaar uit die periode. Ja, zei hij, taakverdeling. Hij wist het allemaal

1514

03:21:57,038 --> 03:22:06,239

nog precies en ik heb al die dingen een beetje verdrongen, denk ik. Ik was toen voorzitter van het PROHO,

1515

03:22:06,239 --> 03:22:15,439

dat is Platform Regionaal Overleg Hoger Onderwijs Noord Holland, dus we zaten met alle schooldirecteuren,

1516

03:22:15,439 --> 03:22:24,727

HBO-directeuren en een paar universiteitsvertegenwoordigers, te overleggen hoe dat met het hoger onderwijs

1517

03:22:24,727 --> 03:22:34,190

wat beter kon. Dat ging over beroepskeuzevoorlichting of studiekeuzevoorlichting. Dat ging over samenwerking

1518

03:22:34,190 --> 03:22:42,953

tussen faculteiten en HBO. Dat men voelde dat er van alles kon en moest en toen kwam die operatie en

1519

03:22:42,953 --> 03:22:51,978

toen begon ook het fusie carrousel. Ik was voorzitter van het overlegorgaan en we hebben geprobeerd wat

1520

03:22:51,978 --> 03:23:01,529

te stroomlijnen, wat te faciliteren, zoals dat dan heet. Ik had ook een kantoortje in de Nieuwe Doelenstraat.

1521

03:23:01,529 --> 03:23:10,554

Dat was niet mijn kantoortje, maar het was het kantoortje van de club. Daar zaten twee mensen, allemaal

1522

03:23:10,554 --> 03:23:19,667

met het geld van onderwijs. Ja die contacten, je had een initiatief om een academie voor gezondheidszorg

1523

03:23:19,667 --> 03:23:28,429

te maken samen met de medische faculteit van de UVA en met al die gezondheidszorgopleidingen. Dus ik

1524

03:23:28,429 --> 03:23:37,279

heb dat hele HBO en een gedeelte van het WO, van die instelling ben ik doorheen gecrost. Dat was heel

1525

03:23:37,279 --> 03:23:46,217

intensief. In dat fusiegeweld was het verstandig, ik zat in de directie van één van de fysiotherapie

1526

03:23:46,217 --> 03:23:55,155

academies inmiddels, toen was het verstandig om die directiefuncties een beetje te verminderen, dus ik

1527

03:23:55,155 --> 03:23:56,819

ben toen overgegaan

1528

03:23:56,820 --> 03:24:06,917

naar HBO verpleegkunde en dat bleek weer een christelijke opleiding te zijn. Dat wist ik wel, maar wij

1529

03:24:06,917 --> 03:24:16,817

zouden fuseren, met fysiotherapie, drie academies met logopedie, met diëtetiek. Uiteindelijk is het

1530

03:24:16,817 --> 03:24:27,310

nog veel groter geworden dan we wilden. Het is gigantisch geworden. Al die HBO-instellingen zijn gefuseerd

1531

03:24:27,310 --> 03:24:37,507

tot geloof ik, inmiddels twee grote HBO-giganten. Maar we wouden dat toen een beetje in de hand houden.

1532

03:24:37,507 --> 03:24:48,099

In ieder geval, ik ben overgegaan naar die HBO-verpleegkunde. Die fusie die we in kunnen en kruiken hadden,

1533

03:24:48,099 --> 03:24:58,296

inter-confessioneel, dus christelijk en bijzonder neutraal. Dat zou allemaal bij elkaar komen en dat had

1534

03:24:58,296 --> 03:25:08,492

iets van mijn ideaal in dat onderwijs. Niet zo vreselijk verzuimd, en toch om beter onderwijs te kunnen

1535

03:25:08,492 --> 03:25:19,481

krijgen en over de eigen grenzen te kunnen heen kijken. En ineens ging dat niet door. Ik geloof het christelijke

1536

03:25:19,481 --> 03:25:29,479

bestuur van de HBO verpleegkunde had gepraat met Deetman en Hannie van Leeuwen was daarbij betrokken.

1537

03:25:29,479 --> 03:25:39,577

Dat was een oud bestuurslid. In ieder geval, er moest christelijk gefuseerd worden met de VL-VU, Vrije

1538

03:25:39,577 --> 03:25:44,229

Leergangen VU. Dat was de lerarenopleiding HBO.

1539

03:25:44,230 --> 03:25:44,230

Van de Vrije Universiteit.

1540

03:25:44,230 --> 03:25:51,786

Van de Vrije Universiteit. Dat zou de nieuwe fusie worden en tegen mijn zin fuseerde ik in

1541

03:25:51,786 --> 03:25:59,343

een helaas toch weer verzuilde instelling. Ik vond het vreselijk en ik vond de mentaliteit

1542

03:25:59,343 --> 03:26:06,900

op die HBO-V eigenlijk ook heel vervelend. Met die fysiotherapie hadden we veel conflicten

1543

03:26:06,900 --> 03:26:14,625

met de inhoud, dus we hadden veel meningsverschil. We discussieerden dat uit en uiteindelijk

1544

03:26:14,625 --> 03:26:22,182

was het doel dat het onderwijs heel goed moest zijn. Daar mag je conflicten over hebben en

1545

03:26:22,182 --> 03:26:29,655

dat ging goed. Na afloop dronken we dan een biertje in de locale kroeg, want die club zat

1546

03:26:29,655 --> 03:26:37,380

inmiddels in Osdorp en dit ging over. Ik vond er een bedorven sfeer hangen, ik vond het heel

1547

03:26:37,380 --> 03:26:43,090

moeilijk zoals die fusie is afgeblazen. Dat vond ik zeer achterbaks.

1548

03:26:44,790 --> 03:26:45,440

In welk jaar was dat?

1549

03:26:45,440 --> 03:26:48,960

Nou, dat is rond het jaar negentig geweest, denk ik.

1550

03:26:48,960 --> 03:26:49,880

Oké.

1551

03:26:50,880 --> 03:26:52,610

Ongeveer, ik kan het allemaal nagaan.

1552

03:26:52,610 --> 03:26:55,300

Nou ja, het is goed om een indicatie te hebben.

1553

03:26:55,300 --> 03:27:05,802

Ja. Nog eind jaren tachtig was het. ik denk '88 of zo. Toen gingen we naar Diemen toe en Deetman had

1554

03:27:05,802 --> 03:27:16,409

ook iets beloofd. Die zei, je krijgt geld voor nieuw onderwijs. Dus ja, ik was inmiddels van die HBO-V

1555

03:27:16,409 --> 03:27:27,224

af, dat wou ik ook met die fusie. Ik wou niet meer mee en toen ben ik gevraagd door de VU om een project

1556

03:27:27,224 --> 03:27:37,623

te trekken, en dat is de Academie voor Bank en Financiën geworden. Dat was dat project waar Deetman

1557

03:27:37,623 --> 03:27:49,165

het over had. Ik was betrokken geweest vanuit die HBO-V bij onderzoek naar, laat ik maar zeggen, sectorgebonden

1558

03:27:49,165 --> 03:27:59,876

onderwijs, maar dan toegesneden op wat de sector vraagt. Dat was in dit geval gezondheidszorgonderwijs.

1559

03:27:59,876 --> 03:28:10,275

Er waren een aantal van die opleidingen met managementopleidingen, hè, kaderopleidingen heette dat.

1560

03:28:10,275 --> 03:28:21,610

Dat moest eigenlijk worden tot een gemengd universitair HBO instituut waar sectorgebonden managementonderwijs

1561

03:28:21,610 --> 03:28:32,840

gegeven werd en waar je kon uitstromen in de wetenschappelijk onderwijsrichting of de HBO onderwijsrichting.

1562

03:28:32,840 --> 03:28:43,343

Nou, dat was het ideaal. En dat onderzoek was eerst door een ander gedaan vanuit die HBO-V en dat was

1563

03:28:43,343 --> 03:28:53,846

mislukt. Dat is toen aan mij gevraagd en daar waren ze geloof ik tevreden over, dus ben ik door de VU

1564

03:28:53,846 --> 03:29:05,180

gevraagd om dat op te zetten voor de banksector. Dat had ik weliswaar niet onderzocht maar dat leek succesvol

1565

03:29:05,180 --> 03:29:15,579

te kunnen zijn en gezondheidszorgonderwijs leek zo'n soort opleiding niet succes te kunnen hebben.

1566

03:29:15,579 --> 03:29:26,914

Dat was de uitkomst van mijn verhaal. En toen ben ik dat op gaan zetten. Ik ben tegen heel veel fusie-ellende

1567

03:29:26,914 --> 03:29:37,937

aangelopen in dat nieuwe instituut waar ik benijd werd. Ja, daar is ontzettend aan mijn stoelpoten gezaagd

1568

03:29:37,937 --> 03:29:48,543

en ik heb het allemaal doorstaan. In die tijd viel ook het besluit definitief om joods te zijn, bij de

1569

03:29:48,543 --> 03:29:59,774

LJG aan te sluiten en ik heb dat instituut nog wel helpen opzetten. Ik zat alleen in een flat, een torenflat

1570

03:29:59,774 --> 03:30:10,485

die bedoeld was voor dat instituut, ging met de lift naar de zesde verdieping naar mijn kamer, maar als

1571

03:30:10,485 --> 03:30:20,988

ik vast was komen te zitten, dan was dat niet leuk geweest. Het was op zich wel een mooie tijd, omdat

1572

03:30:20,988 --> 03:30:31,906

ik alles moest regelen. Ik had een secretaresse voor een paar halve dagen en ik moest zelf alles regelen.

1573

03:30:31,906 --> 03:30:42,929

Ik moest stukken naar Wellink brengen van de Nederlandsche Bank en ik ben ben met mijn auto op dat heilige

1574

03:30:42,929 --> 03:30:53,432

terrein gereden. Overlegd met banken, een sector die ik helemaal niet kende. Het was best spannend en

1575

03:30:53,432 --> 03:31:04,455

leuk. Ik heb het helemaal opgezet. Ik was niet helemaal alleen daarin natuurlijk, maar ik was wel centraal

1576

03:31:04,455 --> 03:31:15,477

en dat is dus gelukt. Maar met alle conflicten en alle geduw en getrek, dat heeft me zoveel energie gekost

1577

03:31:15,477 --> 03:31:25,876

en dat we nou die stap maakten. Ik merkte dat het eerste jaar dat het instituut draaide, toen was ik

1578

03:31:25,876 --> 03:31:37,107

daar nog -dat had een naam, secretaris, directeur secretaris of zo- weet ik niet, maar ik moest het regelen.

1579

03:31:37,107 --> 03:31:48,026

Ik merkte dat ik dingen vergat die in mijn agenda stonden en als ze er instonden wist ik niet meer waarom

1580

03:31:48,026 --> 03:31:58,632

dat er stond. Ik wist het gewoon niet meer, dus bespreking die, bespreking met die, maar wat dan? Waar

1581

03:31:58,632 --> 03:32:09,135

ging dat dan over? Toen ben ik twee weken gestopt en daarna teruggekomen, maar dat had niks geholpen,

1582

03:32:09,135 --> 03:32:19,534

ik was dement leek het wel, voor dat soort dingen. Ik wist niks meer en ik was zo depressief als een

1583

03:32:19,534 --> 03:32:30,037

deur. En toen dacht ik, en nou oet ik ook in therapie, want na mijn studie dacht ik wel eens, ik moet

1584

03:32:30,037 --> 03:32:40,955

leertherapie doen, dat is goed. Want als ik therapeut wil worden -ik ben in het onderwijs terechtgekomen-

1585

03:32:40,955 --> 03:32:51,458

maar dat was toch de gedachte, ik moet leertherapie doen. Maar dat heb ik nooit gedurfd. Ik denk, dat

1586

03:32:51,458 --> 03:33:01,961

durf ik niet. En toen dacht ik, nou moet het maar, want nou ik was zo down. Ik kon er niet meer tegen

1587

03:33:01,961 --> 03:33:12,880

vechten, wat ik altijd gedaan had. En ik dacht, ik moet het nou maar toegeven. Dat scheelde wel een stuk,

1588

03:33:12,880 --> 03:33:23,279

want ik was wel vriendelijk down, maar ik was wel heel erg verdrietig. En er was ook wel woede, maar

1589

03:33:23,279 --> 03:33:33,781

goed, tijdens zo'n therapie durf je daar ook aan te raken. Dat durfde ik niet. Ik had ooit van mijn

1590

03:33:33,781 --> 03:33:44,284

broer, mijn oudste broer, die in Luxemburg, een naam gehoord van iemand die betrokken was bij verraad

1591

03:33:44,284 --> 03:33:54,995

en die daar en daar woonde en ik heb al daarvoor het telefoonboek gepakt, toen was er nog geen internet

1592

03:33:54,995 --> 03:34:05,810

en ik heb gekeken in die plaats en ik heb een bladzijde gekopieerd en ik wist, het moet die of die zijn.

1593

03:34:05,810 --> 03:34:16,208

Daar moest ik wat mee en eerst durfde ik niet, want ik dacht, ik gooi ruiten in, ik sticht brand, ik

1594

03:34:16,208 --> 03:34:24,631

weet het niet. Woedend en ik heb die bladzij weggegooid, ik was bang van mezelf.-

1595

03:34:24,631 --> 03:34:24,735

-

1596

03:34:24,320 --> 03:34:25,040

Goddank.

1597

03:34:27,310 --> 03:34:33,950

Ja. Ik was zo boos.

1598

03:34:36,800 --> 03:34:37,080

Mijn hemel.

1599

03:34:37,470 --> 03:34:38,110

Wat je had kunnen doen.

1600

03:34:38,110 --> 03:34:48,587

Ja, ik zou het nooit gedaan hebben, maar ik voelde dat ik het wou doen. Ik zou het nooit gedaan

1601

03:34:48,587 --> 03:34:59,064

hebben. Ik zou niet mijn kinderen en mijn vrouw dat hebben kunnen aandoen. Je weet het ook niet

1602

03:34:59,064 --> 03:35:09,541

zeker. Ik heb het niet onderzocht, er is geen onderzoek geweest. Maar het was die naam, het was

1603

03:35:09,541 --> 03:35:19,909

denk ik mijn broer die dat zij, de naam, gekoppeld aan verhalen die ik wel eens van mijn tante

1604

03:35:19,909 --> 03:35:27,960

had gehoord over verraad. Dat ik dacht, die zou het wel eens kunnen zijn.

1605

03:35:27,960 --> 03:35:27,960

Verraad van je ouders?

1606

03:35:27,960 --> 03:35:38,647

van mijn ouders, van anderen, ik weet, ik weet niet meer van wie. Ik heb

1607

03:35:38,647 --> 03:35:49,483

dat uit mijn ja, ook van mijn ouders, geloof ik. Maar, maar ik voelde dat

1608

03:35:49,483 --> 03:35:59,279

ik zo boos was. Dat is dat ik dacht, dat moet ik maar wegdoen. Ja.

1609

03:36:00,540 --> 03:36:00,940

Ja.

1610

03:36:01,260 --> 03:36:12,930

En ik heb de associatie met Demjanjuk. Daar is van alles van onderzocht en vastgesteld. Dat

1611

03:36:12,930 --> 03:36:24,986

moet nou in München dan maar door de Duitse rechter beslist worden. Deze vorm van rechtspraak

1612

03:36:24,986 --> 03:36:36,656

waar ik aan mee mag doen heeft voor mij in ieder geval ook een heel persoonlijke betekenis;

1613

03:36:36,656 --> 03:36:48,712

en ik hoef hem niet te slaan of op te hangen of wat voor verschrikkelijke dingen dan ook. Maar

1614

03:36:48,712 --> 03:37:00,254

dat falen van de gerechtigheid na de oorlog. Ik heb het niet over de rechtspraak, want die

1615

03:37:00,254 --> 03:37:12,181

is per definitie natuurlijk altijd wat gemankeerd en misschien ook de onwil van mensen om tot

1616

03:37:12,181 --> 03:37:23,724

rechtspraak te komen. Maar het falen van gerechtigheid. Ja een heel klein beetje vindt dat

1617

03:37:23,724 --> 03:37:36,036

nou misschien wel plaats, maar ik koppel het aan mijn woede op die man niet zo ver hier vandaan,

1618

03:37:36,036 --> 03:37:43,089

die misschien al helemaal niet meer leeft. Ja, woedend.

1619

03:37:43,090 --> 03:37:45,150

We zijn gekomen op Demjanjuk.

1620

03:37:45,150 --> 03:37:45,440

Ja.

1621

03:37:45,440 --> 03:37:49,630

Wanneer heb je besloten Nebenklager te worden?

1622

03:37:51,340 --> 03:37:58,968

Nou, dat is geweest, denk ik, ergens in augustus of september. Rozette

1623

03:37:58,968 --> 03:38:06,380

Kats van de Sobibor Stichting zingt met Shifra in het Jiddisch koor.

1624

03:38:06,380 --> 03:38:20,902

En die hebben elkaar gesproken en gezien. Zij heeft denk ik Shifra erop attent gemaakt. Of op Shifra's

1625

03:38:20,902 --> 03:38:34,586

verzoek mij erop attent gemaakt of misschien heeft Shifra het wel op haar verzoek gedaan, dat weet

1626

03:38:34,586 --> 03:38:47,852

ik eigenlijk niet. Ik heb toen een mailtje van haar gekregen met het hele verhaal en dat heb ik

1627

03:38:47,852 --> 03:39:01,257

eerst laten liggen. Heb ik in de computer laten zitten. Ik heb dat gelezen, maar ja. En dan denk

1628

03:39:01,257 --> 03:39:14,662

je altijd, waarom ik hè. Je denkt dan, een figuur als Jules Schelvis. Die is er geweest, ik ben

1629

03:39:14,662 --> 03:39:28,067

er zelf niet geweest. Ik ben geen getuige. Nou, toen heeft Rozette nog eens een mailtje gestuurd

1630

03:39:28,067 --> 03:39:41,473

en toen heb ik gedacht, ik kan daar niet onderuit. Het gaat om mijn zusjes in dit geval, want de

1631

03:39:41,473 --> 03:39:55,157

anderen in Sobibor, dat zijn dan ooms en tantes en neven en nichten en die zijn voor de Duitse wet

1632

03:39:55,157 --> 03:40:09,121

te ver. Ik snap die beperking wel, maar toen heb ik gedacht, nou ja doe dan maar. Dus ik heb gemaïld

1633

03:40:09,121 --> 03:40:17,359

dat ik dat wel wil en zo is het gekomen. Met wat weerstand.

1634

03:40:18,230 --> 03:40:18,890

Je bent ook nog niet in Sobibor geweest?

1635

03:40:18,890 --> 03:40:18,890

Nee.

1636

03:40:18,890 --> 03:40:22,630

Dat hoeft ook niet van mij hoor.

1637

03:40:22,630 --> 03:40:34,007

Van mij wel. Maar ik ben wel in Auschwitz geweest en dat is ook nog maar kort geleden. Dat Jiddische

1638

03:40:34,007 --> 03:40:45,498

koor, dat kreeg het verzoek van een Amerikaanse Jood die hier woont om in Auschwitz dingen te zingen.

1639

03:40:45,498 --> 03:40:56,761

Hij had ze gehoord en hij zei 'dat is wat ik vroeger hoorde. Ik wil'-hij was ziek- 'ik wil nog naar

1640

03:40:56,761 --> 03:41:08,480

Auschwitz en ik wil zo graag dat jullie daar zingen. toen heeft dat koor gedacht, daar moet begeleiding

1641

03:41:08,480 --> 03:41:19,971

bij en die hadden aan mij gedacht en aan Shifra. Die zat toen nog niet in dat koor en ik was nog niet

1642

03:41:19,971 --> 03:41:31,576

in Auschwitz geweest en Shifra zei, ja dat kan ik wel. Nou, dat is goed, dat zal ik doen als een soort

1643

03:41:31,576 --> 03:41:42,840

therapeutische begeleiding, mochten er dingen in de groep misgaan. ik had daar grote moeite mee. Ze

1644

03:41:42,840 --> 03:41:54,444

vertelde wel, hè, dan moest ze overleggen. Ik wou haar niet tegenhouden, maar ik kon het ook niet aan

1645

03:41:54,444 --> 03:42:06,391

en ik ben op een gegeven moment de kroeg ingedoken, in de Swammerdamstraat. Daar is nu een kroeg, koffie.

1646

03:42:06,391 --> 03:42:17,995

Daar heb ik zitten schrijven voor mezelf, al mijn woede en frustratie hierover. Over dat ze dat zomaar

1647

03:42:17,995 --> 03:42:29,600

wou doen en waarvan ik ook dacht dat dat niet redelijk was, dat ik dat haar verweet. Wel begrijpelijk,

1648

03:42:29,600 --> 03:42:41,205

maar niet redelijk. En toen ben ik naar huis gegaan en toen heb ik tegen haar gezegd wat ik ervan vond

1649

03:42:41,205 --> 03:42:52,810

en ik was reuze boos, ik ben zo boos op d'r geweest. Ik kon niet anders. Ik heb gezegd, als jij gaat

1650

03:42:52,810 --> 03:43:04,187

en je komt terug, dan kunnen we niet meer praten, want dan ben jij geweest waar ik niet heen durf en

1651

03:43:04,187 --> 03:43:15,451

ik kan niet vragen hoe was het? Ik kan er eigenlijk niks over horen, dat gaat dus niet, zo gaat het

1652

03:43:15,451 --> 03:43:26,828

niet. En daar is ze van geschrokken en dat heeft ze ook wel beaamd dat dat moeilijk was, en toen zei

1653

03:43:26,828 --> 03:43:38,547

ze: nou ja, dan kan ik het niet doen, dan zal ik het afzeggen. Toen heb ik gezegd, wacht nou maar even.

1654

03:43:38,547 --> 03:43:50,266

Wij hebben er nu over gepraat, nu kan ik nadenken. Wat we toen gedaan hebben, zij zou daarheen met twee

1655

03:43:50,266 --> 03:44:01,757

mensen van dat koor, het bestuur van dat koor om dingen voor te bereiden. Die zei, nou ja, dan ben ik

1656

03:44:01,757 --> 03:44:13,134

er ook geweest. Dat moet ook wel. Ik moet daar eerst geweest zijn, anders kom ik er ook nieuw en dan

1657

03:44:13,134 --> 03:44:24,397

kan ik eigenlijk niemand helpen. En toen heb ik gezegd tegen haar, oké, dan ga ik mee. Ik was heel

1658

03:44:24,397 --> 03:44:35,889

bang dat ik daar in woede zou ontsteken of in vreselijk huilen uitbarsten. Dus, met z'n vieren, heb

1659

03:44:35,889 --> 03:44:47,152

ik het toch gedaan. Ja, je moet het toch doen, dan moet ik er maar doorheen. Ik was altijd van plan

1660

03:44:47,152 --> 03:44:58,757

naar Auschwitz te gaan en ik heb het nooit gedurfd. Nu moet ik het doen. Dat hebben we gedaan, met het

1661

03:44:58,757 --> 03:45:10,703

vliegtuig naar Krakau. Wat een mooie stad is, maar heel raar als je met zo'n missie bent. En die Joodse

1662

03:45:10,703 --> 03:45:22,536

buurt, dat was eigenlijk geen Joodse buurt, dat is een toeristenoord met wat Joods gedoe, hè, een soort

1663

03:45:22,536 --> 03:45:23,560

Volendam.

1664

03:45:23,560 --> 03:45:26,240

Het is een hele belangrijke toeristenbestemming.

1665

03:45:26,240 --> 03:45:37,801

Ja, absoluut, maar dat is Volendam ook en daar lopen de mensen in klederdracht voor de toeristen. Dat

1666

03:45:37,801 --> 03:45:49,020

dreigt nu wat anders te worden. Er zijn wat mensen actief om daar iets meer te doen dan alleen aan

1667

03:45:49,020 --> 03:46:00,353

toerisme. Er ontstaat, denk ik, opnieuw een Joodse gemeente, dat weet ik op een andere manier. Maar

1668

03:46:00,353 --> 03:46:12,487

toen was dat heel raar. Toen zijn we met de taxi naar Auschwitz gegaan. Nou ja, raar, taxi naar Auschwitz.

1669

03:46:12,487 --> 03:46:23,706

Ja, dat was de beste manier, Auschwitz één. Met die poort hè, met Arbeit Macht Frei. Daar staan

1670

03:46:23,706 --> 03:46:35,268

allemaal borden, als je daar in de buurt bent van het museum. Dat vond ik ook bizar, naar het museum.

1671

03:46:35,268 --> 03:46:46,715

En in die gebouwen, want dat zijn oude stenen gebouwen, oude kazernen, geloof ik. Daar hebben ze van

1672

03:46:46,715 --> 03:46:58,506

verschillende landen paviljoens. Israël heeft er een paviljoen. Nou, ze mogen dat wel beter verzorgen.

1673

03:46:58,506 --> 03:47:09,725

Nederland heeft er een paviljoen, daar ben ik ook in geweest. Dat vond ik heel goed gedaan. Frits,

1674

03:47:09,725 --> 03:47:21,401

de voorzitter Frits Pront, ook in Utrecht ondergedoken. Die kwam naar me toe en zegt, ik heb een foto,

1675

03:47:21,401 --> 03:47:32,620

is dat je nichtje? Ja, een foto van Judith, mijn nichtje Judith, ook in Sobibor vermoord, die hing

1676

03:47:32,620 --> 03:47:43,838

daar. Ja, dat is wel bijzonder dat je dan je nichtje terugziet op die manier, of terugziet, ze was

1677

03:47:43,838 --> 03:47:55,629

tien, verdomme. Ja. tussen de middag moesten we naar het restaurant waar dat koor dan lunch zou hebben,

1678

03:47:55,629 --> 03:48:07,191

want je moet die mensen toch wat te eten geven in Oświęcim. Hotel restaurant Galicja met portretten

1679

03:48:07,191 --> 03:48:18,982

voarin van de Clintons en van koningin en Maxima en Willem-Alexander en zo. Waren allemaal daar geweest

1680

03:48:18,982 --> 03:48:30,887

of hadden daar gelogeed om in Auschwitz iets te kunnen doen met een herdenking. En lieve blonde meisjes

1681

03:48:30,887 --> 03:48:42,564

die bedienden in fleurig theeservies met bloemetjes, allemaal heel vredig. En ik voelde toch ook woede

1682

03:48:42,564 --> 03:48:53,897

in me opkomen en hoe onredelijk het zou zijn om tegen die meisjes te snauwen en lelijk te doen. Dat

1683

03:48:53,897 --> 03:49:05,115

is niet redelijk, het zijn jonge meisjes, die bedienen daar. Dus ik heb het ondergaan en ze bleven

1684

03:49:05,115 --> 03:49:16,334

vriendelijk, ja. Maar het is absurd. Het is een absurde beleving geweest tussen Auschwitz één en

1685

03:49:16,334 --> 03:49:27,896

Auschwitz Birkenau in. En Auschwitz Birkenau, ik had bedacht ondertussen, ik zie ze niet, ik zie mijn

1686

03:49:27,896 --> 03:49:39,229

ouders niet. Ze zijn daar ook niet meer. Je hebt een verhaal van, ze zijn vermoord en nog even daar

1687

03:49:39,229 --> 03:49:50,905

boven blijven hangen en toen hebben ze geconcludeerd, hier moeten we verder niet blijven, we zijn weg.

1688

03:49:50,905 --> 03:50:02,124

Ik heb gedacht, ze zijn ergens naartoe, daar is het beter en ik weet dat het mijn eigen verhaaltje

1689

03:50:02,124 --> 03:50:13,915

is, en het is niks concreets en het is niet een geloof, maar het is een manier om daar een beetje tegen

1690

03:50:13,915 --> 03:50:15,059

te kunnen.

1691

03:50:15,060 --> 03:50:15,940

Rust.

1692

03:50:16,610 --> 03:50:28,277

Rust. Ik heb dat bedacht en we liepen op dat onmetelijke terrein en dan zie je al die wachttorens en

1693

03:50:28,277 --> 03:50:40,061

je ziet die poort waar de trein doorheen gaat en je loopt langs het spoor. Eind van het verhaal, daar

1694

03:50:40,061 --> 03:50:52,078

is een perron en daar zijn die gaskamers die ze hebben laten ploffen. Die liggen er nog zo bij, geploft

1695

03:50:52,078 --> 03:51:03,979

zal ik maar zeggen. En je loopt over dat terrein en kijkt in die barakken en ik keek naar Frits. Frits

1696

03:51:03,979 --> 03:51:15,413

Pront, de voorzitter van dat koor, klein ventje, een stuk ouder dan ik, leeftijd van mijn broer in

1697

03:51:15,413 --> 03:51:27,080

Israël. Ze kennen mekaar ook. Ik dacht, zou die het redden? En ik zeg, red je het? Ja, hij zegt, red

1698

03:51:27,080 --> 03:51:38,631

jij het? We redden het wel. En zo hebben we dat gedaan. En dan is daar een vijver waar ze al die as

1699

03:51:38,631 --> 03:51:50,532

in hebben gedumpt, de schoften, al die mensen zijn verbrand en die vijver mee gedempt. Kaddiesj gezegd

1700

03:51:50,532 --> 03:52:02,549

en we waren heel stoer en flink en onder de indruk en als ik erover praat, dan is het veel emotioneler,

1701

03:52:02,549 --> 03:52:14,100

maar je hebt jezelf zo in de hand dan. Rampen zijn er niet gebeurd met ons. Ik wou zeggen, waar ben

1702

03:52:14,100 --> 03:52:25,884

je bang voor? Dat je de controle verliest over jezelf, dat je instort. Dat is niet gebeurd. We hebben

1703

03:52:25,884 --> 03:52:37,668

het allemaal gezien, we hebben gekeken. Kaddiesj gezegd. Er liepen kinderen met Israëliische vlaggen,

1704

03:52:37,668 --> 03:52:49,802

kleine groepjes. Ja, dat is wel ontroerend. Dus dat ik dat heb kunnen doen, dan kan ik ook naar Sobibor,

1705

03:52:49,802 --> 03:53:01,586

maar het is wat. Ja, ik vind het wel vreselijk allemaal [haalt neus op] om zo mijn eigen zelfcontrole

1706

03:53:01,586 --> 03:53:06,019

te verliezen, maar het is niet anders.

1707

03:53:06,020 --> 03:53:08,230

Nou, ik vind dat je die behoorlijk hebt.

1708

03:53:08,230 --> 03:53:08,230

Ja, ik hoop het, ja.

1709

03:53:08,230 --> 03:53:09,460

Vandaag in ieder geval heb je enorm veel zelfcontrole.

1710

03:53:09,460 --> 03:53:21,058

Het was moei, ik heb het gedaan en ik ben er beter uitgekomen, denk ik. Minder neurotisch [haalt neus

1711

03:53:21,058 --> 03:53:32,772

op]. Ik heb in ieder geval onder ogen gezien waar ik bang voor was. Ik ben er geweest. Elke 4 mei hier

1712

03:53:32,772 --> 03:53:44,256

in Monnickendam moet ik een verhaal houden in de kerk. Dat wordt speciaal gevraagd. Een aantal jaren

1713

03:53:44,256 --> 03:53:56,314

doe ik dat en afgelopen 4 mei heb ik over Auschwitz verteld. Ja, dat is een verhaal van een paar minuten,

1714

03:53:56,314 --> 03:54:08,717

dat is ook lang zat en dan één van de oude mannen hier, die noemt dan de namen van de omgekomen vermoordde

1715

03:54:08,717 --> 03:54:17,329

Monnickendammers, niet-Joods en Joods en daarna zeg ik Kaddiesj, in de kerk

1716

03:54:17,330 --> 03:54:20,930

En dan ben je jezelf.

1717

03:54:21,220 --> 03:54:30,472

Ja, dat doe ik nou een aantal jaren. Dat is altijd weer een toer om een verhaal te

1718

03:54:30,472 --> 03:54:39,838

krijgen en dan ook nog een verhaal wat wat zegt. Niet alleen maar 'het was heel erg

1719

03:54:39,838 --> 03:54:48,640

in de oorlog en nu zijn we vrij of zo'. Ik vind dat het van mezelf moet komen.

1720

03:54:48,640 --> 03:54:48,640

Dat is het enige verhaal dat klopt.

1721

03:54:48,640 --> 03:54:48,640

Ja.

1722

03:54:48,640 --> 03:54:52,320

We zijn nu heel lang met elkaar aan het praten.

1723

03:54:52,320 --> 03:54:52,820

Ja.

1724

03:54:52,820 --> 03:54:53,340

Aan de vooravond van het proces Demjanjuk

1725

03:54:53,340 --> 03:54:53,340

Ja.

1726

03:54:53,340 --> 03:54:56,775

Heb je iets verteld over wat je daar verwacht. Vind je dat je nog

1727

03:54:56,775 --> 03:55:00,000

iets moet toevoegen? Is er nog iets wat je niet verteld hebt?

1728

03:55:03,740 --> 03:55:11,608

Nou, wat ik niet verteld heb of niet voldoende is dat ik een fantastische vrouw heb en dat

1729

03:55:11,608 --> 03:55:19,390

ik [emotioneel] kinderen en kleinkinderen heb [snikt] en dat ik daarvan moet janken, maar

1730

03:55:19,390 --> 03:55:26,560

dat ik daar zo gelukkig van ben, dat die me zoveel geven, dat, dat is fantastisch.

1731

03:55:26,560 --> 03:55:26,920

Maar dat heb je toch gezegd?

1732

03:55:26,920 --> 03:55:37,503

O, het ging allemaal over [haalt neus op] nou ja, het laatste over verraad en Demjanjuk en dat

1733

03:55:37,503 --> 03:55:48,537

proces en Auschwitz. Ja, ik doe mijn best om er wat van te maken en ik maak muziek en ik componeer

1734

03:55:48,537 --> 03:55:59,008

tegenwoordig en dat wordt uitgevoerd. Nou ja, ik heb een hoop dingen mogen doen die kennelijk

1735

03:55:59,008 --> 03:56:10,154

belangrijk waren voor ons Joden in Nederland, die mijzelf ook, laat ik zeggen, veel hebben gegeven.

1736

03:56:10,154 --> 03:56:21,076

Omdat ze me de gelegenheid gaven om met, laat ik maar zeggen, Joods gedoe -of dat nou dat rottige

1737

03:56:21,076 --> 03:56:31,997

verleden is of de mooie dingen, hè, maar dat heeft daarmee te maken- daar mag ik actief in zijn,

1738

03:56:31,997 --> 03:56:42,468

zo nu en dan en dat vind ik fantastisch. Maar ja, ik word helemaal week als ik het over m'n

1739

03:56:42,468 --> 03:56:52,939

kindertjes, -nou ja, kinderen, ze ze zijn groot- en mijn kleinkindertjes heb. Dat was zo niet

1740

03:56:52,939 --> 03:56:59,920

het geval geweest als die kloodzakken hun zin hadden gekregen.

1741

03:56:59,920 --> 03:57:02,820

Jij hebt de dans ontsprongen.

1742

03:57:04,410 --> 03:57:15,104

Ja, en als het even kan moet je er ook wat van maken en dat is niet vanzelfsprekend allemaal.

1743

03:57:15,104 --> 03:57:25,453

Dat weet ik nu. En ik begrijp er zelf ook niks van allemaal, hoe dat allemaal heeft kunnen

1744

03:57:25,453 --> 03:57:35,572

gebeuren en waarom en waarom ik dan toch ondanks alles religieus doe. Omdat ik toch niet

1745

03:57:35,572 --> 03:57:46,037

weet hoe het zit en dat nooit zal weten. Moet ik maar mee leven. Maar toch een beetje eraan

1746

03:57:46,037 --> 03:57:56,731

doen dat het een beetje aardig wordt hier op dit ondermaanse. Een klein beetje aan bijdragen.

1747

03:57:56,731 --> 03:58:07,425

Maar, je raakt wel diepe emoties en die woede die ik niet wil voelen. Dat vind ik wel lastig,

1748

03:58:07,425 --> 03:58:14,440

om daarmee door te kunnen, maar dat moeten we toch maar doen.

1749

03:58:16,100 --> 03:58:16,380

Ja.

1750

03:58:16,380 --> 03:58:16,720

Oké.

1751

03:58:16,720 --> 03:58:19,190

Ik wil je heel erg bedanken voor dit gesprek.

1752

03:58:19,190 --> 03:58:20,440

Prima.